BIBLIOTHECA BUDDHICA.

ÇIKSHĀSAMUCCAYA

A COMPENDIUM OF BUDDHISTIC TEACHING

COMPILED BY

ÇĀNTIDEVA

CHIEFLY FROM EARLIER MAHĀYĀNA-SŪTRAS.

EDITED BY

C. Bendall M. A.

PROFESSOR OF SANSCRIT, UNIVERSITY COLLEGE, LONDON; FORMERLY FELLOW OF GONVILLE AND CAIUS COLLEGE, CAMBRIDGE.

I.

ST. PETERSBURG, 1897.

Commissionnaires de l'Académie Impériale des Sciences:

J. Glasounof, M. Eggers & Cie. et C. Ricker à St.-Pétersbourg,
N. Oglobline à St.-Pétersbourg et Kief,
M. Klukine à Moscou,
N. Karbasnikof à St.-Pétersbourg, Moscou et Varsovie,
Voss' Sortiment (G. Haessel) à Leipsic.

Prix: 1 Rbl. = 2 Mrk. 50 Pf.

Imprimé par ordre de l'Académie Impériale des sciences.
Août 1897. N. Doubrovine, Secrétaire perpétuel.

Imprimerie de l'Académie Impériale des sciences.
Vass.-Ostr., 9 ligne, № 12.

INTRODUCTION
(preliminary).

The text of the Çikshā-samuccaya, of which the present fasciculus represents the first third is preserved in a single ancient MS. now forming part of the Wright collection of the University Library, Cambridge.[1]) Amongst the papers of the late Professor Minaev was found a transcript of the India Office MS. (a copy made for Mr. Hodgson of the unique codex just referred to), which he had had made apparently for quotation in his great work on Buddhism[2]), rather than for publication.

It is in fact, especially in the portion now published, a very indifferent performance; but I have been glad to utilize it as a basis, as the labour of copying would (in view of my very limited leisure) have greatly retarded the present publication.

The only other authority for the text as a whole is the Tibetan version, for which I have used the very roughly printed

1) Described at p. 106 of the present writer's Catalogue of the Collection (Cambridge, 1883) and there assigned to the XIV—XVth cent. In the description for Jayadeva read Çāntideva pupil of Jayadeva.

2) For references to the portion now published, see pp. 85, 90 (= 88.14 infra), 173 (= 68.12, 67.1b, 59.10) of the translation by M. de Pompignan (Paris, 1894).

copy in the Hodgson collections of the India office. In several passages indistinct and faulty readings in this xylograph have been kindly set right by Professors d'Oldenburg and Ivanovski from a clearer copy at St. Petersburg. In cases of doubt I have often quoted the actual words of this version, not from any desire to parade Tibetan scholarship which I do not possess, but rather to afford to those whose equipment from this most valuable armoury for Buddhist research is stronger than my own, an opportunity for checking my results. At the same time I have at times ventured to add English equivalents, derived from Jäschke's Dictionary for the possible guidance of readers unacquainted with Tibetan.

Occasional help from Chinese sources [1]) most readily given by my friend Mr. T. Watters is acknowledged in the notes. I have also received valuable suggestions from Professors Cowell and S. d'Oldenburg.

The MS. is on the whole carefully written, though it has not been possible, owing to minor inconsistencies rather than to downright error to deduce from it a complete system of orthography [2]). Regarding *sandhi* I have endeavoured to take a middle course, correcting what appeared to be clerical errors, but also leaving uncorrected several combinations, where a considerable alteration of form would have resulted from the application of strict rules.

---

1) *i. e.* From the Chinese versions of books cited by Çāntideva.

2) A few prevalent spellings such as *dushkha*, *satva* have been regularly adopted. Senart's observations on these points in the Introduction to his Mahâvastu vol. I. are very valuable.

Even in MSS. of the classical Sanskrit, as Whitney[1]) observes some euphonic laws are commonly disregarded: can we then suppose that Buddhist authors, who in verse allow themselves such license in matters like hiatus and elision should in prose have strictly conformed to grammatical euphony?

As to punctuation, a somewhat interesting feature in the MS. is the use of single point level with the middle of the letters as a minor stop, the equivalent of our comma or semicolon, often without causing a break in the *sandhi*. Thinking however that this might be confused with *visarga*, I have replaced it by the half-*daṇḍa*, to the use of which in early MSS. I have elsewhere[2]) called attention.

The marginal annotations of the archetype are reproduced in the foot-notes. These are partly omissions supplied[3]) by careful readers, partly explanations[4]) extracted, it may be, from commentaries[5]) by previous readers, and fractures due to accidental causes such as worms I have been in many cases able to supply from the Tibetan.

I reserve further remarks for future occasions connected with the publication of the present text, as well as for the annotated translation which I have already commenced.

---

1) Grammar § 206 a.

2) Palaeographical Society. Oriental Series. Plate LXXXI. I have of course freely added *daṇḍas* of all kinds, wherever such punctuation seemed required by the sense.

3) Accurately from other copies, as the Tibetan shows.

4) Cf. Tāranātha, tr. Schiefner p. 233.

5) Cp. p. 10.13 with the foot-note (4) and further explanation in *Additiona Notes*.

It remains only for me to express my sense of the honour conferred on me by the distinguished Academy to which Oriental learning is already so deeply indebted, in having accepted me as the editor of this the first volume of the *Bibliotheca Buddhica*.

University College:
London, August 1897.

Cecil Bendall.

Additional notes and corrigenda.

Page 6 line 16 Read *sarvadharmāpravṛitti* and see p. 90 note 4.

» 10 » 4 The phraseology of this gloss is derived from Bodhicaryāvatāra V. 50.

» 23 note 4 Somewhat similar appears to be the use of *santāna* in Sinhalese. The word is rendered 'thought, reflection' in Clough's Dictionary; but where it occurs in the titles of Ch. 2 and 3 of the *Amavatura* (pp. 20, 32 of Jayatilaka's edition). Vikramasiṃha (Cat. Sinhalese MSS. B. M. p. 29) translates it 'character'.

» 26 line 13 The MS. reads: °*rūpān pratikūla*°; but the sense of the passage, as well as the Tib. (22. a. 2) *lta-na sdug* 'fair to see', support our text. The form *apratikūla* recurs at 27.a.

» 26 note 3 Cf. Burnouf. Lotus p. 289.

With pp. 26—28 generally compare the *dānādhikāra-sūtra* in the Divyāvadāna (Tale 34).

Page 33 line 12 The letters °*jīvyam* are much broken away; but the restoration is certified by the Tibetan (27. a. 2) སེམས་ཅན་ · · · ཀྱི་ཉེ་བར་འ་ཚོ་བ་

» 45 note 5 For bhavishyantii read °anti
» not » not and
dele stop after parenthesis.

» 58 line 7 Read *khalistokam*, and compare R. Morris in Transactions IXth Or. Congress. (London 1892) I. p. 482.

» 82 » 1 Scan *prasronty*. Compare notes to p. 83.

» 88 » 14 °*netrīṃ* MS. but for this, as for Minaev's °*netrām* («Recherches», p. 90) there is no authority. Read *netraṃ*.

Abbreviations and works often cited

(Citations by pages, unless the contrary is mentioned).

A.	The archetype MS. when this is compared (in the case of passages quoted from extant works) with other MSS.; elsewhere it is designated simply «MS.»
B. R.	Sanskrit-Wörterbuch von O. Böhtlingk u. R. Roth.
Böhtl.[2] or W. K. F.	Böhtlingk's Abridgment of the same work (Sanskrit-Wörterbuch in Kürzerer Fassung).
Ch.	Childers's Pali Dictionary.
Dh.-s.	Dharmasaṃgraha. (Anecd. Oxoniensia: Aryan Series. I. 5.). Cited by sections.
Divy.	Divyāvadāna, ed. Cowell and Neil, Cambridge 1886.
J. P. T. S.	Journal of the Pali Text Society.
K. F.	Analyse du Kandjour par A. Csoma . . traduite . . et augmentée par L. Feer (Annales du Musée Guimet, tom. 2).
Lal. v.	Lalitavistara, printed in *Bibliotheca Indica*.
marg.	The marginal annotations or corrections of the archetype.
MS.	The archetype; see above (A.).
Mhv.	Mahāvastu, ed. Senart. Tom. I. II. Paris 1882—1890.
M. Vyutp.	Mahāvyutpatti, ed. Minaev; forming part of Vol. I. pt. 2 of his 'Buddhism', St. Petersburg 1887. Cited by sections.
Nanjio.	A Catalogue of the Chinese translation of the Buddhist Tripiṭaka; Oxford 1883. Cited by sections.
Nep. B. L.	Nepalese Buddhist Literature by Rājendralāla Mitra. Calcutta 1882.
Ord. Sk. Class. Sk.	= ordinary (i. e. non-Buddhistic) Sanskrit.
tr.	= 'translated' or 'translation.
Wassiljev.	Der Buddhismus. German translation. St. Petersburg 1860· The numbers in parentheses refer to pages of this translation.

शिक्षासमुच्चयः ।

दानपारमिता नाम प्रथमः परिच्छेदः ॥

नमः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यः ॥

॥ [1]यस्याश्रवेण नरकादि - महाप्रपातदाहादिदुष्ख[2]मनुभूतमभूद्भवद्भिः ।
तीव्रं पुनः पुनरनन्तमशान्तचित्तैस्तच्छ्रोतुमादरमुदारतरं भजध्वम् ॥
श्रुत्वा ⏑ – – ⏑ ⏑ ⏑ पापमनुद्धतात्मा पूर्वार्जितं च विपुलं क्षपयत्यशेषम् ।
अप्राप्तपूर्वमपि सौख्यमवाप्नुवन्ति हानिं सुखाच्च न कदाचिदपि प्रयान्ति ॥
सम्बोधिसत्त्वसुखमुत्तममक्षय – – | – – ⏑ – ऽप्यसमसंपदमाप्नुवन्ति ।
तद्धर्मरत्नमतिदुर्लभमप्यलब्धं लब्धक्षणाः शृणुत सादरमुच्यमानम् ॥
आयान्तु च त्रिभुवनैकहितस्य वाक्यं श्रोतुं प्रसन्नमनसः सुरनागसत्त्वाः ।
गन्धर्वयक्षगरुडासुरकिन्नरेन्द्राः प्रेतादयः श्रवणजाततृषः सहर्षाः ॥
[3]सुगतान्ससुतान्सधर्मकायान् प्रणिपत्यादरतोऽखिलांश्च वन्द्यान् ।
सुगतात्मजसम्वरावतारं कथयिष्यामि समुच्चितार्थवाक्यैः ॥
न च किञ्चिदपूर्वमत्र वाच्यं न च संग्रन्थनकौशलं ममास्ति ।
अत एव न मे परार्थयत्नः स्वमनो भावयितुं ममेदमिष्टम् ॥
मम तावदनेन याति वृद्धिं कुशलं भावयितुं प्रसादवेगः ।
यदि मत्समधातुरेव पश्येदपरोऽप्येनमतोऽपि सार्थकोऽयम्[4] ॥

1) Metre Vasantatilaka.
2) *Dushka* for *duḥka* always in MS.
3) Metre Aupacchandasika.
4) For ll. 9—14 cf. Bodhicaryāvatāra I, 1—6.

क्षणसम्पदियं सुदुर्लभा प्रतिलब्धा पुरुषार्थसाधनी ।
यदि नात्र विचि[2 a]न्त्यते हितं पुनरप्येष समागमः कुतः ॥

यथोक्तमार्यगण्डव्यूहसूत्रे[1] ' आर्यजयोष्मायतनविमोक्षे ॥

दुर्लभा ऽष्टाक्षणनिवृत्तिर्दुर्लभो मनुष्यप्रतिलंभो दुर्लभा क्षणसंपत्विशुद्धिर्दुर्लभो बुद्धोत्पादो ' दुर्लभा ऽविकलेन्द्रियता ' दुर्लभो बुद्धधर्मश्रवो ' दुर्लभं सत्पुरुषसमवधानं ' दुर्लभानि भूतकल्याणमित्राणि ' दुर्लभो भूतनयानुशासन्युपसंहारः[2] । दुर्लभं सम्यग्जीवितं ' दुर्लभः सद्धर्मे तदनुकूलः प्रयत्नो मनुष्यलोक इति ॥

॥ तदेवंविधं समागममासाद्य संवृतिपरमार्थतः सुविदितसंसारदुःखस्योपशमनसुखाभिलाषिणो बुद्धगोत्रानुभावात्तु यस्य महासत्वस्यैवं प्रत्यवेक्षोत्पद्यते ॥

यदा मम परेषां च भयं दुःखं च न प्रियं ।
तदात्मनः को विशेषो यत्तं रक्षामि नेतरम् । इति

तेनात्मनः सत्वधातोश्च ॥

दुःखान्तं कर्त्तुकामेन सुखान्तं गन्तुमिच्छता ।
श्रद्धामूलं दृढीकृत्य बोधौ कार्या मतिर्दृढा ॥

उक्तं हि रत्नोल्काधारण्याम्[3] ॥

[4]श्रद्धयमानु जिनान्जिनधर्म्मान् श्रद्धयते चरि बुद्धसुतानाम् ।
बोधि अनुत्तर श्रद्धयमानो जायति चित्त महापुरुषाणाम् ॥
श्रद्ध पुरोगतमातृजनेत्री[5] पालिकवर्द्धिक सर्वगुणानाम् ।

---

1) This passage occurs in MS. Hodgson № 2 of the R. Asiatic Society f. 62 *a*, where the following variants are found: l. 4 °*pratilābho*; l. 7 °*jīvitaṃ manushyaloke* ' *durlabhā dharmānudharmapratipattiḥ*.

2) For the form *anuçāsanī* (not in lexx.) see below f. [23 b] and note there.

3) M. Vyutp. LXV. 50; CXCVII. 53.

4) Metre: Dodhaka.

5) The MS. has the corrupt and unmetric reading पूर्वङ्गमुमात्रज्ञ°. For this Prof. Cowell suggested to me पुरङ्गम° Cf. क्षेमपुर below. But the Tib. has (5 a.4) སྔོན་

कान्तविनोदनि ओघप्रतारणि ' श्रद्ध निदर्शनि [2 b] क्षेमपुरस्य्[1] ।
श्रद्ध अनाविलचित्तप्रसादो मानविवर्जितगौरवमूला ।
श्रद्ध निधानधनं चरणाग्रं पाणि यथा शुभसंचयमूलम् ॥
श्रद्ध प्रमोदकरी परित्यागे ' श्रद्ध प्रकर्षकरी जिनधर्म्मे ।
श्रद्ध विशेषकरी गुणज्ञाने ' देशिक प्रापणि बुद्धगतो ये ॥
इन्द्रियतीक्ष्णप्रभास्वरतायै ' श्रद्धबलं अविमर्दनतायै ।
निश्रयक्लेश - अधर्षिकतायै ' ऐषिक श्रद्ध स्वयंभुगुणानाम् ॥
श्रद्ध असङ्गतसङ्गसुखेषु[2] अक्षणवर्जित एकक्षणाग्रम् ।
श्रद्ध अतिक्रमु मारपथस्य ' दर्शिक उत्तममोक्षपथस्य ॥
बीजमपूतिकु हेतुगुणानां[3] ' श्रद्ध विरोहणि बोधिद्रुमस्य ।
वर्द्धनि ज्ञानविशेषसुखानां ' श्रद्ध निदर्शिक सर्वजिनानां ॥
ये सद श्रद्ध सगौरवबुद्धे ' ते तु न शील न शिक्ष त्यजन्ति ।
ये तु न शील न शिक्ष त्यजन्ती ' ते गुणवांस्तुतये गुणवन्तः[4] ॥
ये सद श्रद्ध सगौरवधर्म्मे । ते जिनधर्म्म अतृप्तगुणोन्ती ॥
ये जिनधर्म्म अतृप्तगुणोन्ती । तेष्वधिमुक्ति अचिन्तियधर्म्मे ॥
ये सद श्रद्ध सगौरवसंघे । ते अविवर्त्तिक संघप्रसन्नाः ॥
ये अविवर्त्तिक संघप्रसन्नास्ते अवित्रर्त्तिक श्रद्धबलातः ।

འགྲུ; see Jäschke Dict. p. 101. b. For † *mātṛija* cf. the Pali *mātuja*: though perhaps *mātraja* itself may stand in this sense in a gāthā-passage.

1) Scan (and pronounce?) as if the Pali form *khema* cf. *guṇa* (*j*)*ñāne ekākshaṇa*, etc. below. See also Senart, Mhv. I p. 423 *ad fin.*; and compare Windisch, Māra p. 35.

2) In margin उपायानां न केनचित्सह संगतया शून्यतया सङ्गस्योपायसमाधिलाभनिमित्तं श्रद्धा.

3) In margin (some letters being lost) हेतुभूता गु[णा]नां बीजं श्रद्धा.

4) In margin ते गुणे स्तुतौ नेर्ष्यालवः शीलवंतः

ये अविवर्त्तिक अद्धबलातो[1]' इन्द्रियतीक्ष्णप्रभास्वर तेषाम् ॥
इन्द्रियतीक्ष्णप्रभास्वर येषां ते हि विवर्जित पापकमित्राः। [3 a]
ये हि विवर्जित पापकमित्राः धार्म्मिकमित्रपरिग्रह तेषाम् ॥
धार्मिकमित्रपरिग्रह येषां' ते विपुलं कुशलोपचिन्वन्ति'।
ये विपुलं कुशलोपचिनोन्ती हेतुबलोपगताय महात्मा ॥
हेतुबलोपगताय महात्मा' तेष उदारधिमुक्तिविशेषाः।
येष उदारधिमुक्तिविशेषास्ते सद धिष्ठित सर्वजिनेभिः ॥
ये सद धिष्ठित सर्वजिनेभिस्तेषुपपद्यति बोधयि चित्तम्।
येषुपपद्यति बोधयि चित्तं ते अभियुक्त महर्षिगुणेषु ॥
ये अभियुक्त महर्षिगुणेषु जातय बुद्धकुले अनुजाताः[2]।
जातय बुद्धकुले अनुजातास्ते समयोग अयोगविमुक्ताः ॥
ये समयोग अयोगविमुक्ताः। आशयु तेष प्रसादविशुद्धः ॥
आशयु येष प्रसादविशुद्धः तेष अध्याशयु उत्तमश्रेष्ठः।
येष अध्याशयु उत्तमश्रेष्ठस्ते सद पारमितासु चरन्ति ॥
ये सद पारमितासु चरन्ती ते प्रतिपन्न इहो महयाने।
ये प्रतिपन्न इहो महयाने ते प्रतिपत्तितु पूजयि बुद्धान्॥
ये प्रतिपत्तितु पूजयि बुद्धान् तेषु अनुस्मृति बुद्ध अभेद्या।
येषु अनुस्मृति बुद्ध अभेद्या। ते सद पश्यिय चि[3]न्तिय बुद्धान्॥
ये सद पश्यिय चिन्तिय बुद्धान्' तेष न जातु न तिष्ठति बुद्धः ॥
येष न जातु न तिष्ठति बुद्धः तेष न जातु रहायति धर्म्मः।

---

1) The Tibetan སྟོབས་ཀྱིས confirms this curious adverbial form.

2) The MS. has the regular, but here unmetrical, prodelision.

3) °श्यि अचि° MS.

येष न जातु रुचायति धर्मः ते सद धिष्ठित सर्वजिनेभिर् ।

इत्या[3 b]दिश्रद्धामूलो गुणविस्तरोऽनन्तस्तत्रोक्तः, तत्परिसमाप्य संक्षेपतः पुनराह ।

दुर्लभसत्त्वपृथग्जनकाया, ये इमि श्रद्दधि ईदृशि धर्म्मान् ।
ये तु शुभोपचिताः कृतपुण्यास्ते इमि श्रद्दधि हेतुबलेन ॥
यो दशक्षेत्ररजोपमसत्त्वान्[1] कल्पमुपस्थिहि सर्वसुखेन ।
नोत तु तादृशु पुण्यविशेषो यादृश श्रद्दधतो इमि धर्म्मान् ॥ इति ।

॥ तथार्यदशधर्मसूत्रे[2] पि देशितं ॥

श्रद्धा हि परमं यानं येन निर्यान्ति नायकाः ।
तस्माच्छ्रद्धानुशारित्वं भजेत मतिमान्नरः ॥
अश्राद्धस्य मनुष्यस्य शुक्लो धर्मो न रोहति ।
बीजानामग्निदग्धानामङ्कुरो हरितो यथा ॥ इति ।

अत एवार्यललितविस्तरसूत्रे प्रतिवेदितं । श्रद्धायामानन्दयोगः करणीय इदं तथागतो विज्ञपयतीति ॥ तथा सिंहपरिपृच्छायां[3], श्रद्धया, क्षणमक्षणं वर्जयतीत्युक्तम् ॥ तदेवं । श्रद्धामूलं दृढीकृत्य बोधिचित्तं दृढं कर्त्तव्यं सर्वपुण्यसंग्रहत्वात् तद्यथार्यसिंहपरिपृच्छायां, सिंहेन राजकुमारेण भगवान्पृष्टः ॥

संग्रहः सर्वधर्माणां, कर्मणा केन जायते ।
प्रियश्च भोति सत्त्वानां [4 a]यत्र यत्रोपपद्यते ॥
भगवानाह । सर्वसत्त्वप्रमोक्षाय चित्तं बोधाय नामयेत् ।
एष संग्रह धर्माणां भवते तेन च प्रियः ॥ इति ।

॥ तथार्यगण्डव्यूहसूत्रे पि वर्णितं, बोधिचित्तं हि कुलपुत्र बीजभूतं[4] सर्वबुद्धधर्मा-

---

1) बुद्धान् इति केचित् MS in margine a sec. manu.
2) Nanjio, 23 (9) tr. 386—534 A.D.; 29. tr. 502—557. K. F. p. 215.
3) Nanjio, 23 (37) M. Vyutp. LXV. 70, and K. F. p. 217.
4) *Vijānām*, Minaev; but the end of the word is illegible in the MS.

णां। नेत्रभूतं सर्वजगच्छुक्लधर्मविरोहणतया। धरणिभूतं सर्वलोकप्रतिशरणतया यावत्पितृभूतं सर्वबोधिसत्त्वारक्षणतया" पेयालं॥ वैश्रवणभूतं सर्वदारिद्र्यसंछेदनतया। चिन्तामणिराजभूतं सर्वार्थसंसाधनतया। भद्रघटभूतं सर्वाभिप्रायपरिपूरणतया। शक्तिभूतं क्लेशशत्रुविजयाय। धर्म[1]भूतं [2]योनिशो मनस्कारसंछेदनतया। खड्गभूतं क्लेशशिरःप्रपातनतया। कुठारभूतं दुःखवृक्षसंछेदनतया। प्रहरणभूतं सर्वोपद्रवपरित्राणतया। [3]वडिसभूतं संसारजलचराभ्युद्धरणतया। वातमण्डलीभूतं सर्वावरणनिवरणतृणविकिरणतया। उद्दान[4]भूतं सर्वबोधिसत्त्वचर्याप्रणिधानसंग्रहणतया। चैत्यभूतं सदेवमानुषासुरस्य लोकस्य। इति हि कुलपुत्र बोधिचित्तमेभिश्चान्यैश्चाप्रमाणैर्गुणविशेषैः समन्वागतमिति॥

कथं पुनर्ज्ञायते। पृथग्जनस्यापि बोधिचित्तमुत्पद्यते। न वाङ्मा[4 b]त्रमेतदिति। अनेकसूत्रान्तदर्शनात्॥ यथा तावदार्यविमलकीर्त्तिनिर्देशे[5] निर्दिष्टं। सुमेरुसमां सत्कायदृष्टि[6]मुत्पाद्य बोधिचित्तमुत्पद्यते। ततश्च बुद्धधर्मा विरोहन्तीति॥ रत्नकरण्डसूत्राच्च[7] पृथग्जनोऽपि बोधिसत्त्व इति ज्ञायते॥ ।यथोक्तं। तद्यथापि नाम मञ्जुश्रीः अण्डकोषप्रक्षिप्तोऽपि कलविङ्कपोतोऽसंभिन्नाण्ड अनिष्क्रान्तः कोषात्कलविङ्करुतमेव मुञ्चति॥ एवमेव मञ्जुश्रीः अविद्याण्डकोषप्रक्षिप्तोऽपि बोधिसत्त्वोऽसंभिन्नात्मदृष्टिरनिष्क्रान्तस्त्रैधातुकाद्बुद्धरुतमेव मुञ्चति। यदिदं शून्यतानिमित्ताप्रणिहितरुतमेव॥

[8]सर्वधर्मप्रवृत्तिनिर्देशेऽपि कथितं। जयमतेश्च बोधिसत्त्वस्य पृथिवी विदारमदात्। स कालगतो महानिरयं प्रापतदिति। स हि शून्यतां नाधिमुक्तवान् शून्यतावादिनि च प्रतिघं कृतवान्॥

---

1) धमचक्र° marg.
2) तंमय MS.
3) More usually बडिश «fish-hook».
4) For the *-dd* cf. Cambridge MS. Add. 1707 (as described in my Cat. p. 193).
5) Wassiljev, Buddhismus, 152 (164); 222 (243). M. Vyutp. LXV. 15. K. F. p. 256. Nanjio 146, 147, 149. cf. also 144, 145, 181.
6) A passage of considerable length, partly broken away and otherwise not very clear, is added in the margin as an amplification or explanation of these words.
7) Wassiljev, Buddhismus 154 (167). M. Vyutp. LXV. 84. K. F. p. 243, Nanjio, 168, 169. N. is wrong in refering to the Avalokiteçvaraguṇaratnakāraṇḍavyūha, which is quite a different work.
8) Nanjio 163, 164; tr. ca. A.D. 400. K. F. p. 256. M. Vyutp. LXV. 37.

॥ नियतानियतावतारमुद्रा[1]सूत्रे ऽप्याख्यातं ॥ कतमः पशुरथगतिको बोधिसत्त्वः । तद्यथा । कश्चित्पुरुषः पञ्चबुद्धक्षेत्रपरमाणुरजःसमान् लोकधातूनभिक्रमितुकामः स्यात् । स पशुरथमभिरुह्य मार्गं प्रतिपद्यते स चिरेण दीर्घेणाध्वना योजनशतं गच्छेत् । स तत्र महत्या वातमण्डल्या पश्चात् खलु पु[5 a]नरशीतिं योजनसहस्राणि प्रत्याकृष्य प्रत्युदावर्त्येत । तत्किं शक्नुयात्स पुरुषस्तान् लोकधातून् पशुरथेनातिक्रमितुम् ' यावदनभिलाप्यानभिलाप्यैरपि कल्पैरेकमपि लोकधातुमतिक्रमितुम् । आह । नो हीदं भगवन् । भगवानाह । एवमेव मञ्जुश्रीः यः कश्चिद्बोधिचित्तमुत्पाद्य महायानं ' न धारयति ' न पठति । श्रावकयानीयान् सेवते ' तैश्च सार्द्धं संस्तवं करोति । श्रावकयानं च पठति स्वाध्यायति मीमांसते परिबुध्यते ऽर्थांश्च पाठयति यावद्बोधयति । स तेन [ध]न्वप्रज्ञो भवति सोऽनुत्तरज्ञानमार्गात्प्रत्याकृष्यते प्रत्युदावर्त्यते । यदपि तस्य बोधिसत्त्वस्य बोधिभावनातः प्रज्ञेन्द्रियं प्रज्ञाचक्षुः तदपि तस्य धन्वीक्रियते प्रतिहन्यते । अयं पशुरथगतिको बोधिसत्त्व इति ॥

तदेवमेषा शून्यतानधिमुक्तिर्महायानानभिरतिश्चासंपूर्णाधिमुक्तिचित्तचर्यस्यापि प्रायो न संदृश्यते ' प्रागेवाधिमात्राधिमुक्तिचर्यस्य बोधिसत्त्वस्य । स हि रत्नमेघे[2] ' सर्वबालचरितविपत्तिसमतिक्रान्तः पठ्यते असंख्येयसमाधिधारणीविमोक्षाभिज्ञाविद्याविक्रीडितो ' ऽनन्तधर्मारामरतिनिरामिषापरान्तकल्पकोट्यनाभोगनिर्विकल्पप्रीतिवेगालोकप्रतिलब्धश्चाप्रमेयकल्पकोटीनियुतशतसहस्रपरमहायानप्रस्थानविचित्रभावनासंपूर्ण-परार्थप्रतिपत्तिनिर्याण-पुण्यज्ञानसंभाराभिनिर्हाराभिनिर्वृत्तिः पूर्वयोगशतसहस्रसमृद्धश्च पठ्यते । [5 b]अथैतन्नेयार्थं । कस्मादन्ये बोधिचित्तोत्पादका अस्यां भूमौ[3] नेष्यन्ते ' न चात्रेच्छया किंचिद्विशेषचिह्नं नीतार्थं कर्त्तुं लभ्यते । अधिमात्रा[4]धिमुक्तिचर्याधर्मता वचनाच्च गम्यते । यथा मध्यमृदुप्रकाराप्यधिमुक्तिचर्या ऽस्त्येवेति ॥ अस्य पुनस्तथागतगुह्यसूत्रस्य[5] को ऽभिप्रायो । यदुक्तं ।

1) Nanjio 131, 132; tr. A.D. 542. K. F. 260.

2) Ratnamegha-sūtra, Nanjio 151, 152; tr. A.D. 503. K. F. 264—265. M. Vyutp. LXV, 12.

3) अधिमुक्तिचर्याभूमौ marg.

4) अभिसमयालङ्कारे ऊष्मादीनां मृद्वादिद्वादशोक्तेः marg.; a note will be added to the translation.

5) Nan., 23 (3), 1043 K.F. 214. M.Vyutp. LXV. 30. Tathāgatācintyaguhyanirdeça.

कस्य भगवन् बोधिचित्तोत्पादः। आह। यस्य महाराजाध्याशयो ऽविकोपितः। आह। कस्य भगवन्नध्याशयो ऽविकोपितः। आह। यस्य महाराज महाकरुणोत्पादः। आह। कस्य भगवन्महाकरुणोत्पादः। आह। यस्य महाराज सर्वसत्त्वापरित्यागः। आह। कथं भगवन् सत्त्वा अपरित्यक्ता भवन्ति। आह। यदा महाराजात्मसौख्यं परित्यक्तं भवतीति। बोधिचित्तमात्रसन्तुष्टानां करुणाभिलाषसंजननार्थमिदमुक्तं। यथा न ते तथागतशासने प्रव्रजिता येषां नास्ति त्याग इति। एवमिहान्य[1]बोधिचित्तनिन्दा द्रष्टव्या न तु बोधिचित्तमन्यथा नोत्पद्यत एव॥

यथा दशधर्मकसूत्रे देशितं। इह कुलपुत्र बोधिसत्त्वो गोत्रस्थः सन्ननुत्पादितबोधिचित्तः तथागतेन वा तथागतश्रावकेण वा संचोद्यमानः संवेद्यमानः समादाप्यमानो ऽनुत्तरायां सम्यक्संबो[धौ] [6 a]बोधिचित्तमुत्पादयतीदं प्रथमं कारणं बोधिचित्तोत्पादाय। संबोधेर्वा बोधिचित्तस्य वा वर्णं भाष्यमाणं श्रुत्वानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादयतीदं द्वितीयं कारणम्। स सत्त्वा --- नशरणानद्वीपान् दृष्ट्वा कारुण्यचित्तमुपस्थाप्य यावदनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादयतीदं तृतीयं कारणम् बोधिचित्तोत्पादाय। स तथागतस्य सर्वाकारपरिपूर्णतां दृष्ट्वा प्रीतिमुत्पाद्यानुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादयतीदं चतुर्थं कारणमिति। तच्च बोधिचित्तं द्विविधं बोधिप्रणिधिचित्तं च बोधिप्रस्थानचित्तं च। यथार्यगण्डव्यूहसूत्रे भाषितं। दुर्लभाः कुलपुत्र ते सत्त्वाः सर्वलोके ये ऽनुत्तरस्यां सम्यक्संबोधौ चित्तं प्रणिदधति। ततो ऽपि दुर्लभतमास्ते सत्त्वा ये ऽनुत्तरां सम्यक्सम्बोधिमभिसंप्रस्थिता इति। तत्र बोधिप्रणिधिचित्तं। मया बुद्धेन भवितव्यमिति चित्तं प्रणिधानादुत्पन्नं भवति। शूरङ्गम[2]सूत्रे पि। शाठ्योत्पादितस्यापि बोधिचित्तस्य बुद्धत्वहेतुत्वाभिधानात्। कः पुनर्वादः किञ्चिदेव कुशलं कृत्वा। यथोक्तं भद्रकल्पिक[3]सूत्रे। घोषदत्तो नाम

1) निःकृपाणां [न] बोधिचित्तं marg.

2) Nanjio 399, Çūraṅgama-samādhi tr. before A.D. 417; Wassiljev, Buddhismus 175 (191), K. F. 249. M. Vyutp. LXV, 31. Ç—s—nirdeça. Translated from the Chinese by Beal, Catena pp. 284—369.

3) Nanjio 403. Tr. 300 A.D., K. F. 220—222. cf. J. J. Schmidt, Ueber die tausend Buddhas etc. Mém. Acad. St. Pétersbourg. VI Sér. Sc. pol. hist. phil. II, 41—86.

तथागतो यत्र नक्षत्रराजेन तथागतेन प्रथमं बोधिचित्तमुत्पादितं ताम्बूलपत्रं[6 b] दत्त्वा गोपालकभूतेन । एवं विद्युत्प्रदीपो नाम तथागतो यत्र यशसा तथागतेन प्रथमं बोधिचित्तमुत्पादितं दशिकां दत्त्वा तन्नवायभूतेन । एवमनन्तप्रभो नाम तथागतो यत्रार्चिष्मता तथागतेन प्रथमं बोधिचित्तमुत्पादितं तृणप्रदीपं दत्त्वा नगरावलम्बकभूतेन । एवं दृढविक्रमो नाम तथागतो यत्र दुष्प्रधर्षेण तथागतेन प्रथमं बोधिचित्तमुत्पादितं दन्तकाष्ठं दत्त्वा काष्ठहारकभूतेनेत्यादि[1] ॥

चर्याविकले ऽपि च बोधिचित्ते नावमन्यता कर्त्तव्या ' तस्याप्यनन्तसंसारसुखप्रसवत्वात् । यथार्यमैत्रेयविमोक्षे वर्णितं । तद्यथापि नाम कुलपुत्र चित्तमपि वज्ररत्नं सर्वप्रतिविशिष्टं सुवर्णालंकारमभिभवति । वज्ररत्ननाम च न विजहाति । सर्वदारिद्र्यं विनिवर्त्तयति । एवमेव कुलपुत्राशयप्रतिपत्तिभिन्नमपि सर्वज्ञताचित्तोत्पादवज्ररत्नं सर्वश्रावकप्रत्येकबुद्धगुणसुवर्णालंकारमभिभवति बोधिसत्वनाम च न विजहाति ' सर्वसंसारदारिद्र्यं विनिवर्त्तयतीति । इतश्च विनापि चर्यया बोधिचित्तमुपकारकमिति ज्ञातव्यं ' येनापरराजाववादकसूत्रे[2] कथितं ' यस्माच्च त्वं महाराज बहुकृत्यो बहुकरणीयः[7 a] । असहः सर्वेण सर्वः सर्वथा सर्वं सर्वदा दानपारमितायां शिक्षितुं ' एवं यावत्प्रज्ञापारमितायां शिक्षितुं । तस्मात्तर्हि त्वं महाराज एवमेव सम्यक्संबोधिच्छन्दं श्रद्धां त्र⋯[3] प्रणिधिं च गच्छन्नपि तिष्ठन्नपि निषण्णो ऽपि शयानो ऽपि जाग्रदपि भुञ्जानो ऽपि ' पिबन्नपि ' [4]सततसमितमनुस्मर ' मनसिकुरु भावय ' सर्वबुद्धबोधिसत्वप्रत्येकबुद्धार्यश्रावकपृथग्जनानामात्मनश्चातीतानागतप्रत्युत्पन्नानि सर्वकुशलमूलान्यभिसंक्षिप्य तुलयित्वा पिण्डयित्वा ऽनुमोदस्वाग्र्ययानुमोदनया यावदाकाशसमतया निर्वाणसमतया ऽनुमोदस्वानुमोद्य च सर्वबुद्धबोधिसत्वप्रत्येक-

---

1) एवं मञ्जुश्री श्रीकोतिर्नाम तथाग॰ यत्र गुणध्वजेन तथाग॰ प्र॰ बो॰ उत्पादितं ' एकमामलकं दत्त्वा वैद्यराजभूतेन marg.

2) Nanjio 248, 249, 250. K. F. 263. M. Vyutp. LXV. 105.

3) The MS. is obliterated. The first letters of *praṇidhim* are hardly legible, but the restoration appears the more certain from the Tib. word used, སྨོན་པ.

4) Senart, Mhv. i., p. 422.

बुद्धार्यश्रावकाणां पूजाकर्मणो निर्यातय । निर्यात्य च सर्वसत्त्वसाधारणानि कुरु । ततः सर्वसत्त्वानां यावत् सर्वज्ञताप्रतिलम्भाय सर्वबुद्धधर्मपरिपूरणाय दिने दिने त्रैकाल्यमनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ परिणामय एवं खलु त्वं महाराज प्रतिपन्नः सन् राज्यं कारयिष्यसि राज्यकृत्यानि च न हापयिष्यसि बोधिसंभारांश्च परिपूरयिष्यसीति ॥ अत्रैव चास्य विपाक उक्तः ' स खलु पुनस्त्वं महाराज तस्य सम्यक्संबोधिचित्तकुशलमूलकर्मणो [7 b]विपाकेनानेकशतकृत्वो देवेषूपपन्नोऽभूः । अनेकशतकृत्वो मनुष्येषूपपन्नोऽभूः । सर्वासु च देवमनुष्योपपत्तिष्वाधिपत्यमेव कारयसि । न च तावत्तत्र महाराज तस्य सम्यक्संबोधिचित्तस्य कुशलकर्मण ऊनत्वं वापूर्णत्वं वा प्रज्ञायते । अपि च महाराज एकमपि सम्यक्संबोधिचित्तं सर्वसत्त्वोत्तारणारम्बणत्वात्[1] सर्वसत्त्वामोचनारम्बणत्वात्सर्वसत्त्वसमाश्वासनारम्बणत्वात्सर्वसत्त्वपरिनिर्वाणारम्बणत्वादप्रमेयासंख्येयकुशलोपचयम् । कः पुनर्वादो य एवं बहुलीकरोतीति ॥

एतच्च बोधिचित्तं रूपकायदर्शनोत्पन्नं ' तत्र पूर्वावदाने[2] पठ्यते ' एत्तं तावत्प्रणिधिबोधिचित्तं वेदितव्यं । इदं तु वक्तव्यं किमभूमिप्रविष्टस्यापि बोधिसत्त्वसम्वराधिकारो ऽस्ति न वेति । अस्तीति वेदितव्यं आकाशगर्भसूत्रे[3] लाभसत्कारार्थे[4] मूलापत्तिश्रवणात् । दशभूमिकसूत्रे[5] तु प्रथमायां भूमौ दर्शितं ' न च कश्चित्सत्कारं कस्यचित्सकाशात्प्रतिकाङ्क्षत्यन्यत्र मयैवेषां सर्वसत्त्वानां सर्वोपकरणबाहुल्यमुपनामयितव्यमिति । तथा चाह । प्रमुदितायां[6] बोधिसत्त्वभूमौ सुव्यवस्थितो भवत्यचलनयो[8 a]गे᳚ति । पुनश्चोक्तं । तथाग-

1) Cf. Pāli *ārammaṇa*.

2) Not *Pūrṇāvad*° as one would be tempted to conjecture, for the Tib. has སྔོན་གྱི་རྟོགས་པ་བརྗོད་པ. Pūrva is quoted (though not from Buddh. literature) as a nom. proprium; but see p. 13, 16. below.

3) Wassiljev, Buddhismus 171 (186); Nanjio 67, 68, 69. cf. also 70. KF. p. 270. M. Vyutp. LXV. 18.

4) आत्मोत्कर्षपरपंसने marg. The use of a noun from √*paṃs* hitherto found in Dhātupāṭha only, tends to show these glosses are very early.

5) Wassiljev, Buddhismus 302 (332); 309 (339—340); 324 (354) 327 (358). Nanjio 105, 110. cf. also 87, 88 and K. F. 211. Here, apparently, and p. 11, 10 infra the MS. reads °*bhūmaka*°.

6) Cf. Rāj. Mitra, Nep. B. L. p. 82.

तद्वंश[1]नियतो भवति संबोधिपरायणा इति । आकाशगर्भसूत्रे त्वाह । श्रावकयानमेवा[2]स्य न भवति प्रागेव महायानमिति । तथार्यो[3]ग्रपरिपृच्छायां मात्सर्यपर्यवनद्धस्यापि शिक्षापदानि प्रज्ञप्तानि । प्रमुदितायां तु पठ्यते । आत्मसंज्ञापगमाच्चास्यात्मस्नेहो न भवति । कुतः । पुनः सर्वोपकरणस्नेह इति । तथा मस्तकादिदानमप्यत्रास्योक्तं ॥

एवमादिसूत्रेषु भूमिप्रविष्टस्यापि शिक्षाप्रज्ञप्तिर्दृश्यते । यत्र वा सामान्येन बोधिसत्त्वमधिकृत्योपदेशस्तत्राभ्यासायोग्यतया प्रतिषेधवाक्येन वा ऽऽदिकर्मिकबोधिसत्त्वेन न शिक्षितव्यं[4] भवेदेतत् । उभया[5]संभवे तु सर्वत्र शिक्षितव्यं ' तत्राप्येकस्यां शिक्षायां शिक्षणायामशक्तस्येतरशिक्षानभ्यासादनापत्तिः ॥ [6]आर्याक्षयमतिसूत्रे ऽप्येवमवोचत् । दानकाले शीलोपसंहारस्यापेक्षेति विस्तरः । न चात्र[7] शिथिलेन भवितव्यं न च शेषासु न समुदागच्छति । यथा[8]बलं यथाभजमानमिति दशभूमिकसूत्रे वचनात् । अयं च संवरः स्त्रीणामपि मृदुक्लेशानां बोध्यभिलाषचित्तानां लभ्यते । उक्तं हि [9]बोधिसत्त्वप्रातिमोक्षे ' चतुर्भिः शारिपुत्र धर्मैः [8 b] समन्वागताः बोधिसत्त्वाः सत्यवादिनो भवन्तीत्यारभ्याह । इह शारिपुत्र कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा ऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पाद्यारब्धवीर्यो विहरति कुशलधर्मपर्येषणायेत्यारभ्य सर्व उपदेशः ॥

संवरग्रहणं च बोधिसत्त्वशिक्षापदाभ्यासपरमस्य सांवरिकस्यान्तिकात्कर्तव्यं । एवं

---

1) Anusvāra deleted in MS.

2) सत्काराक्रान्तणे मुदितायां प्रागेव महायानित्वात् श्रावकयान . . . (letters lost here) marg.

3) °*tathāyogra*° MS., but the Tib. འཕགས་པ་དྲག makes the correctiou certain. Translated into Chinese before A.D. 220: Nanjio 23 (19), 33, 34. K. F. 216. M. Vyupt. LXV. 72.

4) मस्तकादिदानं marg.

5) अयोग्यतानिषेधयोः marg.

6) Wassiljev, Buddhismus 171; Nanjio 74, 77 (where evidently Aksharamati stands for Akshayamati). A° *nirdeça* Wassiljev, Buddhismus 327 sqq (358 sqq) K. F. 256. A° *paripṛcchā* Nanjio 23 (45). K. F. 218.

7) शीले दूरादागतस्यार्थिनो धर्मदाने समाध्युपेक्षणामत्रोक्तं margin.

8) शिक्षा.

9) K. F. 268. Cf. also Nanjio 1096, 1098.

चास्य शिक्षातिक्रमे तीव्रमपत्राप्यं गुरुविसंवादनभयं चोत्पद्यते। तत्र चानाभोगतः प्रेमगौरवसिद्धिरित्येष सामान्यसंवरधर्मः। अत एव बोधिसत्त्वाः तथागतानां पुरतः शिक्षाणामन्यतमशिक्षानिष्पत्तिकामाः समादानं कुर्वन्ति। तस्य च[1] कल्याणमित्रस्याभावे दशदिगवस्थितबुद्धबोधिसत्त्वाभिमुखीभावभावनया संवरो ग्राह्यः संवरमात्मबलं च तुलयित्वा। अन्यथा तु सर्वबुद्धबोधिसत्त्वाः सदेवकश्च लोको विसंवादितः स्यात्। सद्धर्मस्मृत्युपस्थानसूत्रे[2] हि किंचिन्मात्रं चित्तेनाप्यददतः प्रेतगतिरुक्ता प्रतिज्ञातं चाददतो नरकगतिः। किं पुनरनुत्तरमर्थमखिलस्य जगतः प्रतिज्ञायासंपादयतः। अत एवोक्तं धर्मसंगीतिसूत्रे[3] 'सत्यगुरुकेण कुलपुत्र बोधिसत्त्वेन भवितव्यं। सत्यसंगीतिः कुलपुत्र धर्मसंगी[9 a]तिः' तत्र कुलपुत्र कतमत्सत्यं यद्बोधिसत्त्वो ऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पाद्य तच्चित्तं जीवितहेतोरपि न परित्यजति न सत्त्वेषु विप्रतिपद्यते' इदं बोधिसत्त्वस्य सत्यं॥ यत्पुनर्बोधिसत्त्वो ऽनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पाद्य पश्चात्तच्चित्तं परित्यजति सत्त्वेषु विप्रतिपद्यते ऽयं बोधिसत्त्वस्य प्रतिकृष्टो मृषावाद इति' आर्यसागरमतिसूत्रे[4] ऽपि देशितं। स्याद्यथापि नाम सागरमते राज्ञा वा राजमात्रो वा सर्वं नागरकं जनं श्वो भक्तेनोपनिमन्त्र्योपेक्षको भवेन्नान्नपानं समुदानयेत्सत्यं सर्वजनकायं विसंवादयेत्। तत्र ते ऽन्नपानभोजनमलभमाना उज्झग्घन्तः[5] प्रक्रामेयुः। एवमेव सागरमते यो बोधिसत्त्वः सर्वसत्त्वानाश्वास्यातीर्णतारणायामुक्तमोचनायानाश्वस्ताश्वासनाय यावन्न बाहुश्रुत्ये ऽभियोगं करोति नापि ततो ऽन्येषु बोधिपक्ष्यकुशलमूलेषु धर्मेषु' अयं बोधिसत्त्वो विसंवादयति

---

1) MS. °चाक°

2) Nanjio 679, 804. (Capp. 3, 4 deal with *naraka* and the *pretas*); translated A.D. 539. K. F. 274—275.

3) M. Vyutp. LXV. 21. Translated A.D. 515, Nanjio 426. K. F. 266. Wassiljev, Buddhismus 327 (358).

4) The Tib. & Ch. lists (K. F. 253. Nanjio 976) know only Sāgaramati - paripṛicchā. The «Sūtra» of our text is preserved in the Tib. མདོ (11. a. 6).

5) Compare *Ashṭasāhasrikā - prajñāpāramitā*, p. 232, l. 12; 388 l. 19 and the Tibetan equivalent (11. b. 1) འཛུ་པ. The meaning «scoff, sneer» is just what the passage requires and is confirmed by the cognate forms such as Hindi *cagh*: also *cachinnor* and καχάζω. This passage should be added in confirmation of Jäschke's remarks s. v. (p. 358).

सदेवकं लोकं । एवं च तं पूर्वबुद्धदर्शिन्यो देवता उच्चग्घन्ति विवादयन्ति । दुर्लभास्ते यज्ञस्वामिनो ये महायज्ञं प्रतिज्ञायोत्तारयन्ति । तस्मात्तर्हि सागरमते न सा बोधिसत्त्वेन वाग्भाषितव्या यया सदेवमानु[9 b]षासुरं लोकं विसंवादयेत् ॥ पुनरपरं सागरमते बोधिसत्त्वः केनचिदेवाधीष्टो भवति धर्मेष्वर्थकरणीयेषु । तत्र बोधिसत्त्वेन वाग्भाषिता भवति यावदात्मपरित्यागो ऽपि बोधिसत्त्वेन कर्तव्यो भवेत्तत्र न पुनः स सत्त्वो विसंवादयितव्य इति । तस्मात्स्वबलानुरूपेणैकमपि कुशलमूलं समादाय रक्षितव्यं । यथोक्तमार्यक्षिति[1]गर्भसूत्रे । एभिर्दशभिः कुशलैः कर्मपथैर्बुद्धत्वं[2] । न पुनर्यो ऽन्तश एकमपि यावज्जीवं कुशलं कर्मपथं न रक्षति अथ च पुनरेवं वदति । अहं महायानिको ऽहं चानुत्तरां सम्यक्संबोधिं पर्येषामीति । स पुद्गलः परमकुहको महामृषावादिकः सर्वेषां बुद्धानां भगवतां पुरतो विसंवादको लोकस्योच्छेदवादी स मूढः कालं कुरुते विनिपातगामी भवतीति । यावत्कालं च शक्नोति तावत्कालं कुशलं समादाय वर्तितव्यं ॥

एतच्च [3]भैषज्यगुरुवैडूर्यप्रभसूत्रे द्रष्टव्यं । यस्तु महासत्त्व एवं श्रुत्वापि बोधिसत्त्वचर्यादुष्करतामपि प्रज्ञयावगाह्योत्सहत एव सकलदुःखितजनपरित्राणधुरमवबोढुं तेन वन्दनपूजनपापदेशन-पुण्यानुमोदन-बुद्धाध्येषणा-याचन-बोधिपरिणामनं कृत्वा कल्याणमित्रमभ्येत्य त[4][10 a]दुक्तानुवादेन स्वयं वा वक्तव्यं । समन्वाहराचार्याहमेवं नामेत्युक्त्वा । यथा[5]र्यमञ्जुश्रीबुद्धक्षेत्रगुणव्यूहालङ्कारसूत्रे भगवता मञ्जुश्रिया पूर्वजन्मावदाने चर्योपेतं बोधिचित्तमुत्पादितं तथोत्पादयितव्यं । एवं हि तेनोक्तं ॥

यावती प्रथमा कोटिः संसारस्यान्तवर्जिता ।
तावत्सत्त्वहितार्थाय चरिष्याम्यमितां चरिम्[6] ॥

---

1) Wassiljev, Buddhismus 170—171 (185—186); K. F. 266—267 and Nanjio 64, 65 (before A.D. 439), where the title is *Daçacakrakshitigarbha*.

2) Here must be supplied in sense at least, if no actual words have fallen out, some such words as: *bodhisattvaḥ prāpnuyāt*; the Tib. has སངས་རྒྱས་སུ་འགྱུར.

3) Nanjio, 171 (tr. A.D. 650) 170, 172 cf. 167. M. Vyutp. LXV. 80.

4) These letters are quite uncertain.

5) Nanjio, 23 (15, 46), 31. Tr. by Dharmāraksha (fl. A.D. 300) & twice later. K. F. 215. M. Vyutp. LXV. 56.

6) चरि (fem.) = चर्या not in lexx. in this sense or gender.

उत्पादयाम संबोधौ चित्तं नाथस्य संमुखम् ।
निमन्त्रये जगत्सर्वं दारिद्र्यान्मोचितास्मि तत् ॥
व्यापादखिलचित्तं वा ईर्ष्यामात्सर्यमेव वा ।
अद्याग्रे न करिष्यामि बोधिं प्राप्स्यामि यावता ।
ब्रह्मचर्यं चरिष्यामि कामांस्त्यक्ष्यामि पापकान् ॥
बुद्धानामनुशिक्षिष्ये शीलसंवरसंयमे ।
नाहं त्वरितरूपेण बोधिं प्राप्तुमिहोत्सहे ॥
(1)परान्तकोटिं स्थास्यामि सत्त्वस्यैकस्य कारणात् ।
क्षेत्रं विशोधयिष्यामि अप्रमेयमचिन्तियम् ॥
नामधेयं करिष्यामि दश दिक्षु च विश्रुतं ।
कायवाक्कर्मणी चाहं शोधयिष्यामि सर्वशः ॥
शोधयिष्ये मनस्कर्म कर्म कर्तास्मि नाशुभम् । इति ॥

न चात्र सार्वकालिकात्संवरग्रहणाज्जन्मान्तरापत्तिशङ्का कर्तव्या ऽत्रैव सूत्रे ऽक्षोभ्यप्रणिधानानुज्ञानादेवं ह्युक्तं । यथा तेनाक्षोभ्येण तथागतेन पूर्वं बोधिसत्त्वभू[10 b]तेनैवं वागभाषिता । विसंवादिता मे बुद्धा भगवन्तो भवेयुर्यदि सर्वस्यां जातौ न प्रव्रजेयमिति । एका जातिः प्रयत्नेन संशोध्या विबुधात्मना । अन्यास्तु जातीरा बोधेः सैव संशोधयिष्यतीत्युक्तेः ॥ ॥ एवं शारिपुत्र बोधिसत्त्वेनाक्षोभ्यस्य तथागतस्यानुशिक्षितव्यं । एवं शिक्षमाणः शारिपुत्र बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सर्वस्यां जातौ प्रव्रजत्युत्पादाद्वा तथागतानामनुत्पादाद्वा ऽवश्यं गृहावासान्निष्क्रामति । तत्कस्य हेतोः । परमो ह्ययं शारिपुत्र लाभो यदुत गृहावासान्निष्क्रमणमिति । यावत् । भार्यापुत्रदुहितृतृष्णा चास्य न भवतीति । यथा जन्मान्तरेष्वयं दोषो न भवति तथात्रैव वक्ष्यमाणमित्यास्तां तावदेतत् ॥

---

1) अपरा° MS. Both परान्त and अपरान्त occur = «death», the latter form therefore being unmetric may be rejected.

तदेवं समात्तसंवरस्य सामान्यमापत्तिलक्षणमुच्यते । येनापत्तिलक्षणेन युक्तं वस्तु स्वयमप्युत्प्रेक्ष्य परिहरेत्त चापत्तिप्रतिरूपकेष्वनापत्तिप्रतिरूपकेषु च संमुह्येत । बोधिसत्त्वः सर्वसत्त्वानां वर्तमानानागतसर्वदुःखदौर्मनस्योपशमाय वर्तमानानागतसुखसौमनस्योत्पादाय च निःशाठ्यतः कायवाङ्मनःपराक्रमैः प्रयत्नं करोति । यदि तु [त]त्प्रत्ययसामग्रीं नान्वेषते तदन्तरायप्रतिकाराय न घटते अल्पदुःखदौर्मनस्यं बहुदुःखदौर्मनस्यप्रतिकारभूतं नोत्पादयति ' महार्थसिद्ध्यर्थं चाल्पार्थहानिं न करोति क्षणमप्युपेक्षते ' सापत्तिको भवति । संक्षेपतो [1] ऽनापत्तिः स्वशक्त्यविषयेषु कार्येषु तत्र निष्फलतया शिक्षाप्रज्ञप्त्यभावात् । प्रकृतिसावद्यतया त्वन्यद्रक्ष्यत एव । यत्र स्वशक्यगोचरे ऽपि त्यागसामर्थ्यादापत्तिः स्यात्तन्न चिन्त्यं ' सामान्यपापदेशना न — वात्तु ततो मुक्तिः ॥ एतत्समासतो बोधिसत्त्वशिक्षाशरीरं । विस्तरतस्त्वप्रमाणकल्पापर्यवसाननिर्देशं । अथवा संक्षेपतो द्वे बोधिसत्त्वस्यापत्ती ' यथा शक्तियुक्तायुक्तमसमीक्ष्यारभते ' नि[वृत्तः समी]क्ष[11 a]ते सापत्तिको भवति । निरूप्य यथार्हमतिक्रामत्यतश्चण्डालदासेनापि चोदितः सापत्तिको भवति । कुतः ॥

एतदध्याशयसंचोदनसूत्रे [2] वचनात् । अपि तु मैत्रेय चतुर्भिः कारणैः प्रतिभानं सर्वबुद्धभाषि - - - - - भिः । इह मैत्रेय प्रतिभानं सत्योपसंहितं भवति ' नासत्योपसंहितं [3] धर्मोपसंहितं भवति नाधर्मोपसंहितं । क्लेशहायकं भवति न क्लेशविवर्द्धकं । निर्वाणगुणानुशंससन्दर्शकं भवति न संसार[गुणा]नुशंससन्दर्शकं । एभिश्चतुर्भिः पेयालं । यस्य कस्यचिन्मैत्रेय एभिश्चतुर्भिः कारणैः प्रतिभानं प्रतिभाति प्रतिभास्यति वा ' तत्र श्राद्धैः कुलपुत्रैः कुलदुहितृभिर्वा बुद्धसंज्ञोत्पादयितव्या शास्तृसंज्ञां कृत्वा ' स धर्मः श्रोतव्यः । तत्कस्य हेतोः । यत्किंचिन्मैत्रेय सुभाषितं सर्वं तद्बुद्धभाषितं । तत्र मैत्रेय य इमानि प्रतिभानानि प्रतिक्षिपेन्नैतानि बुद्धभाषितानीति । तेषु चागौरवमुत्पादयेत्पुद्गलविद्वेषेण तेन सर्वबुद्धभाषितं प्रतिभानं प्रतिक्षिप्तं भवति । धर्मं प्रतिक्षिप्य धर्मव्यसनसंवर्तनीयेन कर्मणा ऽपायगामी भवति ॥

---

1) °पगे MS.
2) K. F. 216.
3) °नत्यो° MS.

यः पुनरेतदभ्यासार्थं व्युत्पादितमिच्छति[1] ' तेनात्र शिक्षासमुच्चये तावच्चर्यामुखमात्रशिक्षणार्थमभियोगः करणीयः शिक्षारम्भस्यैव महाफलत्वात्। यथोक्तं प्रशान्तविनिश्चयप्रातिहार्यसूत्रे[2]। यश्च मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वो गङ्गानदीवालिकासमेभ्यो बुद्धेभ्यः प्रत्येकं सर्वेभ्यो गंगानदीवालुकासमानि बुद्धक्षेत्राणि वशिराजमहामणिरत्नप्रतिपूर्णानि कृत्वा दद्यादेवं ददङ्गङ्गानदीवालिकासमान् कल्पान् दानं दद्याद् ' यो वा ऽन्यो मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्व इमानेवंरूपान्धर्मान् श्रुत्वा एकान्तेन ग[11 b]त्वा चित्तेनाभिनिरूपयेदिमेष्वेवंरूपेषु धर्मेषु शिक्षिष्यामीति। सो ऽशिक्षितो पि मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वो ऽस्यां शिक्षायां छन्दिको वततरं[3] पुण्यं प्रसवति। न त्वेव तद्दानमयं पुण्यक्रियावस्त्विति। तस्मादेवमनुशंसदर्शिना बोधिसत्त्वेन न कथंचिन्निवर्त्तितव्यं ' यथात्रैवाह। तत्र मञ्जुश्रीर्ये त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातुपरमाणुरजःसमाः सत्त्वास्तेषामेकैकः सत्त्वो राजा भवेज्जम्बूद्वीपाधिपतिस्ते सर्व एवं घोषयेयुः ' यो महायानमुद्ग्रहीष्यति धारयिष्यति वाचयिष्यति पर्यवाप्स्यति प्रवर्त्तयिष्यति तस्य नखच्छेदेनमासं पञ्चपलिकेन दिवसेनावतारयिष्यामः तं चैतेनापक्रमेण जीविताद्व्यपरोपयिष्याम इति। सचेन्मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्व एवमुच्यमाने नो त्रस्यति न संत्रासमापत्स्यते ऽन्तश एकचित्तोत्पादेनापि न बिभेति न विषीदति न विचिकित्सते ' उत्तरि च सद्धर्मपरिग्रहार्थमभियुज्यते पाठस्वाध्यायाभियुक्तो विहरति ' अयं मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वश्चित्तशूरो दानशूरः शीलशूरः क्षान्तिशूरः वीर्यशूरः ध्यानशूरः प्रज्ञाशूरः समाधिशूरः इति वक्तव्यः॥ सचेन्मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वः तेषां बधकपुरुषाणां न कुप्यति न रुष्यति न खिल दोषचित्तमुत्पादयति ' स मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वो ब्रह्मसम इन्द्रसमो ऽकम्प्य इति॥

इतश्चात्ययकाले शिक्षादरो महाफलविपाकः ' तथा हि चन्द्रप्रदीपसूत्रे।

---

1) *Vyutpādam* MS.

2) Nanjio 522, tr. A.D. 663 by Hiouen Thsang. K. F. 249. M. Vyutp. LXV. 52 (P. — *nirdeçaḥ*).

3) These words are of course corrupt. If I rightly understand the corresponding Tibetan བསོད་ནམས་ཆེས་མང་དུ་སྐྱེད་དེ (14. a. 6), some form like *adhikataram* (cf. Pali) must be replaced.

[1]बुद्धान कोटीनयुतानुपस्थिके । दत्तेन पानेन प्रसन्नचित्तः ।
छत्रैः पताकाभि च दीपमालैः । कल्पान कोट्यो यथ गङ्ग[12 a]वालिकाः ॥
यश्चैव सद्धर्मे प्रलुज्यमाने ' निरुध्यमाने सुगतस्य शासने ।
रात्रिं दिवं एक चरेय शिक्षाम् । इदन्ततः पुण्यविशिष्ट भोति ॥

तस्मात्कर्तव्यो ऽत्रादरः ॥ उक्तानि च सूत्रान्तेषु बोधिसत्त्वशिक्षापदानि । यथोक्तमार्यरत्नमेघे ' कथं च कुलपुत्र बोधिसत्त्वा बोधिसत्त्वशिक्षासंवरसंवृता भवन्ति । इह बोधिसत्त्वः एवं विचारयति । न प्रातिमोक्षसंवरमात्रकेण मया शक्यमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबोद्धुं । किं तर्हि यानीमानि तथागतेन तेषु तेषु सूत्रान्तेषु बोधिसत्त्वसमुदाचारा ' बोधिसत्त्वशिक्षापदानि प्रज्ञप्तानि तेषु तेषु मया शिक्षितव्यमिति विस्तरः । तस्मादस्मद्विधेन मन्दबुद्धिना दुर्विज्ञेयो विस्तरोक्तत्वाद्बोधिसत्त्वस्य संवरः ' ततः किं युक्तं ॥ मर्मस्थानान्यतो विद्याद्येनानापत्तिको भवेत् ॥ कतमानि च तानि मर्मस्थानानि यानि हि सूत्रान्तेषु महायानाभिरतानामर्थायोक्तानि ॥ यदुत ।

आत्मभावस्य भोगानां त्र्यध्ववृत्तेः शुभस्य च ।
उत्सर्गः सर्वसत्त्वेभ्यस्तद्रक्षा शुद्धिवर्द्धनम् ॥

एष बोधिसत्त्वसंवरसंग्रहः । यत्र बोधिसत्त्वानामभ्यासविश्रामे ऽप्यापत्तयो व्यवस्थाप्यन्ते ॥

यथोक्तं बोधिसत्त्वप्रातिमोक्षे ' यो बोधिसत्त्वेन मार्गः परिगृहीतः सर्वसत्त्वानां कृतेन दुष्खमु [प]गामी । सचेद्बोधिसत्त्वस्य तं मार्गं परिगृह्यावस्थितस्यापि कल्पकोटेरत्ययेनैकं सुखचित्तमुत्पद्येतान्तशो निषद्य[2] चित्तमपि ' तत्र बोधिसत्त्वेनैवं चित्तमुत्पादयितव्यं सर्वसत्त्वानामात्ययिकं परिगृह्यैतदपि मे वर्जयन्निषीदामीति । परिगृह्येत्तम[3] । [12 b]पि मञ्जुश्रीराह ॥ पञ्चेमानि देवपुत्रानन्तर्याणि यैरानन्तर्यैः समन्वागता बोधिसत्त्वाः क्षिप्रमनुत्तरासम्यक्संबोधिमभिसंबुध्यते । कतमानि पञ्च । यदा देवपुत्र बोधिसत्त्वो ऽध्याशयत्यनुत्तरायां सम्य-

1) Metre Upajāti, cf. Colebrooke Misc. Ess.[2] ii. 94. For °*dharmĕ* cf. Senart on Mhv. i. 43. 8.
2) °*dyā* MS.
3) Four or five syllables wrongly restored a sec. manu. The Tib. (15. b. 1) makes Mañjuçrī quote from a work on Vinaya.

क्संबोधौ चित्तमुत्पाद्य नान्तरा श्रावकप्रत्येकबुद्धभूमौ चित्तमुत्पादयतीदं देवपुत्र प्रथममानन्तर्यं। सर्वस्वपरित्यागितायां चित्तमुत्पाद्य नान्तरा मात्सर्यचित्तेन सार्द्धं संन्यसतीदं देवपुत्र द्वितीयमानन्तर्यम्। सर्वसत्त्वा मया त्रातव्या इत्येवं चित्तमुत्पाद्य नान्तरा सीदतीदं देवपुत्र तृतीयमानन्तर्यम्। अनुत्पन्नानिरुद्धान्सर्वधर्मानवभोत्स्य इत्येवं चित्तमुत्पाद्य नान्तरा दृष्टिगतेषु प्रपततीदं देवपुत्र चतुर्थमानन्तर्यम्। एकक्षणसमायुक्तया प्रज्ञया सर्वधर्मानवभोत्स्य इत्येवं चित्तमुत्पाद्य नान्तरा तिष्ठति न विष्ठीवति[1] अप्राप्तायां सर्वज्ञतायामिदं देवपुत्र पञ्चममानन्तर्यमिति ॥

तस्मादेवमात्मभावभोगपुण्यानामविरतमुत्सर्गरक्षाशुद्धिवृद्धयो यथायोगं भावनीयाः ॥ तत्र तावदुत्सर्गार्थं परिग्रहदोषभावनाद्वारेण वैराग्यमुत्पादयेत् त्यागानुशंसांश्च भावयेत्। यथा तावच्चन्द्रप्रदीपसूत्रे।

अध्यवसिता ये बालाः काये ऽस्मिन्पूतिके सम्यग्[2]।
जीविते चञ्चले ऽवश्ये मायास्वप्ननिभोपमे ॥
अतिरौद्राणि कर्माणि कृत्वा मोहवशानुगाः।
ते यान्ति नरकान् घोरान् मृत्युयानगताबुधा ' इति ॥

तथानन्तमुखनिर्हारधारण्या[3] [13][4] मप्युक्तं ॥ ये केचित् सत्त्वा न भवन्ति विग्रहाः परिग्रहस्तत्र निदानमूलम्। तस्मात्त्यजेद्यत्र भवेत् तृष्णा ' उत्सृष्टतृष्णस्य हि धारणी भवेत् ॥ बोधिसत्त्वप्रातिमोक्षे कथितं। पुनरपरं शारिपुत्र बोधिसत्त्वः सर्वधर्मेषु परकीयसंज्ञामुत्पादयति ' न कश्चिद्भावमुपादत्ते। तत्कस्य हेतोः। उपादानं हि भयमिति ॥ आर्योग्रदत्तपरिपृ-

---

1) *Vishṭhihati* MS. The Tib. has མི་གཙོད་པ་ «does not pause», which would suggest some form like *vishṭabhyate*.

2) The metre requires some word like *sadā*.

3) The Tib. title of this work is the same as that of a work in the «Kanjur», but there, as usually in the Chinese, translated Anantamukha-sādhaka-dh° (K.F. 250). In some of the Chinese versions the title corresponds with that in the text (Nanjio, 357, 358).

4) The leaf of the archetype numbered 13 is now lost.

छायामप्याह। यद्दत्तं तन्न भूयो रक्षितव्यं। यद्गृहे तद्रक्षितव्यं। यद्दत्तं तत्तृष्णाक्षयाय। यद्गृहे तत्तृष्णावर्द्धनं। यद्दत्तं तदपरिग्रहं यद्गृहे तत्सपरिग्रहं। यद्दत्तं तदभयं यद्गृहे तत्सभयम्। यद्दत्तं तद्बोधिमार्गोपस्तम्भाय। यद्गृहे तन्मारोपस्तम्भाय। यद्दत्तं तदक्षयम्। यद्गृहे तत्क्षयि। यद्दत्तं ततः सुखम् यद्गृहे तदारभ्य दुःखं। यद्दत्तं तत्क्लेशोत्सर्गाय। यद्गृहे तत्क्लेशवर्द्धनम्। यद्दत्तं तन्महाभोगतायै। यद्गृहे न तन्महाभोगतायै। यद्दत्तं तत्सत्पुरुषकर्म। यद्गृहे तत्कापुरुषकर्म। यद्दत्तं तत्सत्पुरुषचित्तग्रहणाय। यद्गृहे तत्कापुरुषचित्तग्रहणाय। यद्दत्तं तत्सर्वबुद्धप्रशस्तं। यद्गृहे तद्बालजनप्रशस्तम्॥

यावत्सचेत्पुनरस्य पुत्रे ऽतिरिक्ततरं प्रेमोत्पद्यते— तथा ऽन्येषु सत्वेषु तेन त्रिभिः परिभाषणाभिः स्वचित्तं परिभाषितव्यं। कतमाभिस्त्रिभिः। सम्यक्[प्र]युक्तस्य समचित्तस्य बोधिसत्वस्य बोधिर्न विषमचित्तस्य बोधिर्न मिथ्याप्रयुक्तस्य। अनानात्वचारिणो बोधिसत्वस्य बोधिर्न नानात्वचारिणः। आभिस्त्रिभिः परिभाषणाभिः स्वचित्तं परिभाष्य-- न्यत्रे(1) (?) ऽमित्रसंज्ञोत्पादयितव्या ऽमित्रं ह्येतन्मम। न मैत्रं। यो ऽहमस्यार्थाय बुद्धप्रज्ञप्ता -ः शिक्षाया उद्धुरताहत्वा ऽस्मिन् पुत्रे ऽतिरिक्ततरं प्रेमोत्पादयामि। न तथान्येषु सत्वेषु। तेन तथा तथा चित्तमुत्पादयितव्यं यथा यथास्य सर्वसत्वेषु पुत्रप्रेमानुगता मैत्र्युत्पद्यते। आत्मतेमानु—मैत्र्युत्पद्यते। एवं चानेन योनिशः प्रत्यवेक्षितव्यं। अन्यत एष आगत। अन्यतो ऽहं। सर्वसत्वा अपि मम पुत्रा अभूवन्। अहं च सर्वसत्वानां पुत्रो ऽभूवम्। नेह संविद्यते कश्चित्कस्यचि———परो वा। यावदेवं हि गृहपते। गृहिणा बोधिसत्वेन न कस्मिंश्चिद्वस्तुनि ममत्वं परिग्रहो वा कर्तव्यः। नाध्यवसानं। न नियतिः न तृष्णानुशयः कर्तव्यः। सचेत्पुनर्गृहपते गृहिणं बोधिसत्वं याचनक उपसंक्रम्य किंचिदेव वस्तु याचेत। सचेदस्य वस्त्वपरित्यक्तं भवेत्। नैवं चित्तं निध्यापयितव्यं(2)। यद्यहमेतद्वस्तु परित्यजेयं यदि वा न परित्यजेयमवश्यं ममैतेन वस्तुना विनाभावो भविष्यति। अकामकेन मरणमुप

1) पुत्रे (?) cf. infra.

2) °*dhyap*° in the transcript.

गन्तव्यं भविष्यति ' एतच्च वस्तु मां त्यक्ष्यति अहं चैनं त्यक्ष्यामि । एतच्च वस्तु परित्यज्याहं आत्तसारः कालं करिष्यामि एतच्च परित्यक्तं न मे मरणकाले चित्तं पर्यादाय स्थास्यति । एतच्च मे मरणकाले प्रीतिं प्रामोद्यमविप्रतिसारितां च जनयिष्यति । सचेत्पुनरेवमपि समन्वाहरन् शक्नुयात्तद्वस्तु परित्यक्तुम् ' तेन स याचनकश्चतसृभिः संज्ञप्तिभिः संज्ञपयितव्यः । कतमाभिश्चतसृभिः । दुर्बलस्तावदस्म्यपरिपक्वकुशलमूलः । आदिकर्मिको महायाने । न चित्तस्य वशी परित्यागाय । सोपादानदृष्टिको ऽस्मि । अहंकारममकार[14 a]स्थितः । क्षमस्व सत्पुरुष ' मा परिताप्सीस्[1]तथाहं करिष्यामि तथा प्रतिपत्स्ये ' तथा वीर्यमारप्स्ये ' यथैनं च तवाभिप्रायं परिपूरयिष्यामि सर्वसत्त्वानां चेति । एवं खलु गृहपते ' तेन याचनकः संज्ञपयितव्यः । एतच्च संज्ञपनमुपरि दोषपरिहारायोक्तं । मा भूद्बोधिसत्त्वस्य तत्राप्रसादो बोधिसत्त्वे वा याचनकस्येति । न तु मात्सर्यमेवं अनवद्यं भवति कुत्सितं चेदं भगवता बोधिसत्त्वानां ॥

यथाह बोधिसत्त्वप्रातिमोक्षे । चत्वार इमे शारिपुत्र धर्मा बोधिसत्त्वानां न संविद्यन्ते । कतमे चत्वारः । शाठ्यं बोधिसत्त्वानां न संविद्यते । मात्सर्यं बोधिसत्त्वानां न संविद्यते । ईर्ष्यापैशुन्यं बोधिसत्त्वानां न संविद्यते । नाहं शक्तो ऽनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबोद्धुमिति ' लीनं चित्तं बोधिसत्त्वानां न संविद्यते ' यस्येमे शारिपुत्र चत्वारो धर्माः संविद्यन्ते स पण्डितैर्ज्ञातव्यः ' कुहको वतायं ' लपको वतायं ' नष्टधर्मो वतायं ' संक्लेशधर्मो वतायं लोकामिषगुरुको वतायं भक्तचोडकपरमो वतायमिति । तथा चित्तशूराः खलु पुनः शारिपुत्र बोधिसत्त्वा भवन्ति । यावत्स्वहस्तपरित्यागी भवति पादपरित्यागी ' नासापरित्यागी ' शीर्षपरित्यागी ' अङ्गप्रत्यङ्गपरित्यागी ' पुत्रपरित्यागी ' दुहितृपरित्यागी ' भार्यापरित्यागी ' रतिपरित्यागी ' परिवारपरित्यागी ' चित्तपरित्यागी ' सुखपरित्यागी ' गृहपरित्यागी ' वस्तुपरित्यागी ' देशपरित्यागी रत्नपरित्यागी ' सर्वस्वपरित्यागीति ॥

---

1) °*tāpsīs* MS.

एवं नारायणपरिपृच्छायामप्युक्तं ' न तद्वस्तूपादातव्यं यस्मि[न्] [14 b]वस्तुनि नास्य त्यागचित्तमुत्पद्यते ' न त्यागबुद्धिः क्रमेत ' न स परिग्रहः परिग्रहीतव्यो यस्मिन्परिग्रहे नोत्सर्गचित्तमुत्पादयेन् न स परिवार उपादातव्यो यस्मिन्याचनकैर्याच्यमानस्य परिग्रहबुद्धिरुत्पद्यते। न तद्राज्यमुपादातव्यं न ते भोगा न तद्रत्नमुपादातव्यं यावन्न तत्किंचिद्वस्तूपादातव्यं ' यस्मिन् वस्तुनि बोधिसत्वस्यापरित्यागबुद्धिरुत्पद्यते॥ अपि तु खलु पुनः कुलपुत्र बोधिसत्वेन महासत्वेनैवं चित्तमुत्पादयितव्यं ' अयं ममात्मभावः सर्वसत्वेभ्यः परित्यक्तः उत्सृष्टः। प्रागेव बाह्यानि वस्तूनि यस्य यस्य सत्वस्य येन येन यद्यत्कार्यं भविष्यति तस्मै तस्मै तद्दास्यामि सत्संविद्यमानं हस्तं हस्तार्थिकेभ्यो दास्यामि पादं पादार्थिकेभ्यो नेत्रं नेत्रार्थिकेभ्यो दास्यामि। मांसं मांसार्थिकेभ्यः शोणितं शोणितार्थिकेभ्यो मज्जानं मज्जार्थिकेभ्यो ऽङ्गप्रत्यङ्गान्यङ्गप्रत्यङ्गार्थिकेभ्यः शिरः शिरोर्थिकेभ्यः परित्यक्ष्यामि। कः पुनर्वादो बाह्येषु वस्तुषु यदुत धनधान्यजातरूपरजतरत्नाभरणहयगजरथवाहनग्रामनगरनिगमजनपदराष्ट्रराजधानीपत्तनदासीदासकर्मकरपौरुषेयपुत्रदुहितृपरिवारेषु। अपि तु खलु पुनर्यस्य यस्य येन येन यद्यत्कार्यं भविष्यति तस्मै तस्मै सत्वाय तत्तद्देयं संविद्यमानं दास्यामि। अशोचन्नविप्रतिसारी अविपाकप्रतिकाङ्क्षी परित्यक्ष्यामि। अनपेक्षो दास्यामि सत्वानुग्रहाय सत्वकारुण्येन सत्वानुकम्पया तेषामेव सत्वानां संग्रहाय ' यथा मे ऽमी सत्वाः सं[15 a]गृहीता बोधिप्राप्तस्य धर्मज्ञानकाः स्युरिति। पेयालं॥

तद्यथापि नाम कुलपुत्र भैषज्यवृक्षस्य मूलतो वा ह्रियमाणस्य गण्डतः शाखातः त्वक्तः पत्रतो वा ह्रियमाणस्य पुष्पतः फलतः सारतो वा ह्रियमाणस्य नैवं भवति विकल्पो ' मूलतो मे ह्रियते यावत्सारतो मे ह्रियत इति॥ अपि तु खलु पुनरविकल्प एव हीनमध्योत्कृष्टानां सत्वानां व्याधीनपनयति। एवमेव कुलपुत्र बोधिसत्वेन महासत्वेनास्मिंश्चातुर्महाभौतिके आत्मभावे भैषज्यसंज्ञोत्पादयितव्या येषां येषां सत्वानां येन येनार्थः तत्तदेव मे हरन्तु हस्तं हस्तार्थिनः पादं पादार्थिन इति पूर्ववत्॥

आर्यातयमतिसूत्रे ऽपि देशितं। अयमेव मया कायः सर्वसत्वानां किंकरणीयेषु क्षपयितव्यः। तद्यथापि नामेमानि बाह्यानि चत्वारि महाभूतानि पृथिवीधातुरब्धातुस्तेजोधातुर्वायुधातुश्च

नानामुखैर्नानापर्यायैर्नानारम्बणैर्नानोपकरणैर्नानापरिभोगैः सत्त्वानां नानोपभोगं गच्छन्ति[1]। एवमेवाहमिमं कायं चतुर्महाभूतसमुच्छ्रयं नाना[मुखै]र्नानापर्यायैर्नानारम्बणैर्नानोपकरणैर्नानापरिभोगैर्विस्तरेण सर्वसत्त्वानामुपभोग्यं करिष्यामीति । स इममर्थवशं संपश्यन् कायदुःखतां च प्रत्यवेक्षते कायदुःखतया च न परिखिद्यते सत्त्वावेक्षतयेति ॥

[2]आर्यवज्रध्वजसूत्रे ऽप्याह ॥ इति हि बोधिसत्त्व आत्मानं सर्वसत्त्वेषु निर्यातयन् सर्वकुशलमूलोपकारित्वेन सर्वसत्त्वानां कुशलमूलैः स[मन्वा] [15 b]हरन् प्रदीपसममात्मानं सर्वसत्त्वेषूपनयन् सुखसममात्मानं सर्वसत्त्वेष्वधितिष्ठन् । धर्मकुक्षिसममात्मानं सर्वजगति संधारयन् आलोक[3]सममात्मानं सर्वसत्त्वेष्वनुगच्छ[न्] [4]जगत्प्रतिष्ठापनसममात्मानं संपश्यन् । कुशलमूलप्रत्ययभूतमात्मानं सर्वजगत्यनुगच्छन् । मित्रसममात्मानं सर्वसत्त्वेषु नियोजयमानो ऽनुत्तरसुखमार्गसममात्मानं सर्वसत्त्वेषु संदर्शयमानः अनुत्तरसुखोपधानसममात्मानं सर्वसत्त्वेषु परिशोधमानः सूर्यसममात्मानं सर्वजगति समीकुर्वाणः[5] । एवंधर्मोपेतमात्मानं सर्वसत्त्वेषु प्रयच्छन् । यथाकामकरणीयवश्यमात्मानं सर्वलोके संपश्यन्नप्रचेत्या भविष्यामः ... सर्वजगत्स्थित्यात्मानं संपश्यन् । समचित्ततां सर्वजगति निष्पादयन् । सर्वोपकरणतीर्थमात्मानं संपश्यन् । सर्वलोकसुखदातारमात्मानं प्रत्यवेक्षमाणः । सर्वजगतो दानपतिमात्मानमधिमुच्यमानः सर्वलोकज्ञानसममात्मानं कुर्वाणः बोधिसत्त्वचर्याप्रयुक्तमात्मानं संजनयमानः । यथावादितथाकारित्वेनात्मानं नियोजयमानः । सर्वज्ञतासंनाहसंनद्धमात्मानं प्रत्यवेक्षमाणः । पूर्वनिमन्त्रितं चित्तमनुपालयमानः । प्रतिपत्तौ चात्मानं स्थापयमानो बो-

---

1) MS. गच्छति.

2) Tib. (19 a 1) འཕགས་པ་རྡོ་རྗེ་རྒྱལ་མཚན་གྱི་མདོ prob. the same as the work in Kahgyur III. 30 (K. F. 211).

3) «Light» Tib. སྣང་བ (19 a. 3).

4) The Tib. has འགྲོ་བ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་གནས lit. «abode of all men» (19 a. 3).

5) स यथा समं निपतति marginal gloss.

धिसत्वत्यागचित्ततां मनसि कुर्वाण उद्यानभूतमात्मानं सर्वसत्वेषु संपश्यन् ' धर्मरतिभूतमात्मानं सर्वलोकेष्वादर्शयमानः [16 a]सौमनस्यदातारमात्मानं सर्वसत्वानामधितिष्ठन्। अनन्तप्रीतिसंजननमात्मानं सर्वजगतो निर्यातयमानः सर्वशुक्लधर्माय द्वारभूतमात्मानं सर्वलोके संधारयमानः। बुद्धबोधिदातारमात्मानं सर्वसत्वानां प्रणिदधत्। पितृसममात्मानं सर्वप्रजायां नियोजयमानः। सर्वोपकरणावैकल्याधिकरणमात्मानं सर्वसत्वधातौ प्रतिष्ठापयमानः॥

इति हि बोधिसत्व आत्मानमुपस्थापकत्वाय[1] ददानः याचनकेषु नीचमनसिकारचित्तो भूम्यास्तरणाधिष्ठानचेता धरणिसमसर्वदुःखसहनमनसिकारप्रवृत्तः सर्वसत्वोपस्थानाक्लान्तमानसप्रयुक्तो बालजनदुष्कृतस्थिरः स्थावराधिवासनजात्यः आस्थितः कुशलमूलाभियुक्तः अप्रयुक्तसर्वलोकधातूपस्थानः कर्णौ नासा[2] संपरित्यजन् याचनकेभ्य उपसंक्रान्तेभ्यो बोधिसत्वचर्योपात्ततथागतकुलकुलीनसंभूतचित्तः सर्वबोधिसत्वानुस्मरणविहारप्रसृतोऽसारात्सर्वत्रैलोक्यात्स -- त्यवेक्षमाणः स्वशरीरानध्यवसितसन्तानः अनिकेतसर्वबुद्धधर्मानुस्मृतिविहार्यसाराच्छरीरात्साराददानाभिप्राय इति हि बोधिसत्वो जिह्वां याचितः समानो म --- वाना प्रेमणीयया मैत्र्योपचारविततया भद्रे सिंहासने राजार्हे निषाद्य तं याचनकमभिभाषते हृष्टः। अरिष्टचित्तो[3] भूत्वा ऽनतचित्तो ऽनुपहतचित्तो महात्मन्सत्वा -- [चि] [16 b]त्तो बुद्धवंशसंभूतचित्तो ऽलुलितसन्तान[4]चित्तो महास्थामबलाधानो ऽनध्यवसितशरीरचित्तो ऽनभिनिविष्टवचनचित्तो जानुमण्डलप्रष्ठितकायो भूत्वा स्वकान्मुखाज्जिह्वा -- याचनकस्य सर्वशरीरमधीनं कृत्वा वाचं प्रमुञ्चन् स्निग्धां मृद्वीं प्रेमणीयां मैत्र्योपचारां ' गृह्णाण त्वं मम जिह्वां यथा कामकरणीयां कुरु ' तथा कुरु यथा त्वं प्रीतो भवसि

---

1) *Upasthāyaka* = «servant» Divy. et alibi, buddhice. The form in °*tva* is new.

2) The reading is doubtful.

3) My emendation is founded on the MS. reading *arushṭa* under which has been written in a much later hand *akushṭa*.

4) This determines the meaning of *santāna* ('fixedness of mind') in Mhv. I. 90. 4, ubi v. Senart (I. 446).

प्रीतमानस आत्मना प्रमुदितो हृष्टः प्रीतिसौम[न]स्यजात इति स शिरः परित्यजन् सर्वधर्माग्रशिरः परमज्ञानमवतरन् सर्वसत्वपरित्राणशिरोबोधि -- गच्छन् सर्वजगदग्र्यशिरः अनुपमज्ञानमभिलषन् सर्वदिक्किरः प्राप्तुं[1] ज्ञानराजमधिमुच्यमानो ऽनुत्तरसर्वधर्मैश्वर्यशीर्षतां परिपूरयितुकामो ऽनन्तयाचनकप्रीतिपरिस्फुटचेता ' इति हि बोधिसत्वो हस्तपादान्परित्यजन्याचनकेभ्यः श्रद्धाहस्तप्रयुक्तेनानुग्रहचारित्रेण बोधिसत्वसिंहविक्रमत्यागप्रततपाणिना व्यवसर्गाभिरतेन हस्तपादपरित्यागेन महाप्रतिष्ठानक्रमतलव्यतिहारेण बोधिसत्वचर्याध्यवसायेन वेदनानुपहततया दानप्रसादशक्त्या विमलचित्तोत्पादसंवरो निष्पर्यवस्थानज्ञा[17 a]नधर्मशरीराच्छिन्नाभिन्नालुप्तकायसंज्ञः अनीचचित्तः सर्वमारकर्माकल्याणमित्रोपस्तब्धवृंहितचेताः[2] सर्वबोधिसत्वसंवर्णितैकत्यागनिर्याण इति हि बोधिसत्वः स्वशरीरमाक्षिप्य रुधिरमनुप्रयच्छन्याचनकेभ्यः प्रहर्षितबोधिचित्तो। बोधिसत्वचर्याभिलषितचित्तो ऽपर्यात्तवेदितचित्तः सर्वयाचनकाभिलषितचित्तः सर्वप्रतिग्राहकाविद्विष्टचित्तः सर्वबोधिसत्वत्यागप्रतिपत्प्रतिपन्नो ऽनिवर्त्यया प्रीतिप्रश्रब्ध्या स्वशरीरानपेक्षचित्तः स्वशरीराद्रुधिरमनुप्रयच्छन् ज्ञानायतनमहायानप्रसृतचेता महायानाविनष्टमना इष्टमनास्तुष्टमनाः प्रीतमनाः मुदितमना मैत्र्यमनाः सुखमनाः प्रसन्नमनाः प्रमुदितप्रीतिसौमनस्यजातो मज्जामांसं स्वशरीरात्परित्यजन्याचनकेभ्यः कल्याणत्यागया ' याचकाभिलषितया वाचा तान् याचकानभिलपन्[3] ' गृह्णन्तु भवन्तो मम शरीरान्मज्जामांसं यथा कामकरणाया तुल्यप्रीतिविवर्द्धनेन त्यागचित्तेन। बोधिसत्वविज्ञगणनिषेवितेन महाकुशल[मू]लेन लोक-

---

1) MS. *prāptaṃ*. I construe the infin. with *adhimucyamāno*. On the next word, jñāna°, the following gloss (or part of text?) is added in the margin: *sarvato 'kshi-çirosukhaṃ jñānam ity ukteḥ*.

2) The small upright bars added by the scribe or some (evidently not recent) reader of the MS. show that he took the compound as «cherished and saved by friends *from* the evil of all the actions of Māra». I confess however that this seems to me forced: that, I prefer to suppose that something has been lost after °*karmā* (unhurt by Māra's machinations), thus leaving the next compound quite clear and intelligible.

3) Cf. Pali *abhilāpa*.

मलापकर्षितेन प्रवरेणाध्याशयेन । सर्वबोधिसत्वसमतोपात्तैर्महादानारम्भैर्मनसाकाङ्क्षितैः सर्वयाचकैरननुताप्यचित्तैर्दानवस्तुभिः अप्रत्यवेक्षितेन कर्मविपाकप्रत्ययेन सर्वलोकधातुविमुखया सर्वबुद्धक्षेत्रालंकारव्यूहपूजया सर्वजगदभिमुखया करुणापरित्राणतया। सर्वबुद्धबोध्यभिमुखया। दशबल[1] -- [17 b]चारणया ऽतीतानागतप्रत्युत्पन्नसर्वबोधिसत्वाभिमुखया एककुशलमूलपरिचर्यया सर्ववैशारद्याभिमुखेनार्षभसिंहनादनदनेन त्र्यध्वाभिमुखेन[2]। सर्वाध्वसमताज्ञानेन -- लोकाभिमुखेनापरान्तकोटीगतकल्पव्यवसायेन बोधिसत्वप्रणिधानेनापरितृस्यनाभिमुखेनाखेदचित्तोत्पादेन[3] बोधिसत्वः स्वकहृदयं परित्यजन्याचनकेभ्यो दानवंशशिक्षितचित्तः पारमितानिष्पादनचित्तः सर्वबोधिसत्वदानानुद्धतसुप्रतिष्ठितचित्तः। अधिष्ठानसर्वयाचनकप्रतिमाननचित्तः। अध्याशयं परिशोधयमानः । सर्वजगत्परि[पाच][4]ननिदानं महाप्रणिधानं प्रतिपद्यमानो बोधिसत्वचर्यायां संवसमानः सर्वज्ञतासंभारं संभरमाणः प्रणिधिमरिष्यन् सो ऽत्र यकृद्बुक्काफुप्फुषं याचकेभ्यः परित्यजन् याचनकाभिप्रसन्नया दृष्ट्या प्रसन्नप्रीत्याकारैर्नेत्रैर्बोधिसत्वनिर्यातेन प्रेम्णा ऽव्युत्थितमनसिकारेण[5] त्यागेनासारात्कायात्सुप्रत्यवेक्षितेन सारादानचित्तेन श्मशानपर्यन्तेन कायानुस्मृतिमनसिकारेण वृकशृगालश्वभक्ष्यं शरीरं प्रत्यवेक्षमाणः परभक्तिमनसिकृतया। शरीरानित्यतया ऽपविद्धशरीरेण परभक्तचेतनेन एवं धर्ममनसिकारप्रयुक्तो बोधिसत्वस्तान्याचनकाननिमिषं प्रेक्षमाण एवं चित्तमुत्पादयति । यदि चाहमेतद्याचनकस्यैतच्छरीरादस्त्रं यकृद्बुक्काफुप्फुषं दद्यां। यदि वा न दद्यां। आयुःक्षयपर्यन्ते नैषो [18 a] नित्यः श्मशानपर्यवसान

---

1) Dh. s. § 75.

2) Dh. s. § 85.

3) MS. °ापरितस्यना For the form (not in ord. Sk.) see Childers s. v. *paritassanā*; compare also note to fol. [23 b] below.

4) I have conjectured that these are the missing letters from the Tib. which has འགྲོ་བ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་སྨོན་ལམ་ཆེན་པོ་

5) Both reading and sense are somewhat doubtful. Böhtlingk (W. Kürz. F) gives to *avyutthāna* the meaning «das Nichtnachgeben».

इति । स एवं मनसिकारसंतोषितेन सत्त्वानेनैवं धर्मज्ञानेनाशयेन कल्याणमित्रसंज्ञाधिष्ठितेन याचनकदर्शनेनासारात्कायात्सारमादातुकामो धर्मकामतया स्वमांसान्यवं परित्यजन्नेव तत्कुशलमूलं परिणामयतीत्यात्मभावोत्सर्ग कृत्वा ॥

भोगपुण्योत्सर्गो ऽप्यत्रैवोक्तः । इति हि बोधिसत्त्वो नानादक्षिणीयप्रतिग्राहकेष्वन्यान्यपुद्गलदिगागतेष्वप्रमेयकृपणवनीपकेषु बोधिसत्त्वश्रवागतेषु बोधिसत्त्वशब्दं श्रुत्वा ऽगतेषु बोधिसत्त्वप्रत्ययावकाशगतेषु बोधिसत्त्वदानपूर्वं प्रणिधानश्रुतेषु ' बोधिसत्त्वप्रणिधानचित्तनिमन्त्रितेषु ' सर्वत्यागमनसाभिलषितेषु तृप्तयाचनकप्रतिमाननाचेतन स्वागतयाचनकत्वमापणाचेतनो । मयैव तत्र दिशं गत्वा यूयं प्रतिमानयितव्या अभविष्यत(1) येन युष्माकमागमनक्लमो न स्यात् । एवं समृद्धप्रणिपातेन क्षमयति सर्वयाचनकान् क्षमयित्वा स्नापयित्वा विश्रामितशरीरान् कृत्वा तेभ्यो यदृच्छयोपकरणं प्रतिपादयति । यदिदं मणिरथा[न् जम्बु](2)द्वीपकल्याणकन्यारत्नपरिपूर्णान् यदिदं सुवर्णरथान् जनपदविशुद्धकन्यारत्नपरिपूर्णान् ' यदिदं वैडूर्यरथान्वानुकुलगीतवाद्यसंप्रवादितपरिपूर्णान् । एवं स्फटिकरथान् सुमुखसुवेशधारिस्वलंकृतरूपानप्रतिकूलदर्शनचतुरकन्यारत्नपरिपूर्णानिति । तथात्रैव देशितं मणिरथान्वा ददानः सर्वरत्नजालसंछन्नानाजानेय(3)हस्त्युपेतान् ' [18 b]सवाहनान् ' चन्दनरथान् ददानो रत्नचक्ररथ्यप्रयुक्तान् रत्नसिंहासनप्रतिष्ठितान् यावन्नानारत्नछत्रसंछन्नव्यूहान् रत्नवितानविततसंछन्नान् ध्वजपताकालंकृतचतुर्दि-

---

1) °*shyana* MS.

2) These syllables wholly or partly wanting in the MS., have been restored from the Tibetan (f. 22. a 1).

3) The MS. here and in the corresponding passages at 19 a (p. 28.3) below has the *vox nihili*, *āyāneya*. I have succeeded in restoring the text in all three passages from the Tibetan equivalent ཅང་ཤེས. This ought of course to have some form like *sarvajña* for its original; but clearly the Tibetan translator mistook the somewhat rare Sanskrit word (parallelled however in Pali) for a derivative of *jñā*. It may, however, be noted that Indian tradition, as represented by the *Açva-tantra* cited by B. and R. does connect the word with that root and not with the Vedic *ājāni*.

[1]क्तान् नानागन्धविधूपित--सारगन्धानुलेपानुलिप्तान्' सर्वपुष्पव्यूहावकीर्णान् कन्याशतसहस्ररत्नसूत्रप्रकर्षितानभ्रान्तगमनानभ्रान्तसमवाहनप्रयुक्तान्' यावदप्रतिकूलमनोज्ञप्रवातगन्धान् सुदुहितृपुत्रवचनोपचारप्रयुक्तान् । विविधगन्धचूर्णसम्भृतकृतोपचारानिति ॥

पुनरत्रैवाह । आत्मानं च सर्वसत्त्वानां निर्यातयन्नुपस्थानं वा सर्वबुद्धानामुपाददानो राज्यं वा परित्यजन् पट्टभेदकं वा नगरराजधानीं सर्वालंकारभूषितां यथार्हं वा याचनकेषु सर्वपरिवारं परित्यजन् पुत्रदुहितृभार्यां वा ददानो याचनकेभ्यः सर्वगृहं वापसृजन् । य[ाव]त्सर्वोपभोगपरिभोगान् वा ददानः । एवं पानदानं रसदानमपि बोधिसत्त्वो ददानो विविधान् कल्याणानुदारान् विशुद्धानविकलांस्तिक्ताम्ललवणान् कटुकान् कषायान् नानारसाग्र्योपेतान् सुस्निग्धान् विविधरसविधिनोपेतान् धातुक्षोभणसमंतास्थापनान् चित्तशरीरबलोपस्तम्भनान् प्रीतिप्रसादप्रामोद्यकल्पताजननान् । यावत्सर्वपरोपक्रमप्रतिषेधकान् सर्वव्याधिसमनारोग्यसंजननान् । एवं वस्त्रदानं पुष्पदानं गन्धदानं विलेपनदानं माल्यदानं' शयनदानमावासदानमपाश्रयदानं प्रदीपदानं च । ग्लानप्रत्ययभैषज्य [19 a]परिष्कारान् बोधिसत्त्वो ऽनुप्रयच्छन् यावन् नानाभाजनानि विविधसंभाराण्यनेककांस्यपात्रीरप्रमेयसंभारोपचिता हिरण्यसुवर्णरूप्यचूर्णपरिपूर्णास्तानि बुद्धेभ्यो भगवद्भ्यो ददानो ऽचिन्त्यदक्षिणीयाधिमुक्तचेता बोधिसत्त्वरत्नेभ्यो वा ददानः' कल्याणमित्रसुदुर्लभचित्तोत्पादेन आर्यसंघाय वा ददानः' बुद्धशासनोपस्तम्भाय पुद्गलाय वा ददानः' श्रावकप्रत्येकबुद्धेभ्यो वार्यगुणसुप्रसन्नचित्ततया मातापितृभ्यां ददानो' गुरुशुश्रुषोपस्थानचित्ततया आचार्यगुरुदक्षिणीयेभ्यो वा ददानस्तत्र तत्र गुरुसंभाराववादशिक्षणाप्रयुक्तः' अशन[2]वसनं वा कृपणवनीपकयाचनकेभ्यो ददानः' सर्वसत्त्वाप्रतिहतचक्षुर्मैत्रीपरिभावितचित्ततया । पेयालं ॥

इति हि बोधिसत्त्वो हस्त्याजानेयान्[3] ददानः सप्ताङ्गसुप्रतिष्ठितान्' षष्टिहा-

---

1) New form: *Caturdiçam* (indecl.) in lexx. cf. Pali *catuddisa.*

2) असन° MS.

3) See p. 26, note 3. For the order of members in the compound see B. & R. s. v. आजानेय.

पनान् षड्गन्त्रोपेतान्(1) पद्मवर्णान् सुखविशुद्धान् सुवर्णालंकारान् हेमजालप्रतिच्छन्नशरीरान् नानारत्नविचित्रालंकारजालशुण्डप्रतिसव्यूहान् सुवर्णकल्याणान् कल्याण[चारु]दर्शनान् । अल्लातनेयाजनसहस्रगमनोपचारान् अश्वाजानेयान्वा(2) ददानः । सुखवाहनसुखशरीरोपेताननुजवसंपन्नांश्चतुर्दिग्गमनाहारजवोपेतानारोहसंपन्नान् दिव्यकल्याणचारुसदृशसर्वविभूषणोपेतान् । स तान् ददानः परित्यजन् गौरवेण गुरुजनेभ्यः कल्याणमित्रमातापितृभ्यः कृपणवनीपकयाचनकेभ्यः सर्वजगत्प्रतिग्राहकेभ्यो मुक्तचित्ततया ददानो । नागृहीतचित्ततया(3)वृषजन्महाकरुणापरिस्फुटेन सन्तानेन महात्यागपरिमाणबो[19 b]धिसत्वगुणेषु प्रतिपद्यमानो ऽभिजातबोधिसत्वाध्याशयान् परिशोधयमानो यावदिति हि बोधिसत्व आसनदानं ददानः परित्यजन् राजभद्रासनानि वैडूर्यपादकानि सिंहप्रतिष्ठितानि सुवर्णसूत्ररत्नजालवितानान्यनेकचीवरस्पर्शोपेतप्रज्ञप्तानि सर्वसारगन्धवासितोपचाराणि विचित्रमणिराजसमुच्छ्रितध्वजान्यनेकरत्नकोटीनियुतशतसहस्रालंकारव्यूहानि हेमजालवितानविततानि सुवर्णकिङ्किणीजालसंघट्टितमनोज्ञनादनिर्घोषशब्दानि महात्यासनान्यभ्युद्गतो[द्विष्ट](4)चतुर्दर्शनान्येकच्छत्रमहापृथिव्यनुशासननिषदनाभिषिक्तानि । सर्वराज्यैश्वर्याधिपतेय(5)नियतनिषद्याप्रतिहतचक्रशासनानुशासनसर्वराजाधिपतेये प्रवर्त्तते(6)। एवं यावदिति हि बोधिसत्वश्छत्राणि ददानः परित्यजन्महारत्नव्यूहप्रतिमण्डितानि रत्नदण्डानि किङ्किणीजालसंछन्नानि । रत्नसूत्रकर्णकण्ठाव-

---

1) MS. षड्गत्तोपे° I have supposed a neuter *gantra*, a by-form of *gantri* (cf. Buddhacarita II, 12—a similar passage to this. See Cowell's preface. p. XV).

2) MS. *açvāyāneyamvā* (last letters indistinct); see p. 26, note 3 above.

3) «With no niggardliness of mind». See R. Morris in *Academy*, 25 Feb. 1888.

4) These two letter-groups are quite uncertain. A marginal note has: उच्छ्रित उर्द्धदृष्टिदृश्य.

5) *Adhipateya*, a Palicism not hitherto noted in Sanskrit; *niyata* (if the reading be correct) apparently = «regularly enjoined for».

6) The sentence, if the reading be right must apparently be parenthetical: «(and he, sc. the recipient of these gifts, flourishes in sovereignty)».

लीविनामितवैडूर्यमणिहाराभिप्रलम्बितानि नन्दीघोषमनोज्ञशब्दोपचाराणि हेमजालाभ्यन्तरविशुद्धच्छदनानि रत्नशलाकालंकारशतसहस्रविततानि रत्नकोषसन्धारितान्यगुरुचन्दनान्येकसारवरगन्धकोटीनियुतशतसहस्रविधूपितवासितोपचाराणि जाम्बुनदप्रभास्वरशुद्धानि ' तादृशानां छत्राणामनेककोटीनियुतशतसहस्रालंकाराणां तदतिरिक्तानि चासंख्येयकोटीनियुतशतसहस्रालंकाराण्यनपेतचित्तो ददानः परित्यजन्नवसृजन्ननुप्रयच्छन्संमुखीभूतेभ्यो वा सत्वसारेभ्यो निर्वृतानां[1] वा तथागतानां चैत्यालंकाराय । धर्मपर्येष्टये बोधिसत्वकल्याणमित्रे[20 a]भ्यो वाभिज्ञातबोधिसत्वधर्मभाणकेभ्यो वा मातापितृभ्यां वा संघरत्ने वा सर्वबुद्धशासने वा यावत्सर्वप्रतिग्राहकेभ्यः स एवं तत्कुशलमूलं परिणामयति ॥

यथा तावत्प्रथमायामेव परिणामनायां सर्वकुशलमूलप्रस्तावेषूपदिष्टं ' एवं प्रणिधानमुत्पादयति । कथमेतानि कुशलमूलानि सर्वजगदुपजीव्यान्युपकारिभूतानि भवेयुर्विशुद्धधर्मपर्यवसानानि येन सर्वसत्वानामेतैः कुशलमूलैर्नरकापायप्रतिप्रस्रब्धिर्भवति । तैर्यग्योनिकयामलौकिकाद्दुःखस्कन्धान्निवर्त्तयेयुः । स तानि कुशलमूलानि परिणामयन्नेवं तत्कुशलमूलं परिणामयति ' अनेनाहं कुशलमूलेन सर्वसत्वानां नयनं भवेयं सर्वदुःखस्कन्धविनिवर्त्तनाय ' सर्वसत्वानां त्राणं भवेयं सर्वक्लेशपरिमोचनतया ' सर्वसत्वानां शरणं भवेयं सर्वभयारक्षणतया ' सर्वसत्वानां गतिर्भवेयम् सर्वभूम्यनुगमनतया । सर्वसत्वानां परायणं भवेयमत्यन्तयोगक्षेमप्रतिलम्भतया । सर्वसत्वानां आलोको भवेयं वितिमिरज्ञानसंदर्शनतया । सर्वसत्वानां उल्का भवेयमविध्यातमोऽन्धकारविनिवर्त्तनतया । सर्वसत्वानां प्रद्योतो भवेयमत्यन्तविशुद्धिप्रतिष्ठापनतया ' सर्वसत्वानां नायको भवेयमचिन्त्यधर्मनयावतारणतया ' सर्वसत्वानां परिणायको भवेयमनावरणज्ञान[2]स्कन्धोपनयनतया । पेयालं ॥ तच्चाध्याशयतः परिणामयति न वचनमात्रेण । तच्चोदग्रचित्तः परिणामयति । हृष्टचित्तः परिणामयति । प्रसन्नचित्तः परिणामयति । प्रमु-

1) = Pali *nibbuta*.

2) Cf. the name of a Bodhisattva quoted in B. and R. from Daçabhūmīçvara: Anāvaraṇajñānaviçuddhagarbha.

दितचित्तः स्निग्धचित्तः परिणामयति ' मैत्रचित्तः प्रेम[20 b]चित्तः अनुग्रहचित्तो हितचित्तः सुखचित्तः परिणामयति। तच्चैवं परिणामयति। इदं मम कुशलमूलं सर्वसत्वानां गतिविशुद्धये संवर्त्तेत ' उपपत्तिविशुद्धये संवर्त्तेत ' पुण्यमाहात्म्यविशुद्धये संवर्त्तेत ' अनभिभूततायां संवर्त्तेत ' अपर्यादानतायां संवर्त्तेत ' दुरासदचित्ततायां संवर्त्तेत ' स्मृत्यप्रमोषतायां[1] संवर्त्तेत ' गतिमतिविनिश्चयतायां संवर्त्तेत ' बुद्ध्यप्रमाणतायां संवर्त्तेत । कायकर्ममनस्कर्मसर्वगुणालंकारपरिपूर्यां संवर्त्तेत[2]॥ अनेन मे कुशलमूलेन ते सर्वसत्वाः सर्वबुद्धानारागयेयुरारागयित्वा[3] च मा विरागयेयुः[4]। तेषु च बुद्धेषु भगवत्सु प्रसादमभेद्यं प्रतिलभेरन्। तेषां च तथागतानामर्हतां सम्यक्संबुद्धानामन्तिके धर्मदेशनां शृणुयुः। श्रुत्वा च सर्वा विमतीर्विनिवर्त्तयेयुः। यथाश्रुतं[5] च संधारयेयुः। सन्धारयन्तश्च प्रतिपत्त्या संपादयेयुः[6]। तांश्च तथागतानाराधयेयुः ' चित्तकर्मण्यतां च प्रतिलभेरन् ' अनवद्यानि कर्माणि समुदानयेयुः ' महत्सु च कुशलमूलेष्वात्मानं प्रतिष्ठापयेयुरत्यन्तं च दारिद्र्यं विनिवर्त्तयेयुः सप्त धनप्रतिलम्भांश्च परिपूरयेयुः सर्वबुद्धानां चानुशिक्षेयुः कल्याणेन्द्रियप्रतिलम्भं चाधिगच्छेयुः ' उदाराधिमुक्तिसमतां च परिनिष्पादयेयुः ' सर्वज्ञज्ञाने चावकाशं प्रतिलभेरन् ' अप्रतिहतचक्षुष्मत्तां[7] च सर्वजगत्युत्पादयेयुः[8]। लक्षणालंकृततां च कायप्रतिपूरिं प्रतिलभेरन्। सर्वगुणालङ्कारं च वाक्यविशुद्धिं परि[21 a]गृह्णीयुः। संवृतेन्द्रियतां दशबलप्रयुक्तां चित्तकल्यतां समुदानयेयुः। अनि-

---

1) Compare *mushitaçruti* at F. 58 a. *infra* and M. Vyutp. there cited; also *asampramoshacārino* at 23 b. *infra* and Pali forms quoted by R. Morris in *Academy*, 25 Feb. 1888.

2) The scribe here adds a figure noting that these ejaculations are ten in number.

3) 4) Words peculiar to Buddhist Sanskrit from which other curious forms are quoted in Divyāvad.; v. index.

5) The text of the MS. has *yathārutam*, but a marginal note doubtless refering to this, has *çrutā* (sic).

6) Here the scribe adds «5»; compare note (2).

7) तुलताश्च MS.

8) «10» added: see note (2) above.

म्रितविकारतां च परिपूरयेयुः। येन च सुखोपधानेन सर्वबुद्धाः समन्वागतास्तत्सुखोपधानप्रतिलब्धाः सर्वसत्वा भवेयुरिति ॥ यथा षष्ठी परिणामनोक्तेन विधिना परिणामयति । सर्वसत्वा ' ज्ञानाकाराद्भवन्तु असङ्गप्रयुक्तचेतसः ' आकारप्रज्ञातापिनो[1] ऽनध्यवसिताकाराः प्रीतिभक्तानिरामिषाकारा यावत् कामतृष्णाविनिवर्त्तकाः । सर्वसत्वाः धर्मरसमेघप्रवर्षका भवन्तु ' अनुत्तरधर्मरतिप्रीणितसन्तानाः । सर्वसत्वाः सर्वरसाग्रजिह्वा[2] भवन्तु रसनिमित्ता अक्रोतारः सर्वबुद्धधर्मचिन्तनप्रयुक्ताः अविपन्नयाना अग्रयाना उत्तमयानाः शीघ्रयाना महायानाः। सर्वसत्वा अतृप्तदर्शना भवन्तु बुद्धप्रीतिप्रतिलब्धाः। सर्वसत्वाः सर्वकल्याणमित्रदर्शनानुपक्तसन्ताना भवन्तु । सर्वसत्वा अगदभैषज्यराज्ञोपदर्शना भवन्तु ' सर्वसत्वाः क्लेशविषविनिवर्त्तकाः ' सर्वसत्वा आदित्यमण्डलोद्गतदर्शना[3] भवन्तु सर्वसत्वतमस्तिमिरपटलविधमनत्वात्[4] ॥

एवमात्मानमुपनिधाय स्वभावनानुकूल्येन पठितव्यं । सर्वसत्वानामभिरुचिरदर्शनतायां परिणामयामि ' सौमनस्यदर्शनतायां कल्याणदर्शनतायां परिणामयामि ' अभिलषितदर्शनतायां प्रहर्षितदर्शनतायां दौर्मनस्यादर्शनतायां बुद्धदर्शनोपेतायां परिणामयामि ॥

सर्वसत्वाः शीलगन्धोपेता भवन्त्वनाच्छेद्यशीला बोधिसत्वपारमिताशीला[21 b]: ॥ सर्वसत्वा दानवासिता भवन्तु सर्वत्यागपरित्यागिनः । सर्वसत्वाः क्षान्तिवासिता भवन्तु अक्षोभ्यचेतनाप्रतिलब्धाः । सर्वसत्वा वीर्यवासिता भवन्तु महावीर्ययानसन्नद्धाः । सर्वसत्वा ध्यानवासिता भवन्तु प्रत्युत्पन्नबुद्धसंमुखीभावस्थिताः समाधिप्रतिलब्धाः । सर्वसत्वा बोधिसत्वपरिणामनावासिता भवन्तु सर्वसत्वाः सर्वशुक्लधर्मवासिता भवन्तु सर्वाकुशलधर्मप्रहीणाः । सर्वसत्वा दिव्यशयनप्रतिलब्धा भवन्तु महाज्ञानाधिगमाय । सर्वसत्वा आर्यशयन-

1) MS. °*vino*. *Ātāpi* «zealous» cf. Divy. index; or read *tāyino*; cf., Morris, R. J.P.T.S. 1891—3, p. 54.

2) MS. apparently °ग्रगृह्वा.

3) So a secunda manu; originally °*odaragatad*°.

4) Böhtlingk, W.K.F. quotes Lalitavistara 86. 8.

प्रतिलब्धा भवन्तु। निःपृथग्जनबोधिचित्तावासनत्वात्सर्वसत्त्वाः सुखशयनप्रतिलब्धा भवन्तु। सर्वसंसारावचरदुःखपरिवर्जनत्वात्सर्वसत्त्वाः क्षेमशयनप्रतिलब्धा भवन्तु धर्मकामस्पर्शोपेताः[1]। सर्वसत्त्वाः परिशुद्धबुद्धक्षेत्रावभासा भवन्तु गुणावाससुप्रयुक्ता आर्यावासनिकेतोज्ज्वलिताः। अनुत्तरसर्वबुद्धावासाविरहिताः। सर्वसत्त्वा बुद्धोपनिश्रय[2]विहारिणो भवन्तु। सर्वसत्त्वा अनन्तालोका भवन्तु सर्वबुद्धधर्मेषु सर्वसत्त्वा अप्रतिहतावभासा भवन्तु सर्वधर्मधात्वेकस्फरणाः। सर्वसत्त्वा आरोग्यशरीरा भवन्तु तथागतकायप्रतिलब्धाः। सर्वसत्त्वा भैषज्यराजोपमा भवन्तु अत्यन्ताकल्पन[3]धर्माणः। सर्वसत्त्वा अप्रतिहतभैषज्यस्तम्भोपमा भवन्तु जगच्चिकित्साप्रतिपन्नाः। सर्वसत्त्वा रोगशल्यनिरूढा भवन्तु सर्वज्ञारोग्यप्रतिलब्धाः। सर्वसत्त्वाः सर्वजगद्भैषज्यकुशला भवन्तु यथाशयभैषज्यप्रयोगसंप्रयोक्ता [22 a]रः॥ सर्वसत्त्वेषु सर्वरोगविनिवर्त्तनाय परिणामयामि। सर्वसत्त्वेष्वपर्यन्तस्थामबलशरीरतायां परिणामयामि। सर्वसत्त्वानां चक्रवाडपर्वतानवमर्द्य[4]कायबलोपपत्तये परिणामयामि। सर्वसत्त्वानां सर्वबलोपस्तम्भनातृप्ततायां परिणामयामि॥ सर्वसत्त्वा अप्रमाणभाजना भवन्त्वाकाशधातुविपुलाः स्मृतीन्द्रियोपेताः सर्वलौकिकलोकोत्तरभाषसंग्रहणाद्ग्रहणास्मृत्यसंप्रमूढाः। सर्वसत्त्वाः कल्याणविशुद्धभावना भवन्तु। अतीतानागतप्रत्युत्पन्नसर्वबुद्धबोध्यभेदप्रसादग्राहिणः। सर्वसत्त्वा कामङ्गमा[5] भवन्तु सर्वत्रगामिनी[6]बुद्धभूमिप्रतिलब्धाः। सर्वसत्त्वाः सर्वसत्त्वेष्वप्रतिहतचित्ता भवन्तु। सर्वसत्त्वा अनाभोगसर्वबुद्धक्षेत्रपरिस्फुटगमना भवन्तु ' एकचित्तक्षणसर्वधर्मविक्रमाः। सर्वसत्त्वाः आत्ताक्रान्तसर्वलोकधातुगमना भवन्तु। अविश्राम्यमानमनोमयकायप्रतिलब्धाः।

---

1) Possibly *sparça* is here equivalent to the Pali *phāsu*. Cf. Childers, s. v.

2) The equiv. of Pali *upanissaya*, not hitherto found in Sanskrit.

3) The Tib. (26. a. 2) has རྣམ་པར་མི་འཁྲུགས་པའི་ཆོས་ཅན་ which I understand to mean «possessing the quality of excessive *sang froid*». In one of the polyglot lists of the thousand names of Buddhas I find མི་འཁྲུགས་ as the equivalent of Akshobhya.

4) No such derivative as *mardya* is quoted; but the general sense is clear.

5) This form hitherto in Pali only.

6) Not one of the *daça bhūmayaḥ*; but cf. the *daça balāḥ* Dh.-s. § 76.

सर्वसत्त्वाः सुखगमनमुक्ता भवन्तु सर्वबोधिसत्त्वचर्यानुप्रवेशिनः । अनेन कुशलमूलेन सर्वसत्त्वाः कल्याणमित्रात्यागचित्तानुत्सृष्टा भवन्तु कृतज्ञाः कृतानुपालनतया । सर्वसत्त्वाः कल्याणमित्रैः सहैकार्था भवन्तु सभागकुशलमूलसंप्रकृणतया । सर्वसत्त्वाः कल्याणाशया भवन्तु कल्याणमित्रसंवसनसंपदविहारानुधन्वनतया । सर्वसत्त्वाः कल्याणमित्रकुशलमूलकर्मविपाकविशुद्धा भवन्त्वेकप्रणिधानाः । सर्वसत्त्वा महायानाभिरूढाः[1] सं[22 b]प्रस्थिता भवन्त्वविष्कम्भितयानसर्वज्ञतापर्यवसानाः । सर्वसत्त्वाः प्रच्छादितकुशलमूला भवन्तु सर्वबुद्धावस्थागोपनप्रतिलब्धाः । सर्वसत्त्वा गुणज्ञानाभिच्छादिता भवन्तु सर्वलोकोपक्लेशव्य[प]वृत्ताः । सर्वसत्त्वा अच्छिन्नाविनिसशुक्लधर्माणो भवन्त्वविपन्नबुद्धधर्मप्रवाहाः । सर्वसत्त्वाश्छत्रभूता भवन्तु दशबलवितानान्विताः । सर्वसत्त्वा अत्यन्तबोध्यासनप्रतिलब्धा भवन्तु । सर्वसत्त्वा[2] [बुद्धविक्रान्तिसिं]हासनप्रतिलब्धा भवन्तु सर्वजगदवलोकनीया इति ॥

आर्यगगनगञ्जसूत्रे[3] ऽप्याह । मा भूत्तन्मम कुशलमूलं धर्मज्ञानकौशल्यं वा यन्न सर्वसत्त्वोपजीव्यं स्यादिति ॥

अतीतानागतशुभोत्सर्गस्त्वार्याक्षयमतिसूत्रे ऽभिहितः । कुशलानां च चित्तचैतसिकानामनुस्मृतिरनुस्मृत्य च बोधिपरिणामना । इदमतीतकौशल्यं । यो ऽनागतानां कुशलमूलानां निध्यप्तिबोधे[4]रामुखी[5]कर्मसमन्वाहारः । ये मे उत्पत्स्यन्ते कुशलाश्चित्तोत्पादास्ताननुत्तरायां सम्यक्संबोधौ परिणामिष्यामीति इदमनागतकौशल्यं ॥ तदेवं चैतसिके-

---

1) The last letters have partly fallen away: but my reading is confirmed by the Tib. ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ལ་གཞོལ·

2) The leaf is here much broken. The Tib. (26 b — 27 a) has སངས་རྒྱས་རྣམ་པར་རོལ་པའི་སེངྒེ་འི་གདན་ཁྲི་

3) Cf. G.-g.-paripṛcchā in K.F. 252, also M. Vyutp. LXV. 11.

4) Böhtlingk (W.K.F. VII. 352) suggests for *nidhyapti* (quoting M. Vyutp. 245. 1058): «*etwa* Nachdenken, philosophische Betrachtung». The Tib. (27 a. 3) has ངེས་པར་སེམས་ཀྱེད་

5) New as a noun; vb. *āmukhī-kṛ* in Lalitavistara p. 218. 17 and Divy.

नाभ्यासेन सर्वत्यागाधिमुक्तिं परिपूर्य त्यागचित्तवेगापन्नेन कायप्रयोगेणोत्सृष्टसर्वपरिग्रहः । सर्वपरिग्रहमूलाद्भवदुःखाद्विमुक्तो मुक्त इत्युच्यते । अनुत्तरांश्चाप्रमेयासंख्येयान् कल्पान् नानाकारानन्तान् लौकिकलोकोत्तरान् सुखसंपत्प्रवर्षाननुभवति । तेन चात्मभावादिना वडिषामिषेणेव स्वयमनभिगतोपभोगेनाप्याकृष्य परानपि तारयति ॥ अत एवो- [23 a]क्तं रत्नमेघे ' दानं हि बोधिसत्वस्य बोधिरिति ॥

॥ शिक्षासमुच्चये दानपारमिता प्रथमः परिच्छेदः ॥

II.

शीलपारमितायां सद्धर्मपरिग्रहो नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

एवमेषामात्मभावादीनामुत्सृष्टानामपि रक्षा कार्या । कुतो । यस्मात् ॥ परिभोगाय सत्वानामात्मभावादि दीयते । अरक्षिते कुतो भोगः । किं दत्तं यन्न भुज्यते ॥ तस्मात्सत्वोपभोगार्थमात्मभावादि पालयेत् ॥ उक्तं हि बोधिसत्वप्रातिमोक्षे । परं शारिपुत्र रक्षिष्यामीत्यात्मा रक्षितव्यः । एवंरूपया शारिपुत्र हितैषि[क](1)तया समन्वागतो बोधिसत्वो जीवितहेतोरपि पापं कर्म न करोतीति ॥

वीरदत्तपरिपृच्छायामप्याह(2) । शकटमिव भारोद्वहनार्थं केवलं धर्मबुद्धिना वाढव्यमिति । तथा ऽक्षयमतिसूत्रे ऽपि । कायदुःखतया च न परिखिद्यते सत्वावेक्षतयेति(3) ॥

तच्चात्मभावादिकं कथं पालयेत् । कल्याणमित्रानुत्सर्जनात् । यथोक्तमार्यगण्डव्यूहे(4) आर्यश्रीसंभवेन ॥ कल्याणमित्रसन्धारिताः कुलपुत्र बोधिसत्वा न पतन्ति दुर्गति-

---

1) This syllable, which would give a form explicable but not found, is possibly an addition to the MS.

2) M. Vyutp. LXV. 83. Vīradattagṛhapatiparipṛcchā; cf. Nanjio 23 (28) and K.F. 216.

3) For the form see Divy. 253.10.

4) With the text of the subjoined extract I have collated R. As. Lond. MS. Hodgson № 2. (called «H» below) f. 253. a sub fin.

षु। कल्याणमित्रसमन्वाहृतानातिक्रामन्ति बोधिसत्त्वशिक्षां। कल्याणमित्रप्रतिच्छन्ना अभ्युद्गता[1] भवन्ति लोकात् कल्याणमित्रपर्युपासिता[2] बोधिसत्त्वा असंप्रमोष[3]चारिणो भवन्ति सर्वबोधिसत्त्वचर्यासु। कल्याणमित्रपरिगृहीताः बोधिसत्त्वा दुर्द्धर्षा भवन्ति कर्मक्लेशैः। [4]सम्बोधकाः कल्याणमित्रा अकरणीयानां सन्निवारकाः प्रमादस्थानात्। निष्कासयितारः संसारपुरात्। [5]तस्मात्तर्हि कुलपुत्रा एवं मनसिकारात्[6] प्रतिप्रश्रब्धेन [7]कल्याणमित्रा[8]ण्युपसं[8][23 b]क्रमितव्यानि। पृथिवीसमचित्तेन सर्वभारवहनापरिणा[9]मनतया वज्रसमचित्तेनाभेद्याशयतया। चक्रवाड[10]समचित्तेन सर्वदुःखासंप्रवे[11]धनतया। लोकदाससमचित्तेन सर्वक[12]र्मसमादानाजुगुप्सनतया। रजो[13]हरणसमचित्तेन मानातिमानविवर्जनतया। यानसमचित्तेन गुरुभारनिर्वहनतया। श्वसमचित्तेनाक्रुध्यनतया। नौसमचित्तेन गमनागमनापरित्र-

---

1) Doubtless = «gone forth from»; cf. Childers p. 613.

2) For the form see Divyāv. Ind.; for the meaning, note to translation.

3) For the form cf. p. 30. supra, note (1).

4) *Sambodhanāni* (neut.) H. *sañcodakāḥ* our MS.

5) This occurs in H. at f. 254. b. 3 sqq.

6) So rightly H.; our MS. °*rā*.

7) H. inserts *te*.

8) ... (8) These syllables supplied from H.

9) H. reads clearly °*nāparinamanatayā* (°रिन°) which gives good sense. Our MS. however shows the same form *āparitasyanatayā* that has been noted on p. 25. 7 above and also occurs a few lines below; a derivative of *tras* is of course possible, though less probable, here. The Tib. (28. a. 1) has མི་སྒྱུ་བ «not changing place» (Jäschke p. 25).

10) *vajravāḍa*. H.

11) A «Palicism» for व्यथ°: Cf. Milindapañho p. 386.2 *pabbato... asampavedhī*.

12) *Samā... yugupsanatayā* (three aksharas lost) A.; *samādānaghanatayā* H. Our reading is confirmed by the Tib. མི་སྨོད་པས་ (28. b. 2). The meaning of *lokadāsa* (འཇིག་རྟེན་གྱི་བྲན་) is rather to be sought in the *kammakara* of Mil.-P. 379 than in the similar Tibetan phrase cited by Jäschke, Dict., 45. a. 3.

13) रजोपहृ° H. «Besen» (Böhtl.[2]) but ཕྱག་དར་བ་ «the act of sweeping» Tib., 28. a. 2 fin.

स्यनतया[1] । सुपुत्रसदृशेन कल्याणमित्रमुखवीक्षणतया[2] । आत्मनि च ते कुलपुत्रातुरसंज्ञोत्पादयितव्या ' कल्याणमित्रेषु च वैद्यसंज्ञा ' अनुशासनीषु[3] भैषज्यसंज्ञा ' प्रतिपत्तिषु व्याधिनिर्घातनसंज्ञा । आत्मनि च ते कुलपुत्र भीरुसंज्ञोत्पादयितव्या ' कल्याणमित्रेषु शूरसंज्ञा ' अनुशासनीषु प्रहरणसंज्ञा ' प्रतिपत्तिषु शत्रुनिर्घातनसंज्ञा ॥ अत्रैव[4] वाचनोपासिकाविमोक्षे वर्णितं ' कल्याणमित्रानुशासनीप्रतिपन्नस्य कुलपुत्र बोधिसत्त्वस्य बुद्धा भगवन्तोऽभिराद्धचित्ता भवन्ति । कल्याणमित्रवचनाविलोमस्थायिनो बोधिसत्त्वस्य सर्वज्ञता ऽसन्नीभवति । कल्याणमित्रवचनाविचिकित्सकस्यासन्नीभवन्ति कल्याणमित्राणि । कल्याणमित्रमनसिकाराविरहितस्य सर्वार्था अभिमुखा भवन्तीति । अत एवार्यसुधनः सारध्वजस्य भिक्षोः पादौ शिरसाभिवन्द्यानेकशतसहस्रकृत्वः प्रदक्षिणीकृत्य सारध्वजं भिक्षुमवलोक्य प्रणिपत्य पुनः पुनरवलोकयन्नियतं प्रणिपतन् [24 a]नमस्यन्नवनमन्मनसि कुर्वन् चिन्तयन् भावयन् परिभावयन्नुदानमुदानयन् हाहाकारं कुर्वन् ' गुणानभिमुखीकुर्वन्निगमयन्नत्र समनुस्मरन् दृढीकुर्वन्नविजहन्मनसागमयन्नुपनिबध्नन् प्रणिधिं समवसरन् दर्शनमभिलषन् स्वरनिमित्तमुद्गृह्णन्यावत्तस्यान्तिकात्प्रक्रान्तः । तथा कल्याणमित्रागतां सर्वज्ञतां संपश्यन्नश्रुमुखो रुदन् यावन्मेघस्य द्रमितस्या[5]न्तिकात्प्रक्रान्तः ॥

बोधिसत्त्वप्रातिमोक्षे ऽप्युक्तं । इह शारिपुत्र बोधिसत्त्वो धर्मकामतया नास्ति तल्लोके

---

1) Both MSS. here read °*năparitasya*°; my conjecture, however, appears to be substantiated not only by 17. b. above, but also by the sense and language of the third simile of the ship in Milindapañho 376—7 (= II. p. 297 Rhys Davids), where the *terrors* of the sea are dwelt on. The Tib. has མི་སྐྱོ་བ «not weary».

2) °*khodīksh*° H.

3) This fem. form (not in lexx.) is supported here and just below by H.

4) Sc. *Gaṇḍavyūha-sūtre*; but I have not succeeded in verifying this extract in the text of that work. Compare however Rāj. Mitra, Nep. B. L. p. 91.

5) Our MS. is not clear here. The word may be read *Dramiḍasya*, a form supported by the Gaṇḍavyūha MS. («H») at f. 41 a. 3. Rāj. Mitra op. cit. p. 91 speaks of «Dravidian named Megha»; and this is probably right, though the Vyutpatti (cited by B.R.) gives Dramita or Dramiṭa as *nomen proprium*.

रत्नं यन्न परित्यजति ' नास्ति तत्कायोपस्थानं यन्न करोति ' नास्ति तदाज्ञाप्रेषणं यन्नोत्सहते ' नास्ति तद्वाक्कर्म यन्नोत्सहते आचार्योपाध्यायगौरवतया ॥ पेयालं ॥ तत्कस्य हेतोः । बन्धच्छेदायैष धर्मः संवर्तते ' जातिजराव्याधिमरणशोकपरिदेवदुःखदौर्मनस्यच्छेदायैष धर्मः संवर्तत इति रत्नचित्तमुत्पाद्य भैषज्यचित्तमुत्पाद्य ' सर्वसत्वानां ग्लान्यव्युपशमायैष धर्मः संवर्तत इति । एष्टव्यश्चास्माभिः सर्वसत्वानां ग्लान्यव्युपशमायैवंरूपो धर्म इति ॥

उग्रदत्तपरिपृच्छायामप्युक्तं । सचेत्पुनर्गृहपते पाठस्वाध्यायार्थिको बोधिसत्वः कस्यचिदन्तिकाच्चतुष्पादिकां गाथां शृणुयादुद्दिशेद्वा उद्गृह्णीयाद्दानशीलक्षान्तिवीर्यध्यानप्रज्ञासंप्रयुक्तां बोधिसत्वसंभारोपचयं वा तेन तस्मिन्नाचार्ये धर्मगौरवं करणीयं यावद्भिर्नामपदव्यञ्जन[न ¯¯] [24 b]गाथोद्दिष्टा ' यदि तावत एवं कल्पांस्तस्याचार्यस्योपस्थानपरिचर्यां कुर्यादशठतया सर्वलाभसत्कारपूजया ' अद्यापि गृहपते न प्रतिपूरितमाचार्यस्याचार्यगौरवं भवति ' कः पुनर्वादो धर्म[गौरवं][1] ॥

प्रज्ञापारमितायामष्टसाहस्रिकायामप्युक्तं[2] । कल्याणमित्रेषु च त्वया कुलपुत्र तीव्रं गौरवमुत्पादयितव्यं । प्रेम च करणीयं । अथ खलु सदाप्ररुदितो बोधिसत्वो महासत्व एवंरूपैर्गुणैर्गौरवमनसिकारैर्गच्छन्ननुपूर्वेणान्यतमनगरमनुप्राप्तम् । तत्र तस्यान्तरापणमध्यगतस्यैतदभूत् ' यन्न्वहमिममात्मभावं विक्रीयानेन मूल्येन धर्मोद्गतस्य बोधिसत्वस्य महासत्वस्य सत्कारं कुर्यां । दीर्घरात्रं हि ममात्मभावसहस्राणि भग्नानि क्षीणानि विक्रीतानि पुनरपरिमाणे संसारेऽपरिमाणानि[3] यानि मया कामहेतोः कामनिदानमनुभूतानि न पुनरेवंरूपाणां धर्माणां कृतश[4] एवंरूपाणां वा सत्वानां सत्काराय ॥ अथ खलु सदाप्ररुदितो बो-

1) These syllables or something like them may be supplied to fill the lacuna from the Tib. (29. a. 5): ཆོས་ཀྱི་གུས་པ་ལྟ་ཅི་སྨོས་ཞེས་གསུངས་

2) See Asht.-Pāramitā, Ch. XXX, pp. 495, sqq.

3) च निरयदुःखानि Asht. P. text.

4) कृतस text.

धिसत्त्वो महासत्त्वो ऽन्तरापणमध्यगतः शब्दमुदीरयामास[1] घोषमनुश्रावयामास[1] । कः पुरुषेणार्थिकः कः पुरुषेणार्थिक इति पेयालं[2] । अथ खलु मारः पापीयान् ब्राह्मणगृहपतिकांस्तथा समुपस्थापयायामास[3] यथा तं घोषं नाश्रौषुः[4] । यदात्मनः क्रायकं न लभते तदेकान्तं गत्वा प्रारोदीदश्रूणि च प्रावर्त्तयदेवं चावदद् । अहो बतास्माकं दुर्लभा लाभा ये वयमात्मभावस्यापि क्रेतारं न लभामहे । अथ खलु शक्रो दे[25 a]वानामिन्द्रो माणवकरूपेण यावत्सदाप्ररुदितं बोधिसत्त्वं महासत्त्वमेतदवोचत् । किं त्वं कुलपुत्र दीनमना उत्कण्ठितमानसो ऽश्रूणि प्रवर्त्तयमानः स्थितः ॥ सदाप्ररुदित एवमाह । अहं माणवक धर्मकामतया इममात्मभावं विक्रीय धर्मपूजां कर्त्तुकामः सो ऽहमस्य क्रायकं[5] न लभे । पेयालं[6] ॥ अथ खलु स माणवकः सदाप्ररुदितं बोधिसत्त्वं महासत्त्वमेतदवोचत् । न मम कुलपुत्र पुरुषेण कृत्यमपि तु खलु पुनः पितुर्मे यज्ञो यष्टव्यः । तत्र मे पुरुषस्य हृदयेन कृत्यं लोहितेन चास्थिमज्जया च । तद्दास्यसि त्वं क्रयेण[7] ॥ अथ खलु सदाप्ररुदितस्यैतदभूत् । लाभा मे सुलब्धाः परिनिष्पन्नं चात्मानं[8] ज्ञाने प्रज्ञापारमितोपायकौशल्येषु । यन्मयात्मनः क्रायको लब्धो हृदयस्य रुधिरस्य चास्थिमज्जायाश्च ॥ स हृष्टचित्तः कल्यचित्तः प्रमुदितचित्तस्तं माणवकमेतदवोचत् । दास्यामि माणवक येन ते इत आत्मभावादर्थः । यावत्सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तीक्ष्णं शस्त्रं गृहीत्वा दक्षिणं बाहुं विद्ध्वा लोहितं[निस्रावयति स्म][9]दक्षिणं चोरुं विद्ध्वा निर्मांसं च कृत्वास्थि भेत्तुं कुड्यमूलमुपसंक्रामति ॥

---

1) अनुश्रावयामास ... उदीरयति स्म text.

2) The omitted words are: कः पुरुषं क्रेतुमिच्छतीति and a paragraph giving the resolution of Māra.

3) प्रत्युप° some MSS. of the Ashṭasāhasrikā.

4) A few unimportant words of the Ashṭasāhasrikā text are here omitted by our author.

5) Hitherto only in lexx. But *krāyika* occurs in the Divyāvadāna.

6) 8 lines omitted of the text (p. 497).

7) So the printed text; our MS. has दास्यस्ये तत्क्रयेण.

8) *Parinishp.* is a new compound, doubtless intens. of निष्प°; the text has आत्मभावं.

9) Supplied from Ashṭasāhasrikā text.

अथ खल्वन्यतरा श्रेष्ठिदारिकोपरिप्रासादतलगताद्राक्षीत् सदाप्ररुदितं बोधिसत्त्वं यावत्सा श्रेष्ठिदारिका येन सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वस्तेनोपसंक्रम्यैतदवोचत्। किं नु खलु त्वं कुलपुत्रैवंरूपामात्मनः कारणां कारयसीति। यावत्सा दारिका पूजाप्रयोजनं श्रुत्वा[1] पुनराह। का पुन[25 b]स्ते कुलपुत्र ततो गुणजातिर्निष्पत्स्यते। स तामेतदवोचत्। स दारिके कुलपुत्रो मम प्रज्ञापारमितामुपायकौशल्यं चोपदेक्ष्यति। तत्र वयं शिक्षिष्याम-[2]स्तत्र वयं शिक्षमाणाः सर्वसत्त्वानां प्रतिशरणं भविष्यामः। पेयालं[3]॥ अथ खलु सा श्रेष्ठिदारिका सदाप्ररुदितं बोधिसत्त्वमेतदवोचत्। आश्चर्यं कुलपुत्र ' यावदुदाराः प्रणीता[4]श्चामी त्वया धर्माः परिकीर्त्तिताः। एकैकस्यापि[5] कुलपुत्रैवंरूपस्य धर्मस्यार्थाय गङ्गानदीवालिकोपमानपि कल्पानेवमात्मभावाः परित्यक्तव्या भवेयुः। [6]तथोदाराः प्रणीताश्चामी त्वया धर्माः परिकीर्त्तिताः[7]। अपि तु खलु कुलपुत्र येन येन कृत्यं तत्ते दास्यामि सुवर्णं वा मणिं वा मुक्तां वा वैडूर्यं वा[8] यावद्येन त्वं तं धर्मोद्गतं बोधिसत्त्वं सत्करिष्यसि। यावद्विस्तरेण तया दारिकया पञ्चशतपरिवारया सार्द्धं तस्य धर्मोद्गतस्य संक्रमणं कर्तव्यं॥

[9]अथ खलु धर्मोद्गतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः उत्थायासनात्स्वकं गृहं प्राविक्षत्। [10]यावत्सप्त वर्षाण्येकसमाधिसमापन्न एवाभूत् ' सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वः सप्त वर्षाणि न कामवितर्कमुत्पादयामास ' न व्यापादवितर्कं न विहिंसावितर्कमुत्पादयामास ' न रसगृ-

---

1) The Ashṭasāhasrikā text gives his explanation verbatim.

2) °ष्यामहे text.

3) For the passage omitted by our author see Ashṭasāhasrikā p. 499, ll. 1—10.

4) This word is omitted in the MS. here and below, line 9.

5) तावत् added in A.-P. text.

6) प्रागेव बहूनामर्थाय A.-P. text.

7) यथा मम रोचते A.-P. text.

8) The enumeration is much longer in the A.-P. text: see p. 500.

9) See Ashṭasāhasrikā Ch. 31. p. 520, a considerable passage being passed over by our author.

10) This clause gives the substance of a passage occurring at p. 520 (fin.) of the printed text.

द्धि[1]मुत्पादयामासान्यत्र[2] ' कदा नाम धर्मोद्गतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो व्युत्थास्यति । यद्वयं[3] धर्मोद्गतस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य धर्मासनं प्रज्ञापयिष्यामो यत्रासौ कुलपुत्रो निषद्य धर्मं देशयिष्यति तं च पृथिवीप्रदेशं सिक्तं संमृष्टं च करिष्यामो नानापुष्पाभिकीर्णं [इति चिन्तयामास][4] ॥ तान्यपि श्रेष्ठिदारिका प्रमुखाणि पञ्चदारिकाशतानि सदाप्ररुदितस्य बोधिसत्त्वस्यानुशिक्षमाणानि द्वाभ्यामेवेर्यापथाभ्यां कालमतिनामयामासुः ॥ अथ खलु सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो दिव्यं निर्घोषमश्रौषीदितः सप्तमे दिवसे धर्मोद्गतो बोधिसत्त्वो महासत्त्वो ऽस्मात्समाधेर्व्युत्थाय मध्ये नगरस्य निषद्य [26 a]धर्मं देशयिष्यतीति । अथ खलु सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तं निर्घोषं श्रुत्वा आत्तमनाः प्रमुदितः प्रीतिसौमनस्यजातस्तं पृथिवीप्रदेशं शोधयामास सार्द्धं श्रेष्ठिदारिकाप्रमुखैः पञ्चभिर्दारिकाशतैर्धर्मासनं प्रज्ञपयामास सप्तरत्नमयं । अथ खलु सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वो महासत्त्वस्तं पृथिवीप्रदेशं सेक्तुकामश्च ' न चोदकं समन्तात्पर्येषमाणो ऽपि लभते येन तं पृथिवीप्रदेशं सिञ्चेद् ' यथापि नाम मारेण पापीयसा तत्सर्वमुदकमन्तर्धापितं अप्येव नामास्योदकमलभमानस्य चित्तं दुःखितं स्याद्दौर्मनस्यं च भवेच्चित्तस्य वान्यथात्वं भवेद्येनास्य कुशलमूलान्तर्धानं भवेन्न वा भ्राजेरन् कुशलमूलानि । अथ खलु सदाप्ररुदितस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्यैतदभूत् । यन्न्वहमात्मनः कायं विद्ध्वा इमं प्रदेशं रुधिरेण सिञ्चेयं । तत्कस्य हेतोः । अयं हि पृथिवीप्रदेश उद्धतरजस्को ' मा रजोधातुरितो धर्मोद्गतस्य बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य काये निपततु । किमहमनेनात्मभावेनावश्यंभेदनधर्मिणा कुर्यां । वरं खलु पुनर्ममायं काय एवंरूपया क्रियया विनश्यतु न च निःसामर्थ्यक्रियया । कामहेतोः कामनिदानं बहूनि

---

1) So A.-P. text and MS. for *gṛdhyam*: Childers cites a passage where *giddha* (adj. neut.) is used nominally.

2) A.-P. has the better reading: *api tu*.

3) This reading (yad = «ut») is confirmed by a XII cent. MS. of the Ashṭasāhasrikā in the British Museum. The reading of the printed text p. 520 ad fin., *yan nvayam* (!) is possibly meant for *yan nu vayam*.

4) These words are supplied from the Ashṭasāhasrikā text.

मे आत्मभावसहस्राणि पुनः पुनरपरिमाणे संसारे संसरतो भिन्नानि । यदि पुनर्भिद्यन्ते काममेवंरूपेष्वेव धर्मस्थानेषु भिद्यन्तां ॥

अथ खलु सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वो महासत्त्व इति[1] प्रतिसंख्याय तीक्ष्णं शस्त्रं गृहीत्वा स्वकायं सम[26 b]न्ततो विद्ध्वा तं पृथिवीप्रदेशं स्वरुधिरेण सर्वमसिञ्चत् । एवं ताभिरपि दारिकाभिः कृतं । न च सदाप्ररुदितो बोधिसत्त्वस्य महासत्त्वस्य तासां वा सर्वासां दारिकाणां चित्तस्यान्यथात्वमभूत् ' यत्र मारः पापीयानवतारं लभेतेति[2] ॥

अत एवं चतुर्धर्मकसूत्रे[3] ऽप्युक्तं । कल्याणमित्रं भिक्षवो बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन यावज्जीवं न परित्यक्तव्यमपि जीवितहेतोरिति ॥

तदेवं कल्याणमित्रानुत्सर्गादात्मभावादीनां रक्षादिकं कार्यं ॥

सूत्राणां च सदेक्षणाद्बोधिसत्त्वशिक्षापदानि हि प्रायः सूत्रेष्वेव दृश्यन्ते । तेषु तेषु सूत्रान्तेषु बोधिसत्त्वसमुदाचारा बोधिसत्त्वशिक्षापदानि प्रज्ञप्तानीति वचनात् । तस्मात्तदनीक्षणे मा भूदापत्तिमापन्नस्याप्यज्ञानादविरतिरिति सदा सूत्रदर्शनायादरः कार्यः । तदनेन कल्याणमित्रानुत्सर्गेण सूत्रान्तदर्शनेन च सर्वः सद्धर्मपरिग्रह उक्तो भवति ॥

यथोक्तमार्यसागरमतिसूत्रे । याभिरक्षरनिरुक्तिभिः सो ऽनभिलाप्यो धर्मः सूच्यते तासामक्षरनिरुक्तीनां यदा धारणा देशना यावद् ' अयमुच्यते सद्धर्मपरिग्रहः । पुनरपरं कुलपुत्र ये ते धर्मभाणका एषामेवंरूपाणां सूत्रान्तानां देशयितारः प्रतिपत्तिसाराश्च तेषामपि धर्मभाणकानां यत्सेवनं भजनं पर्युपासनमुत्थानमुपस्थानं गौरवं चित्रीकारः शुश्रुषा आरक्षा परिग्रहश्चीवरपिण्डपात्रशयनासनग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्कारदानं साधुकारदानं स्वाम्यारक्षा कुशलपक्षरक्षा वर्णभाषणमवर्णप्र[तिच्छा][4] [27 a]दनता ' अयमपि सद्धर्म-

1) So text: *itaḥ* MS.
2) The A.P. text (p. 522.) adds: kuçalamūlāntarāya - karaṇāya.
3) K.F. 268.
4) These syllables which are lost in the MS. I suggest from the Tibetan which has, if I rightly read the print, here rather indistinct: མི་སྙན་པ་འཆབ་པ (32. b. 2). *Paṭicchādana* occurs in Pali in a similar way: see Dhammapada p. 376 quoted by Childers, s. v.

परिग्रहः । पेयालं ॥ पुनरपरं कुलपुत्र याविवादपरमता ' अधर्मे धर्मवादिनां च पुद्गलानां सह धर्मेण निग्रहः ' अयमपि सद्धर्मपरिग्रहः । पुनरपरं कुलपुत्राप्रतिहतसत्तानस्य सर्वसत्वप्रमोक्षबुद्धेर्निरामिषचित्तस्य परेभ्यो धर्मदानम् अयमपि सद्धर्मपरिग्रहः । पुनरपरं कुलपुत्र यो धर्मश्रवणहेतुको वा धर्मदेशनाहेतुको वा ऽन्तश एकक्रमव्यतिहारो ऽन्तश एकउच्छ्वास[1]प्रश्वासो वा ' अयमपि सद्धर्मपरिग्रहः । पेयालं ॥ प्रह्रुतं[2] वतेदं कुलपुत्र चित्तं विषयेषु । तस्य या निवारणा परिरक्षा एकाग्रीभावो दमः शम उपशमो विनयो ऽयमुच्यते सद्धर्मपरिग्रहः । पेयालं ॥ पुनरपरं कुलपुत्र येन धर्मेण यो अधर्मः प्रवर्तते तस्य धर्मस्यापरिग्रहो ऽनुपादानमयमपि सद्धर्मपरिग्रह इत्यादि ॥

तत्र धर्मभाणकसेवादिना कल्याणमित्रानुत्सर्ग उक्तः । कल्याणमित्रलक्षणं च । तदेतेन सद्धर्मपरिग्रहेण विना ' न रक्षा ' न शुद्धिर्नवृद्धिस्ततश्च सो ऽपि न बोधिसत्व इत्यवश्यकार्यः सद्धर्मपरिग्रहः ॥ '

उक्तं हि श्रीमालासिंहनादसूत्रे[3] । यान्यपीमानि भगवन् गङ्गानदीवालिकासमानि बोधिसत्वप्रणिधानानि तान्येकस्मिन्महाप्रणिधाने उपनिक्षिप्तान्यन्तर्गतान्यनुप्रतिष्ठानि यदुत सद्धर्मपरिग्रहे । एवं महाविषयो भगवन् सद्धर्मपरिग्रह इति ॥ पुनरत्रैवाह । स्याद्यथापि नाम देवि महाबलवतो ऽपि पुरुषस्याल्पो ऽपि मर्मणि प्रहारो ' वेधनीयो भवति वाधाकरश्च । एवमेव देवि मारस्य पापीयसः परीत्तो ऽपि सद्धर्मप[रिग्रहो] [27 b]वेधनीयो भवति शोकावहः परिदेवकरश्च भवति । नाहं देवि अन्यमेकमपि धर्मं कुशलं समनुपश्यामि मारस्य पापीयस एवं वेधनीयं शोकावहं परिदेवकरं च ' यथायमल्पो ऽपि

---

1) Sic MS.

2) This is a new compound from the rare root *hru* (by-form, *hṛri*) which means «to be or make crooked». Native Pali lexx. (not however Childers) have *hurati* in the same sense. This agrees with the Tibetan which has (32. b. 5—6) སེམས་འདི་ནི་ཕྱིན་ཅི་ལོག་གི་ཡུལ .. Cf. Jäschke, Dict. 350. b. 7.

3) K.F. 218.

[सद्ध]र्म परिग्रह इति ॥ पुनराह। स्याद्यथापि नाम देवि सुमेरुः पर्वतराजः सर्वान्कुलपर्वतानभिभवन्नभिरोचते च समभिरोचते चोच्चत्वेन विपुलत्वेन च। एवमेव देवि महायानिकस्य कायजीवितनिरपेक्षस्य[1] न च गृहीतचित्तस्य सद्धर्मपरिग्रहो नवयानसंप्रस्थितानामपि कायजीवितसापेक्षाणां महायानिकानां सर्वान् कुशलान्धर्मानभिभवतीत्यादि ॥

तथार्यसागरमतिसूत्रे ऽप्याह।[2]

परिगृहीतो भवती जिनेभि-
र्देवेभि नागेभि च किन्नरेभिः।
पुण्येन ज्ञानेन परिगृहीतः
सद्धर्मधारित्व तथागतानाम् ॥ पेयालं ॥
स शून्यक्षेत्रेषु न जातु जायते
सर्वत्र जातौ च जिनं स पश्यति।
दृष्ट्वा च तस्मिँल्लभते प्रसादं
सद्धर्मधारित्व तथागतानाम् ॥
जातिस्मरो भवति[3] महात्मधर्मा
प्रव्रज्यलाभी भवते पुनः पुनः।
परिशुद्धचारी प्रतिपत्तिसारः
सद्धर्मधारित्व तथागतानाम् ॥ पेयालं ॥
लाभी च भोती विद्धुधारणीये[4]
न नश्यते कल्पशतेभि यच्छुभम्।

---

1) *Kshasyā* MS.

2) Metres: Upajāti and Vaṃçastha (cf. Jacobi in ZDMG XXXVIII. 605).

3) To be read, or at all events pronounced for the metre, *bhoti*, as in the *gāthās* of Ch. 1.

4) *Vidyādhāraṇīnām* gloss a sec. manu.

प्रतिभानवन्तो भवते असक्तः[1]
सद्धर्मधारित्व तथागतानां ॥
शक्रो ऽथ ब्रह्मा तथ लोकपालो
मनुष्यराजा भुवि चक्रवर्त्ती ।
सुखेन सौख्येन स बोधि बुध्यते
सद्धर्मधारित्व तथागतानाम् ॥
द्वात्रिंश काये ऽस्य भवन्ति लक्षणाः
[28 a]अनिन्दिताङ्गो भवते विचक्षणाः ।
न तस्य तृप्तिं लभि[2] प्रेक्षमाणाः
सद्धर्मधारित्व तथागतानाम् ॥
न तस्य संमुह्यति बोधि चित्तं
न चोद्धुरः पारमिता चरीषु ।
असंगृहीतः कुशलैः शतेभिः
सद्धर्मधारित्व तथागतानामिति ॥

॥ शीलपारमितायां सद्धर्मपरिग्रहो नाम द्वितीयः परिच्छेदः ॥

III.

धर्मभाणकादिरक्षा तृतीयः परिच्छेदः ॥

उक्तस्त्रयाणामपि सामान्येन रक्षाद्युपायः । रक्षादयस्तु वाच्याः । तत्रात्मभावे का रक्षा यदनर्थविवर्जनं ॥ तत्रेति सद्धर्मपरिग्रहे वर्त्तमानस्यात्मभावरक्षा चिन्त्यते यथा परान्न नाशयेत् । इदं चानर्थविवर्जनमार्यगगनगञ्जसूत्रे सद्धर्मधारणोद्यतैर्बोधिसत्त्वैर्भाषितं ॥

---

1) The words *bh*° *as*° are a correction in a later hand, the original reading being *pratipattisārah*.

2) Here for *labhante*: the form is cited as replacing other inflections by Muir Skt. Texts [2], II, 122.

वयमुत्सहामो भगवन्[1] निर्वृते द्विपदोत्तमे ।
सद्धर्मं धारयिष्यामः त्यक्त्वा कायं स्वजीवितम् ॥
लाभसत्कारमुत्सृष्ट्वा सर्वं चोत्सृज्य संस्तवं ।
अनुत्सृष्ट्वा[2] इमं धर्मं बुद्धज्ञाननिदर्शकम् ॥
आक्रोशपरिभाषांश्च दुरुक्तवचनानि च ।
क्षान्त्या तान्मर्षयिष्यामः सद्धर्मप्रतिसंग्रहात् ॥
उल्लग्घनां[3] तर्जनां च अवर्णामयशांसि च ।
सर्वांस्तान्मर्षयिष्यामो धारयन्त इमं नयम् ॥ पे ॥
एवंविधे महाघोरे भिक्षुराज्ञानक्षोभणे[4] ।
विलोपकाले सत्त्वानां सद्धर्मं धारयामहे ॥
गम्भीरा ये च सूत्रान्ता विमुक्तिफलसंहिताः ।
प्रतीच्छका न भेस्यन्ति[5] चित्रा मृक्ष्यन्ति ते कथाम् ॥ पे ॥
मैत्रीं तेषु करिष्यामो ये धर्मेष्वप्रतिष्ठिताः ।
कारुण्यं च करिष्यामो धारयन्त इमं नयम् ॥
दृष्ट्वा दुःशीलसत्त्वांश्च इच्छालोभप्रतिष्ठितान् ।
अश्रुपातं करिष्यामो गतिः कान्धस्य भाविता ॥

---

1) The metre requires, of course, a dissyllable: cf. the voc. form *bhagoḥ*.

2) Sic MS.

3) Compare p. 12, note 5, above. The noun-form appears to be new.

4) The Tib. (34. b. 2) has དགེ་སློང་རྒྱལ་པོ་རབ་འཁྲུག་ཅིང and this would seem to confirm-*kshobhaṇa* though not of course strictly metrical. *Rājāna-* is quite clear in the MS., but as the compound-base of *rājan* it is difficult to justify even in a Buddhist poet.

5) *Bhesyanti* for *bhavishyantii* Pali *hessanti*; *mṛkshyanti* (though the MS. is uot clear). I take to be an incorrect fut. from √mṛç. The Tib. appears to have no equivalent for this word.

[28 b]सहसैव च तं दृष्ट्वा सद्धर्मप्रतिबाधकं ।
दूरतो मैत्रमेष्यामो मा नो हृष्येत एव हि ॥
रक्षिष्यामो यथाशक्त्या वाचाकर्मसु संवृताः ।
सहसैनान्न वक्ष्यामः स्वपापे ऽस्मिन्प्रतिष्ठितान् ॥
दानैस्तथापि सत्कारैः परिपाच्येह तान्नरान्[1] ।
पश्चैनांश्चोदयिष्यामो भूतमापायगोचरान्[2] ॥
गृहिसंभवसंत्यक्ताः प्रान्तारण्यसुगोचराः ।
मृगभूता भविष्यामो अल्पार्था अल्पकृत्यकाः ॥ पे ॥
दान्ताः शान्ताश्च मुक्ताश्च ग्रामे ऽस्मिन्नवतीर्य च ।
देशयिष्यामहे धर्मं सत्त्वा ये धर्मतार्थिका ॥
सुदूरमपि यास्यामो धर्मकामान्निशम्य च ।
धर्मारामरतिप्राप्ता सर्वे कर्त्तास्म[3] देहिनाम् ॥
संमुखं तत्र संदृश्य सत्त्वानां स्खलितं पृथु ।
आत्मप्रेक्षा भविष्यामो धर्मसौरत्यसंस्थिताः ॥
असत्कृताः सत्कृता वा मेरुकल्पाः प्रभूय च ।
अनुपलिप्ता[4] लोकेन भेस्यामो[5] लोकनायकाः ॥
भिक्षूणां भिन्नवृत्तानां परिवादं निशम्य च ।
कर्मस्वका भविस्यामो मैषां कर्म विपच्यताम् ॥

---

1) °*hanānna*° MS.

2) This is the reading (quite clear) of the MS. I cannot construe it. The Tib. has (34. b. 6) ཡང་དག་སྡིག་མེད་སྤྱོད་ཡུལ་གྱིས་., which seems to imply a reading *bhūtam* (adverbial = *bhūtataḥ*, p. 47.6) *ăpāpagocarāḥ*.

3) Apparently an irregular form (metri gratia) for °*smo*.

4) *Anopa*° MS.

5) Cf. *bhesyanti* supr.

बधकान् योजयिष्यन्ति धर्मेष्वेषु हि वर्त्ततां[(1)] ।
एते धर्मा न चास्माकं संविद्यन्ते कथञ्चन ॥
अस्माकं श्रमणानां हि न च श्रामणका गुणाः ।
[(2)]भूतां चोदन संश्रुत्य इदं सूत्रं प्रतिक्षिपन् ॥
संछिन्नकर्णनासानामादर्शेषां कुतः प्रियः ।
चोदनां भूततः श्रुत्वा सद्धर्मं ते क्षिपन्ति तम् ॥
ये भिक्षवो भविष्यन्ति सद्धर्मप्रतिग्राहकाः ।
चेष्टिष्यन्ते तथा तेषां कश्चिद्धर्ममिमं शृणोत्[(3)] ॥
राजानो ग्राहयिष्यन्ति भेत्स्यन्ति च महाजनः ।
बुद्धाधिष्ठानतः सत्वा धर्मं श्रोष्यन्तिमं[(4)] तदा ॥
तस्मिन्काले वयं[29 a]कष्टे त्यक्त्वा कायं सजीवितं ।
सद्धर्मं धारयिष्यामः सत्वानां हितकारणाद् । इति ॥

आर्यसद्धर्मपुण्डरीके ऽप्युक्तं[(5)] ॥

आचारगोचररतो असंसृष्टः शुचिर्भवेत् ।
वर्जयेत्संस्तवं नित्यं राजपुत्रेभि राजभिः ॥

---

1) A marginal note in MS., apparently referring to this word, has *varttinām*.

2) For the use of *bhūta* (Tib. yaṅ-dag, the usual equivalent of *samyak*) cf. *bhūtataḥ* just below. *Pratikshipan* apparently for °*kshipanti*.

3) The MS. has the unmetrical reading: *mā kaçcid dharm imam* [*sic*] *çṛṇita*. The reading above suggested is intended to be construed interrogatively.

4) I. e. °*shyant' imam*, with elision as in Pali.

5) The passage occurs at p. 169 of Burnouf's translation and p. 265 of Kern's. The text has been collated with ff. 109b — 110a (=११० । १११) of MS. Or. 2204 (XIII cent.) in the Wright collection of the British Museum, called W. below; and with RAS. Hodgson № 6 (=«R») ff. 100b sqq.

ये चापि राज्ञां पुरुषाः कुर्यात्ते हि न संस्तवं[1]।
चण्डालमुष्टिकैः[2] शौण्डैस्तीर्थिकैश्चापि सर्वशः ॥
अधिमानीन्नसेवेत[3] विनयेच्चागमे[4] स्थितान्।
अर्हत्संमतान् भिक्षून् दुःशीलांश्चैव वर्जयेत् ॥
भिक्षुणीं वर्जयेन्नित्यं हास्यसंलापगोचरां।
उपासिकाश्च वर्ज्येया[5] प्रकटमनवस्थिताः[6] ॥
स्त्रीपण्डकाश्च ये सत्त्वाः संस्तवं तैर्विवर्जयेत्।
कुलेषु चापि वधुकाः कुमार्यश्च[7] विवर्जयेत् ॥
न ताः संमोदयेज्जातु कौशल्यं साधु पृच्छितुं।
संस्तवं च विवर्ज्येया[8] सौकरौरभ्रिकैः[9] सह ॥
स्त्रीपोषकाश्च ये सत्त्वा वर्जयेत्तैर्हि संस्तवं।
नटैर्झल्लकमल्लैर्भिर्ये[10] चान्ये तादृशा जनाः ॥

---

1) *Saṃsanam* W.

2) So W.; *mushṭrikaiḥ* R; *pauskakaiḥ* A; «Bateleurs» Burnouf (and so Kern); but the meaning «Ḍoms» cited by B.R. from Rām. 2. 59. 19 suits this passage well.

3) For *abhimānino. Adhimānin* A.; *abhimānī* W.; *ābhimānīṃ* R.

4) °*ye cāgama* A; *yenāgama* W. cf. Kern, p. 265 note 2.

5) For this potential form, cf. infra: and also *kareyā* in Lalitavistara (Muir, SkT²II.121). R has (against metre) the regular *varjayet*.

6) «Notoriously loose female lay devotees» Kern, which agrees with our text. Burnouf's «connus [masc.] pour ne pas être fermes»; and the corrupt (?) *prākaṭāyā avasthitā* of W. and R., are less satisfactory.

7) This form of the acc. plur. (found in Ved.) is certified by the MSS.

8) °*yāt.* A.

9) *saukara* in the sense of «pork-butcher» seems new; *saukarika* is quoted in Böhtl². from this work: and *aurabhr.*° appears in the Nachträge to the same lexicon.

10) So R.; A is quite corrupt. «Musicians», Kern; but see Manu X. 22 and XII. 45 (and comm. ad locc.).

वारमुख्यान्न सेवेत ये चान्ये भोगवृत्तिनः।
प्रतिसंमोदनं तेभिः सर्वशः परिवर्जयेत् ॥
यदा च धर्मं देशेया मातृग्रामस्य पण्डितो।
न चैकः प्रविशेत्तत्र नापि हास्यस्थितो भवेदिति ॥

अयं चापरो ऽनर्थो भवेद्यदिदं मारकर्मोक्तं प्रज्ञापारमितायां[1]। मारः पापीयांस्तस्य बोधिसत्वस्याचिरं यानसंप्रस्थितस्यान्तिके बलवत्तरमुद्योगमापत्स्यते। अत्रैवाह। पुनरपरमानन्द यस्मिन्समये बोधिसत्वो महासत्वः प्रज्ञापारमितायां योगमापद्यते तस्मिन्समये माराः पापीयांसो बोधिसत्वस्य विहेठनमुप[2]संहरन्ति भयं संजनयन्ति। उल्कापातान्दिशि दिग्व[29 b]हानुत्सृजन्ति संदर्शयन्ति। अप्येव नामायं बोधिसत्वो महासत्वो ऽवलीयेत वा रोमहर्षो वास्य भवेदिति। येनास्यैकचित्तोत्पादो ऽपि क्षीयेतानुत्तरायाः सम्यकसंबोधेरिति। पुनरपरमन्यविज्ञानसंज्ञिनो लिखिष्यन्ति यावत्पर्यवाप्स्यन्ति। न वयमत्रास्वादं लभामहे इत्युत्थायासनात्प्रक्रमिष्यन्ति। एवं विजृम्भमाणा उच्चग्घन्तो[3] यावत्पर्यवाप्स्यन्तीति मारकर्म। एवमुत्पत्स्यन्ते जनपदग्रामादिवितर्काः। एवमाचार्योपाध्यायमातापितृमित्रामात्यज्ञातिसालोहितमनसिकाराः। एवं चोर[4]मनसिकाराः। एवं चोवरादिमनसिकाराः। पुनरपरं धर्मभाणकश्छन्दिको भविष्यति इमां गम्भीरां प्रज्ञापारमितां लेखयितुं यावद्वाचयितुं धर्मश्रवणिकश्च किलासो भविष्यति[5]। एवं विपर्ययात्। धर्मभाणकश्च देशान्तरं गन्तुकामो भविष्यति धार्मश्रवणिकाश्च नेति नेयं। एवं धर्मभाणको महेच्छो भविष्यति धार्मश्रवणिको ऽल्पेच्छ इति नेयं। संक्षेपाद्धर्मभाणकधार्मश्रवणिकयोर्या काचिद्विधुरता सर्वं तन्मारकर्मेत्युक्तं ॥

---

1) This is not the **Ashṭasāhasrikā** recension, though the subject and language Ch. XI. (pp. 232—252 in printed text) closely correspond.

2) °*heṭhanām* MS.

3) Cf. Ashṭ.-S. p. 232. 11—12 and *supra* p. 12. 15.

4) Probably *caila*° is the right reading: see Ashṭ.-S. p. 241. 10.

5) Cf. Ashṭ.-S. p. 243. 10.

4

आर्यगगनगञ्जसूत्रे ऽप्युक्तं । इति हि यावद्[1]कुशलधर्मानुवर्त्तनता ' कुशलधर्मोत्सर्गश्च सर्वं तन्मारकर्मेति ॥

आर्यसागरमतिसूत्रे ऽप्याह । पुनरपरं भगवन् बोधिसत्त्व आरण्यको भवति प्रान्तशय्यासनाभिरतो ऽल्पेच्छुः संतुष्टः प्रविविक्तो ऽसंसृष्टो गृहस्थप्रव्रजितैः । सो ऽल्पार्थतया ऽल्पकृत्यतया च सुखं विहरति न च बाहुश्रुत्यपर्येष्टावभियुक्तो भवति न सत्त्वपरिपाकाय न च धर्मश्रवणे वा धर्म[सां] [30 a]कथ्ये[2] वा ऽर्थविनिश्चयकथायां वा वर्तमानायां संक्रमितव्यं मन्यते । न परिपृच्छकजातीयो भवति ' न किंकुशलाभियुक्तो[3] भवति । तस्यारण्यवासेन चैकारामरतितया च क्लेशा न समुदाचरन्ति ' स पर्युत्थानविष्कम्भणमात्रेण तुष्टिं विन्दति ' न चानुशयसमुद्घाताय मार्गं भावयति । स तत्र नात्मार्थाय प्रतिपन्नो भवति न परार्थाय ' अयं भगवन् बोधिसत्त्वस्यारण्यवासप्रतिसंयुक्तः सप्तमो माराङ्कुश इति ॥ पे ॥ पुनरपरं भगवन् बोधिसत्त्वः कल्याणमित्रप्रतिरूपकाणि पापमित्राणि सेवते भजते पर्युपास्ते ' ये ह्येनं संग्रहवस्तुभ्यो विच्छन्द्य पुण्यसंभारात्सद्धर्मपरिग्रहाद्विच्छन्द्य प्रविवेके[4] नियोजयन्ति ' अल्पार्थतायाल्पकृत्यतायां नियोजयन्ति । श्रावकप्रत्येकबुद्धप्रतिसंयुक्ताश्चास्मै कथा अभीक्ष्णं देशयन्ति ॥ यस्मिंश्च समये बोधिसत्त्वो विवेकवासेन महायाने ऽभ्युद्गच्छेत्तस्मिन्समये तं बोधिसत्त्वं वैयावृत्य[5]पलिबोधे[6] नियोजयन्ति वैयावृत्यं बोधिसत्त्वेनावश्यं करणीयं ॥ यस्मिंश्च समये बोधिसत्त्वो वैयावृत्ये संनियोजयितव्यस्तस्मिन्समये विवेके नियोजयन्ति । एवं चैनं वदन्ति । आरब्धवीर्यस्य बोधिसत्त्वस्य बोधिर्न कुसीदस्य । सचेत्त्वमष्टाभिर्नवभिर्वा कल्पैरनुत्तरां स-

1) The syllable *ça* wrongly added in the transcript, arose from an early, but erroneous correction (as if to read *daçakuçala* instead of *akuçala*).

2) Cf. Kāraṇḍa-vyūha, p. 56.8 (cited in Böhtlingk).

3) If the text is correct here, it must be understood in the sense which I gather from the Tib. དགེ་བ་ཅི་ཞིག་ཚོལ་བ་ལ་མི་བརྩོན (36. b. 1) 'he is not devoted to searching after [his own] profit.'

4) *Vekye* MS.; for the form, peculiar to Buddh. Skt see Lal-v. p. 217.1, and compare the whole passage with the present.

5) *Vaiyāpṛitya* MS., here and below (55.6 et al.).

6) *Paligodha* MS; but cf. the Pali *palibodha* and *pralugna*, 56.8 below.

म्यक्संबोधिं नाभिसंभोत्स्यसे , न भूयः शक्यस्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबोद्धुम् । तत्र भगवन् , बोधिसत्त्वो ऽत्यारब्धेन वीर्येण स्थानं खलु पुनरेतद्विद्यते यन्निर्वाणफलं [30 b]प्राप्नुयाद् । अयं भगवन् , बोधिसत्त्वस्य कल्याणमित्रप्रतिरूपकेण दशमो माराङ्कुशः ॥ ये ऽपि ततो ऽन्ये बोधिसत्त्वयानीयाः पुद्गला माराङ्कुशाविद्धाः प्रत्यवेतेषु धर्मेषु चरन्ति तैः सार्द्धं रतिं विन्दन्ति । तथा हि तदनुवर्त्तका भवन्ति स हीनसेवी विशेषमनधिगतो हीनगतिं गच्छति यदुत धन्वगतिं जडैडमूकगतिं यावदेकादशो माराङ्कुश इति ॥

येन चैवं संतत्यारब्धवीर्यस्य निर्वेदात्सर्वथा बोधिसत्त्वभाव एव भवत्यत एव रत्नमेघे ऽभिहितं । इह बोधिसत्त्वः सर्वेर्यापथेषु[1] वीर्यमारभते । तथा चारभते यथा न कायखेदं संजनयति , न चित्तखेदं । इदमुच्यते बोधिसत्त्वस्य सातत्यवीर्यमिति । कीदृशं तद्वीर्यम् । येन खेदो भवति । यदिदमल्पबलस्य गुरुकर्मारम्भो ऽतिवेला[यां] वापरिपक्वाधिमुक्तेर्वा दुष्करकर्मारम्भस्तद्यथा स्वमांसदानादिः । दत्तश्चानेनात्मभावः , किन्त्वकालपरिभोगाद्वारयति । अन्यथा हि तेषामेव सत्त्वानां बोधिसत्त्वखेदेन बोधिचित्तबीजनाशान्महतः फलराशेर्नाशः स्यात् ॥

अतश्च गगनगञ्जसूत्रे ऽभिहितं । अकालप्रतिकाङ्क्षणता मारकर्मेति । नाप्यकाल इत्यात्मभावत्यागचित्तमेव नोत्पाद्यं[2]अभ्यासानारम्भाद्धि न कदाचिद्दद्यात् , तस्मादेवं स्मृतिमुपस्थाप्य बोधिचित्तपरिपाचनविरोधिभ्यो मोहात्स्वार्थघातिभ्यः पिशिताशनेभ्यः कर्मकारिभ्यश्चात्मभावो रक्षितव्यः ॥

भैषज्यवृक्षस्य सुदर्शनस्य मूलादिभोग्यस्य यथैव बीजं ।
दृष्टापि संरक्ष्यमकालभोगात्संबुद्धभैषज्यतरोस्तथैव ॥

[31 a]अयं समासतो मारकर्मानर्थः ॥

अस्य विसर्जनं रत्नमेघसूत्रे कथितं । कथं च कुलपुत्रात्र बोधिसत्त्वो मारकर्मपरिहारोपायकुशलो भवति । इह बोधिसत्त्वो ऽकल्याणमित्रं सर्वेण सर्वं परिव-

1) Cf. Divy. Index s. v. *īryā*.
2) °*dyam abhayāsa*° MS.

र्ज[यति] । [अ]प्रतिरूपदेशवासं लोकायतमन्त्रसेवनभावनां लाभसत्कारपूजोपस्थानबहुमानं सर्वेण सर्वं परिवर्जयति । ये चान्ये उपक्लेशा बोधिपक्ष्यमार्गान्तरायिकास्तान्सर्वेण सर्वं परिवर्जयति । तेषां च प्रतिपक्षं भजते ॥

अत्रैव चाकल्याणमित्रलक्षणमुक्तं । शीलविपन्नपुद्गलविवर्जनतया पापमित्रपरिवर्जना वेदितव्या । एवं दृष्टिविपन्नाचारविपन्नाजीवविपन्नपुद्गलविवर्जनतया । सङ्गणिकारामपुद्गलविवर्जनतया । कुशीदपुद्गलविवर्जनतया । संसाराभिरतपुद्गलविवर्जनतया । बोधिपराङ्मुखपुद्गलपरिवर्जनतया । गृहिसंसर्गविवर्जनतया पापमित्रपरिवर्जना वेदितव्या । तेन च कुलपुत्रैतानि स्थानानि परिवर्जयता न तेषां पुद्गलानामन्तिके दुष्टचित्तमुत्पादयितव्यं न प्रतिघचित्तं नावमन्यनाचित्तमुत्पादयितव्यम् । एवं चानेन चित्तमुपस्थापयितव्यम् । उक्तं हि भगवता धातुशः सत्वाः कामादिधातुं आस्रवन्ति जायन्ते संस्यन्दन्ते संसर्गाच्च विनश्यन्ति । तस्मादहं संसर्गं वर्जयिष्यामीति ॥

बोधिचित्तसंप्रमोषो ऽप्यनर्थः तस्य च हेतुरुक्तो रत्नकूटे[1] । चतुर्भिः काश्यप धर्मैः समन्वागतस्य बोधिसत्वस्य बोधिचित्तं मुह्यति । कतमैश्चतुर्भिः । आचार्यगुरुदक्षिणीयविसंवादनतया परेषामकौकृत्ये कौकृत्योपसंहरणतया । महायानसंप्रस्थितानां [31b] च सत्वानामवर्णायशो ऽकीर्त्यश्लोकनिश्चारणतया मायाशाठ्येन च परमुपचरति नाध्याशयेनेति अस्य विवर्जनमत्रोक्तं । चतुर्भिः काश्यप धर्मैः समन्वागतस्य बोधिसत्वस्य सर्वासु जातिषु जातमात्रस्य बोधिचित्तमामुखीभवति । न चान्तरा मुह्यति यावद्बोधिमण्डनिषदनात् । कतमैश्चतुर्भिः । यदुत जीवितहेतोरपि संप्रजानन्मृषावादं न प्रभाषते । अन्तशो हास्यप्रेक्षिकयापि[2] ।

---

1) See M. Vyutp. LXV. 39; K. F. 213. My friend Mr. T. Watters informs me that this passage occurs at the beginning of a work of which there are two translations in Chinese. See Nanjio 23 (43) and 805, who like Wassiljev gives the Sk. title of the work as Kāçyapa-parivarta. We must accordingly take *Ratnakūṭa* as a vague reference to the collection so called (Wassiljev, 154 (167), 305 (335).) But see Nanjio's literal Sanskrit version of the title of 805, as well as of 57 and 58.

2) The general sense is clear. The Tib. has: བཞད་གད་ཀྱི་ཕྱིར 'on account of laughter'. Should we read *prekshitayā*, as a form *prekshitva* is quoted?

अध्याशयेन च सर्वसत्वानामन्तिके निष्ठत्यपगतमायाशाठ्यतया सर्वबोधिसत्वेषु च शास्तृसंज्ञामुत्पादयति। चतुर्दिशं च तेषां वर्णं निश्चारयति। यांश्च सत्वान्परिपाचयति तान्सर्वाननुत्तरायां सम्यक्संबोधौ समादापयति। प्रादेशिकयानास्पृहणतया। एभिः काश्यप चतुर्भिरिति॥

सिंहपरिपृच्छायामप्याह[1]।

न जातु धर्मदानस्य अन्तरायं करोति यः।
तेनासौ लभते क्षिप्रं लोकनाथेहि सङ्गमम्॥

तथा जातिस्मरा(द्)धर्मदानाज्ज्ञानीष्वेवं[2] कुमारकेति॥ तथात्रैव।

बोधिचित्तं न रिञ्चति तेन सर्वासु जातिषु।
स्वप्नान्तरेऽपि तच्चित्तं किं पुनर्यदि जाग्रतः॥

आह।

येषु विरतिस्थानेषु ग्रामेषु नगरेषु वा।
समादापेन्ति[3] बोधाय तेन चित्तं न रिञ्चति॥

आर्यमञ्जुश्रीबुद्धक्षेत्रगुणव्यूहालंकारसूत्रे[4] ऽप्याह। चतुर्भिर्धर्मैः समन्वागतो बोधिसत्वः प्रणिधानान्न चलति॥ पे॥ निहतमानश्च भवतीर्ष्यामात्सर्यपरिवर्जकश्च भवति परसंपदं च दृष्ट्वा आत्तमना भवतीति।

इदमेव पात्रबोधिचित्तस्य स्फुटतरमसंप्रमो[32 a]षकारणं यत्तत्रैव रत्नकूटे ऽभिहितम्। सर्वेर्यापथेषु बोधिचत्तपरिकर्मणातया। बोधिचित्तपूर्वङ्गमतया चेति॥

तथा हि चन्द्रप्रदीपसूत्रे पाठः। आरोचयामि प्रतिवेदयामि[5] वो यथा यथा बहुलु[6]

1) See p. 5, note 3.
2) °*shvevam* MS.
3) *tat stha-satvān samādāpayati* margin. We should probably read °*dāpeti*. Compare Divy. Index p. 693.
4) See p. 13. note 5.
5) °*vedanayāmi* MS.
6) So MS. for *bahulam* (Tib. མང་དུ).

वितर्कयेन्नरः तथा तथा भवति तन्निम्न[1]चित्तः तेष्वी वितर्केहि तन्निश्रितेष्वीति ॥

अवसादोऽप्यनर्थ एतद्दर्शनं च रत्नमेघे दृष्टं। इह बोधिसत्वो नैवं चित्तमुत्पादयति ' दुष्प्रापा बोधिर्मनुष्यभूतेन सता ' इदं च मे वीर्यं परीत्तं च कुसीदो ऽहं बोधिश्चादीप्तशिरश्चैलोपमेन बहून्कल्पान् ' बहूनि कल्पशतानि बहूनि कल्पसहस्राणि समुदानेतव्या । तन्नाहमुत्सहे ईदृशं भारमुद्वोढुं ॥ किं तर्हि बोधिसत्वेनैवं चित्तमुत्पादयितव्यं ' ये ऽपि तेऽभिसंबुद्धास्तथागता अर्हन्तः सम्यकसंबुद्धा ये चाभिसंबुद्ध्यन्ते ये चाभिसंभोत्स्यन्तेऽप्येवंरूपेणैव नयेन ईदृश्या प्रतिपदा। ईदृशेनैव वीर्येणाभिसंबुद्धा अभिसंबुध्यन्ते ऽभिसंभोत्स्यन्ते च। यावन्न ते तथागतभूता एवाभिसंबुद्धाः ' अहमपि तथा तथा घटिष्ये तथा तथा व्यायंस्ये सर्वसत्वसाधारणेन वीर्येण सर्वसत्वारम्बणेन वीर्येण। यथाहमनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्य इति ॥

पुनरपरोऽनर्थो रत्नकूटे[2] दृष्टः। अपरिपाचितेषु सत्वेषु विश्वासो बोधिसत्वस्य स्खलितं अभाजनीभूतेषु सत्वेषूदारबुद्धधर्मसंप्रकाशनात् बोधिसत्वस्य स्खलितं ॥ उदाराधिमुक्तिकेषु सत्वेषु हीनयानसंप्रकाशना[द्] बोधिसत्वस्य स्खलितमिति। सम्यक्सम्[32b]त्युपस्थितेषु शीलवत्सु कल्याणधर्मेषु प्रतिविमानना दुःशीलपापधर्मसंग्रहो बोधिसत्वस्य स्खलितमिति ॥

अनधिमुक्तिरप्यनर्थः। यथोक्तं राष्ट्रपालसूत्रे।

[3]यस्य अधिमुक्ति न विद्यति बुद्धधर्मगणे च न तस्य धिमुक्तिः।
शिक्षव्रतेषु न तस्य धिमुक्तिः पापमतेस्तिरपायमुखस्य[4] ॥

---

1) After *nimna* (? corr. *nishṭha*) the transcript reads *bodhi*-cittaḥ from marginal addition in the archetype.

2) Cf. 52.12 supra.

3) Metre as on p. 2 above.

4) The Tib. has (f. 39. b. 2). ངན་སོང་གསུམ་ཕྱོགས་པ་ which must mean 'turned towards the *three* hells'; though Childers mentions *four apāyas*. *Tirapāya* therefore = *apāya-traya*.

स इतश्च्युतो मनुजेषु कर्मवशादबुधो हि विमूढः ।
नरकेष्वथ तिर्यग्गतीषु प्रेतगतीषु च विन्दति दुःखम् ॥

इति अस्य विसर्जनं रत्नकूटेऽभिहितं दृष्टं । येषु चास्य गम्भीरेषु बुद्धिर्नावगाहते ' तत्र तथागत एव साक्षीति कृत्वा न प्रतिक्षिपति ' तथागत एव जानीते ' नाहं जाने ' अनन्ता बुद्धबोधिर्नानाधिमुक्तिकतया तथागतानां सत्वेषु धर्मदेशना प्रवर्तत इति ॥

वैयावृत्य[1]वर्तमानेनानर्थविवर्जनकुशलेन भवितव्यं । बोधिसत्वप्रातिमोक्षे[2] हि सद्धार्मिके धर्मश्रवणे ' तथागतपूजायां च वैयावृत्यमुपदिष्टं तत्र या वृत्तिः सा रत्नराशिसूत्रा[3]दागता । तत्र वैयावृत्यकरेण भिक्षुणा सर्वभिक्षुसंघस्य चित्तमभिराधयितव्यं । तत्र ये भिक्षव आरण्यकाः प्रान्तशय्यासनिका[4]स्तेषां ' वैयावृत्यकरेण भिक्षुणा सर्वेण सर्वं न कर्मसमुत्थानं दातव्यं । यदि पुनरारण्यकस्य भिक्षोः संघपर्यापन्नं शैक्षकं[5] कर्म प्राप्नुयात् ' एतेन वैयावृत्यकरेण भिक्षुणात्मनैव तत्कर्तव्यं । अन्यतरो वा भिक्षुरध्येष्यो न पुनः स आरण्यको भिक्षुरुत्पीडयितव्यस्तत्र यो भिक्षुः पिण्डचारिको भवति तस्य तेन वैयावृत्यकरेण भिक्षुणा प्रणीतभोजनेषु संविभागः कर्तव्यः । तत्र काश्यप यो भिक्षुर्योगा[33 a]चारी भवति ' तस्य तेन वैयावृत्यकरेण भिक्षुणाऽनुलोमिकान्युपकरणान्युपसंहर्तव्यानि ग्लानप्रत्ययभैषज्यपरिष्काराश्च । यस्मिंश्च प्रदेशे स योगाचारी भिक्षुः प्रतिवसति तस्मिन्प्रदेशे नोच्चशब्दः कर्तव्यः । रक्षितव्यो वैयावृत्यकरेण भिक्षुणा योगाचारी भिक्षुः । शय्यासनोपस्तम्भनास्य कर्तव्या । प्रणीतानि च संप्रियाणि[6] योगाचारभूम्यनुकूलानि खादनीयभोजनीयान्युपनामयितव्यानि ॥ पे ॥ ये भिक्षवो बाहुश्रुत्येऽभियुक्ता भवन्ति तेषामुत्साहो दात-

---

1) See p. 50 note 5.

2) See p. 11 note 9.

3) Nanjio 23 (44); tr. before A. D. 439.

4) Similar forms in Divy. Index.

5) The adjectival form appears to be new; for *çaiksha*, see Avadāna-çataka (Index to Feer's tr. p. 479).

6) °*preyā* MS.

व्यः । यावत्ते ऽपि रक्षितव्याः । ये धार्मकथिका भिक्षवो भविष्यन्ति ' तेषां प्रतीहारधर्मता कर्तव्या । यावद्धार्मश्रवणिकाश्चोद्योजयितव्याः पर्षन्मण्डलं परिसंस्थापयितव्यं । सांकथ्यमण्डलं विशोधयितव्यं यावत्साधुकारबहुलेन चास्य भवितव्यं ॥ पे ॥ न क्वचिद्वस्तुनि ऐश्वर्यसंज्ञोत्पादयितव्या । कियत्परीत्तमपि कार्यं संघमतेन कर्तव्यं । न स्वमतेन यावन्न सांघिकश्चातुर्दिशसांघिकेन (1) संसृष्टः कर्तव्यः । एवं विपर्ययादेवं स्तौपिकेन सहान्योन्यसंसर्गप्रतिषेधः । यदि चातुर्दिशे संघे वैकल्यं भवेत्सांघिकश्च लाभ उत्सदो (2) भवेत्तेन वैयावृत्यकरेण भिक्षुणा भिक्षुसंघमेकमानसं कृत्वा ' सांघिकलाभाच्चातुर्दिशसांघिककार्यं कर्तव्यं । एवं स्तूपे ऽपि प्रलुग्ने (3) ऽयमेव विधिर्दायक[ान्]दानपतीन् वा समादाप्य प्रतिसंस्कर्तव्य इत्याज्ञा । यदि पुनः काश्यप कियद्बहुरपि स्तौपिको लाभो भवेत् ' स वैयावृत्यकरेण न संघेन चातुर्दिशसंघे उपनामयितव्यः । तत्कस्माद्धेतोः । या स्तौपिका अन्ततश एकदशापि (4) श्राद्धैः प्रसादबहुलैर्निर्यातिता भवति ' सा स[33b]देवकस्य लोकस्य चैत्यं ' कः पुनर्वादो रत्नं वा रत्नसंमतं वा यच्च स्तूपे चीवरं निर्यातितं भवति । तत्तत्रैव तथागतचैत्ये वातातपवृष्टिभिः परिक्षयं गच्छतु । न पुनः स्तौपिकं चीवरं हिरण्यमूल्येन परिवर्तयितव्यं । न हि स्तौपिकस्य कश्चिदर्घो नापि स्तूपस्य केनचिद्वैकल्यं यो हि कश्चित्काश्यप वैयावृत्यकरो भिक्षू दुष्टचित्तः शीलवतां दक्षिणीयानामधैर्यादाज्ञप्तिं ददाति स तेनाकुशलेन कर्मणा नरकगामी भवतीति । यदि मनुष्यलोकमागच्छति दासो भवति परकर्मकरो लाभी च भवति खटचपेटप्रचण्डप्रहाराणाम् । पे । द[ण्डक] (5) र्मभयतर्जितं भिक्षुं

1) Cf. Feer, Avad.-ç. pp. 479, 339.

2) Apparently in the sense of 'desire' occasionally found in the Pali *ussado* (Suttanip. v. 515, tr. p. 89). Cf. Senart, Mhv. I. p. 372.

3) A remarkable 'Palicism'. Cf. *palibodha* at p. 50.15 above.

4) Cf. Whitney Gr. ² § 486 c; Speijer, Syntax p. 222, where this indecl. usage is noted as an archaism.

5) These two letters are uncertain in the MS. Tib. (40. b. 5) has ཆད་པས་གཅོད་པ་ …

करोत्यकालप्रेषणमकालज्ञप्तिं ददाति । स तेनाकुशलेन कर्मणा बकुशङ्कुर्नाम प्रत्येकनरकस्तत्रास्योपपत्तिर्भवति । यावत्सहस्रविद्धः कायो भवति ' आदीप्तः ' प्रदीप्तः संप्रज्वलितः । पे । योजनशतविस्तारप्रमाणा जिह्वा भवति । तस्य तत्र जिह्वेन्द्रिये बहूनि शङ्कुशतसहस्राणि आदीप्तानि अयस्मयानि निखातानि भवन्ति । यो हि कश्चित्काश्यप वैयावृत्यकरो भिक्षुरागतागतं सांघिकं लाभं सन्निधिं करोति न कालानुकालं ददाति ' उद्दश्यापयित्वा[1] विहेठयित्वा ददाति । केषांचिन्न ददाति । स तेनाकुशलमूलेन जङ्घा नाम गूथमृत्तिकाप्रेतयोनिस्तत्रास्योपपत्तिर्भवति । तत्रास्यान्ये प्रेता भोजनं गृहीत्वापदर्शयन्ति । स उद्दश्यमानस्तद्भोजनमनिमिषाभ्यां नेत्राभ्यां पश्यमानः क्षुत्पिपासापरिगतो दुःखां ' वेदनां वेत्ति न च वर्षसहस्रेणापि तस्य भोजनस्य लाभी भवति । यदपि कदाचित्कर्हिचिद्भोजनं लब्धं [34 a] भवति तदुच्चारं भवति पूयशोणितं वेति ॥

संघरक्षितावदाने ऽप्ययमर्थ[2] उक्तः । यांस्त्वं संघरक्षित सत्त्वानद्राक्षीः कुड्याकारास्ते भिक्षव[3] आसन् । तैः सांघिकं कुड्यं श्लेष्मणा नाशितं ' तस्य कर्मणो विपाकेन कुड्याकाराः संवृत्ताः । यांस्त्वं संघरक्षित[4] सत्त्वानद्राक्षीः स्तम्भाकारांस्ते भिक्षव आसन् । तैः सांघिकस्तंभः सिंहाणकेन नाशितः । तेन स्तम्भाकाराः संवृत्ताः । यांस्त्वं सत्त्वानद्राक्षीर्वृक्षाकारान् पत्राकारान् फलाकारान् ते ऽपि भिक्षव आसन् । तैरपि सांघिकानि वृक्षपत्रपुष्पफलानि पौद्गलिकपरिभोगेन परिभुक्तानि तेन ते वृक्षपत्रपुष्पफलाकाराः संवृत्ताः । यांस्त्वं सत्त्वानद्राक्षी रज्ज्वाकारान् संमार्जन्याकारांस्ते भिक्षव आसन् ' तैः सांघिका रज्जुसम्मार्जन्यः पौद्गलिकपरिभोगेन परिभुक्तास्तेन रज्ज्वाकाराः सम्मार्जन्याका-

---

1) A corrupt and doubtful form: Tib. (40.b.7 fin) has མཐོ་བརྙམས་པ 'jeering'

2) Divyāvadāna, Tale 23; see printed text p. 342 l. 13: also the translation in Burnouf's Introduction[1] pp. 328—9; but the present extract is from a *textus ornatior*.

3) °*buddhasya çrāvakā* Divy.-text.

4) This example is not narrated at length in our Divy.-text.

राश्च संवृत्ताः । यं त्वं सत्त्वमद्राक्षीस्तट्टाकारं[1] स श्रामणेरक आसीत् । स तट्टुकं निर्मादयति । आगन्तुकाश्च भिक्षवो ऽभ्यागताः । तैरसौ दृष्टः पृष्टश्च श्रामणेरक किमयं संघस्य पानकं भविष्यति । स मात्सर्योपहतचित्तः[2] कथयति । किं न पश्यथ तट्टुकं निर्मादितं पीतं पानकमिति । ते वृत्ता वेलेति नैराश्यमापन्ना क्षीणदीनवदनाः प्रक्रान्ताः । स तस्य कर्मणो विपाकेन तट्टुकाकारः संवृत्तः ॥ यं त्वं सत्त्वमद्राक्षीरुदूखलाकारं सोऽपि भिक्षुरासीत् । तस्य पात्रकर्म[3] प्रत्युपस्थितं । तत्र चैकः श्रामणेरको ऽर्हन् मुद्रावारे[4] नियुक्तः । स तेनोक्तः श्रामणेरक ददस्व मे खलिस्तोकं कुट्टयित्वेति । स कथयति । स्थविर तिष्ठ तावन्मुहूर्तं व्यग्रो ऽस्मि पश्चात्कुट्टयित्वा दास्यामीति । स संजातामर्षः कथयति । [34 b] श्रामणेरक यदि मम कल्पेत उदूखलं स्प्रष्टुं त्वामेवाहमुदूखले प्रक्षिप्य कुट्टयेयं । प्रागेव खलिस्तोकमिति । स श्रामणेरः संलक्षयति । तीव्रपर्यवस्थानपर्यवस्थितो ऽयं । यद्यहमस्मै प्रतिवचनं दास्यामि भूयस्या मात्रया प्रकोपमापत्स्यतीति तूष्णीमवस्थितः । यदास्य पर्यवस्थानं विगतं तदोपसंक्रम्य कथयति । स्थविर जानीषे त्वं को ऽहमिति । स कथयति । जाने त्वां काश्यपस्य सम्यक्संबुद्धस्य प्रव्रजितं श्रामणेरकं । अहमपि भिक्षुः स्थविरः । श्रामणेरकः कथयति । यद्यप्येवं तथापि तु यन्मया प्रव्रजितेन करणीयं तत्कृतं । किं कृतं क्लेशप्रहाणं छिन्नसकलबन्धनोऽहं सर्वबन्धनविनिर्मुक्तः । खरं ते वाक्कर्म निश्चारितं । अत्ययमत्ययतो देशय । अप्येव नाम एतत्कर्मपरिक्षयं तनुत्वं पर्यादानं गच्छेदिति । तेनात्ययम-

---

1) Tib. གཞོང་པ 'a wooden basin, trough' - Jäschke. The forms *taṭṭa* and *taṭṭuka* are alike unknown to Sk. dictionaries; but the Dravidian languages, Tamil and Malayalam, show forms of similar meaning to that given in the Tib.

2) Not in ed.

3) sc. *piṇḍa-pātra*. Tib. ལྷུང་བཟེད (41.b.2).

4) The Tib. has (41. b. 2) དགྲ་བཅོམ་པ་གཅིག་གཅིག་ལ་དམ་བཞག་པའི་ལས་རེས་བབ་

त्यंयतो न देशितं तेन कर्मणोद्गूखलाकारः संवृत्तः॥ यास्त्वं सत्वानद्राक्षीः स्थाल्याकारान्। ते कल्पिकारका आसन् भिक्षूणामुपस्थायकाः। ते भैषज्यानि[1] क्वाथयन्तो भिक्षुभिरप्रियमुक्ताः तैश्चित्तं प्रदूष्य स्थाल्यो भिन्नाः तेन स्थाल्याकाराः संवृत्ताः। यं त्वं सत्वमद्राक्षीर्मध्ये छिन्नं तन्तुना धार्यमाणं सोऽपि भिक्षुरासील्लाभी माह्निकः तेन मात्सर्याभिभूतेन लाभः संपरिवर्तितः। यो वार्षिकः स हैमन्तिकः परिणामितः। यस्तु हैमन्तिकः स वार्षिकः परिणामितः। तस्य कर्मणो विपाकेन मध्ये छिन्नस्तन्तुना धार्यमाणो गच्छति॥

॥ शिक्षासमुच्चये धर्मभाणकादिरक्षापरिच्छेदस्तृतीयः॥

IV.

अपरेऽपि महान्तो ऽनर्थाः सूत्रान्तेषूक्ताः। यथा तावदाकाशगर्भसूत्रे[2]। पञ्चेमाः कुलपुत्र क्षत्रियस्य मूर्द्धाभिषिक्तस्य मूलापत्तयः। याभि[35 a]र्मूलापत्तिभिः क्षत्रियो मूर्द्धाभिषिक्तः सर्वाणि पूर्वावरोपितानि कुशलमूलानि झाषयति[3]। वस्तुपतितः पाराजिकः सर्वदेवमनुष्यसुखेभ्यो ऽपायगामी भवति। कतमाः पञ्च। यः कुलपुत्र मूर्द्धाभिषिक्तः स्तौपिकं वस्त्वपहरति सांघिकं वा चातुर्दिशसांघिकं वा निर्यातितं वा। स्वयं वापहरति हारयति वा। इयं प्रथमा मूलापत्तिः॥ यः पुनर्धर्मं प्रतिक्षिपति श्रावकनिर्याणभाषितं वा प्रत्येकबुद्धनिर्याणभाषितं वा महायाननिर्याणभाषितं वा प्रतिक्षिपति प्रतिषेधयतीयं द्वितीया मूलापत्तिः॥ यः पुनर्मामुद्दिश्य शिरस्तुण्डमुण्डकाषायवस्त्रप्रावृतः शिक्षाधारी वा शि-

1) *Bhaisajy°* MS.

2) v. supr. p. 10,14. The present is the passage referred to in the Bodhicaryāvatāra, V. 104 (ed. Minaev.-Zap. Tom. 4) — a reference to which M. de la Vallée Poussin called my attention. See also Wassiljev, p. 171.

3) See f. 35. b. init. The Tib. (42 a 5) ཐལ་བར་རློག ('pulverises') confirms the form in the text, hitherto only certified '*hiṃsārthe*' in the Dhātupāṭhas both Sk. and Pali (*s. v.* jhas). *Jāsayati* in Çat.-Br. II. 2.2. 19 is similarly used.

नाधारी वा तस्य दुःशीलस्य वा शीलवतो वा काषायाणि वस्त्राण्यपहरति अपहारयति । गृहस्थं वा करोति काये दण्डैः प्रहरति चारके वा प्रक्षिपति जीवितेन वा वियोजयतीयं तृतीया मूलापत्तिः ॥ यः पुनः क्षत्रियः संचिन्त्य मातरं जीविताद्व्यपरोपयति पितरमर्हन्तं भगवच्छ्रावकं वा जीविताद्व्यपरोपयति समग्रं वा संघं भिनत्ति तथागतस्यार्हतः सम्यक्संबुद्धस्य संचिन्त्य दुष्टचित्तो रुधिरमुत्पादयति ॥ एभिः पञ्चभिरानन्तर्यैः[1] कर्मभिरन्यतरान्यतरं कर्मोत्पादयतीयं चतुर्थी मूलापत्तिः ॥ यः पुनः क्षत्रियो ऽहेतुवादी भवति परलोकोपेक्षकः । दशाकुशलान्कर्मपथान्समादाय वर्तते ऽन्यांश्च बहून्सत्त्वान्दशस्वकुशलेषु कर्मपथेषु समादापयति विनयति निवेशयति प्रतिष्ठापयतीयं पञ्चमी मूलापत्तिः ॥ पे ॥ यः पुनर्ग्रामभेदं जनपदभेदं नगरभेदं राष्ट्रभेदं करोतीयं मूलापत्तिः ॥ पे ॥ आदिकर्मिणां महायानसंप्रस्थितानां [35 b] कुलपुत्राणां कुलदुहितॄणां वाष्टौ मूलापत्तयो ' याभिर्मूलापत्तिभिः स्खलिता आदिकर्मिका महायानसंप्रस्थिताः सर्वाणि पूर्वावरोपितानि कुशलमूलानि क्षापयन्ति[2] । वस्तुपतिताः पराजिता देवमनुष्यमहायानसुखादपायगामिनो भवन्ति चिरं च संसारे सीदन्ति कल्याणमित्रविरहिताः । कतमा अष्टौ । ये सत्त्वाः पूर्वदुश्चरितहेतुनास्मिन् क्लिष्टे पञ्चकषाये[3] लोके उपपन्नास्त इत्वर[4]कुशलमूलाः कल्याणमित्रं संनिःश्रित्येदं परमं गम्भीरं महायानं शृण्वन्ति । ते च परीत्तबुद्धयो ऽपि कुलपुत्रा अनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादयन्ति । तेषामादिकर्मिका ये च बोधिसत्त्वा इदं परमगम्भीरं शून्यताप्रतिसंयुक्तं सूत्रान्तं शृण्वन्ति उद्दिशन्ति पठन्ति ' ते यथाश्रुतं यथापर्यवाप्तं परेषां[5] पूर्वबुद्धिसदशानां स्वर्थं सुव्यञ्जनं विस्तरेणाग्रतः स्मारयन्ति प्रकाशयन्ति । ते ह्यकृतशमा बालाः पृथग्जनाः शृण्वन्त उत्त्रस्यन्ति संत्रस्यन्ति संत्रासमापद्यन्ते । ते संत्रासेन विवर्तयन्त्यनुत्तरायाः

---

1) See Wassiljev 240 (264) note 2. The usage at 17.20.—18.7 above is different.

2) v. supra 59, 11.

3) *kalpāyuḥsatvasaṃkleçadṛshṭayaḥ* marg.; cf. Dh.-s. § 91.

4) A marginal gloss *arvācīna* on this word, for which see Divy. Ind.

5) *saṃvarāt pūrva*, margin.

सम्यक्संबोधेश्चित्तं श्रावकयाने चित्तं प्रणिदधाति। एषा आदिकर्मिकबोधिसत्त्वस्य मूलापत्तिः प्रथमा॥ यया मूलापत्त्या स कुलपुत्रः सर्वं पूर्वावरोपितं कुशलमूलं क्षापयति। वस्तुपतितः पराजितः स्वर्गापवर्गसुखात्, विसंवादितं चास्य बोधिचित्तमपायगामी भवति। तस्माद्बोधिसत्त्वेन महासत्त्वेन परपुद्गलानामाशयानुशयं प्रथमं ज्ञात्वा यथाशयानां सत्त्वानामनुपूर्वेण धर्मदेशना कर्तव्या। तद्यथा महासमुद्रेऽनुपूर्वेणावतारयति॥ पे॥

पुनरपरमादिकर्मिको बोधिसत्त्वः कस्यचिदेव [36 a] वक्ष्यति॥ न त्वं शक्ष्यसि षट्पारमितासु चर्यां चर्तुं। न त्वं शक्ष्यस्यनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंबोद्धुं, शीघ्रं त्वं श्रावकयाने प्रत्येकबुद्धयाने वा चित्तमुत्पादय। तेन त्वं संसारान्निर्यास्यसि, यावद्यथापूर्वोक्तमियमादिकर्मिकस्य बोधिसत्त्वस्य द्वितीया मूलापत्तिः॥

पुनरपरमादिकर्मिको बोधिसत्त्वः कस्यचिदेवं वक्ष्यति। किं भोः प्रातिमोक्षविनयेन, शीलेन सुरक्षितेन शीघ्रं त्वमनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादयस्व, महायानं पठ। यत्ते किंचित्कायवाङ्मनोभिः क्लेशप्रत्ययादकुशलं कर्म समुदानीतं तेन पाठेन शुद्धिर्भवत्यविपाकं। यावद्यथापूर्वोक्तमयमादिकर्मिकस्य बोधिसत्त्वस्य तृतीया मूलापत्तिः॥

पुनरपरं कुलपुत्र केषांचिदादिकर्मिको बोधिसत्त्व एवं वक्ष्यति, वर्जयत(1) यूयं कुलपुत्राः श्रावकयानकथां। मा शृणुत मा पठत मा परेषामुपदिशत, गोपयत श्रावकयानकथां, न यूयं तस्मात् महत्फलं प्राप्स्यथ। न यूयं ततो निदानाच्छक्ताः क्लेशान्तं कर्तुं। श्रद्दधत महायानकथां। शृणुत महायानं पठत महायानं परेषां चोपदिशत, ततो यूयं सर्वदुर्गत्यपायपथान् शमयिष्यथ। क्षिप्रं चानुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यथ॥

यदि ते तस्य वचनकारिणो भवन्तीदृशं दृष्टिगतमुपगृह्णीयुः, उभयोरपि मूलापत्तिर्भवतीयमादिकर्मिकस्य बोधिसत्त्वस्य चतुर्थी मूलापत्तिः॥

पुनरपरमादिकर्मिका बोधिसत्त्वा द्विजिह्विका भवन्ति अन्यथा निदर्शयन्ति, इदं च महायानं कीर्तिशब्दश्लोकार्थं लाभसत्कारहेतोः पठन्ति स्वाध्यायन्ति धारयन्ति वाचयन्ति

1) The MS. has the indic. (°*tha*) for this verb only.

देशयन्ति परेषां च श्रुतमा[36 b]त्रमुपदिशन्ति । एवं च वदन्ति । वयं महायानिका नान्ये । ते परेषामीर्ष्यायन्ति लाभसत्कारहेतोर्यतस्ते लभन्ते उपभोगपरिभोगान्परेभ्यस्तत्प्रत्ययात्ते प्रकुप्यन्ति तेषां चावर्णं निश्चारयन्ति कुत्सन्ति पंसयन्ति(1) विजुगुप्सन्ति । आत्मानं चोत्कर्षयन्ति न तान् । अतस्ते ईर्ष्याहेतुना चोत्तरिमनुष्यधर्मैरात्मानं विज्ञपयन्ति । ततस्ते तेन वस्तुना पतिताः पराजिता महायानसुखादेतां महागुरुकामापत्तिमापद्यन्ते यथापायगामिनो भवन्ति । यथा कश्चित्पुरुषो रत्नद्वीपं गच्छेद्गन्तुं नावा समुद्रमवतरते स महासमुद्रे स्वयमेव तां नावं भिन्द्यात्तत्रैव मरणं निगच्छेद् । एवमेव ये आदिकर्मिका बोधिसत्त्वा महागुणसागरमवतर्तुकामा ईर्ष्याहेतोस्तद्वदन्ति । तत्प्रत्ययात्ते श्रद्धानावं भित्त्वा प्रज्ञाजीवितेन वियोगं प्राप्नुवन्ति । एवं ते बाला आदिकर्मिका बोधिसत्त्वा ईर्ष्याहेतोरनृतप्रत्यया महागुरुकामापत्तिमापद्यन्ते । इयं पञ्चमो मूलापत्तिरादिकर्मिकस्य बोधिसत्त्वस्य ॥

पुनरपरं कुलपुत्र भविष्यन्त्यनागतेऽध्वनि गृहस्थप्रव्रजिता आदिकर्मिका बोधिसत्त्वा ये ते गम्भीराः शून्यताप्रतिसंयुक्ताः सूत्रान्तधारणीक्षान्तिसमाधिभूमिस्वलंकृतमहाविद्वत्पुरुषाणां कृतश्रमाणां बोधिसत्त्वानां गोचरास्तान्महायानसूत्रान्तान् धारयन्ति पठन्ति स्वाध्यायन्ति परेषां च विस्तरेण वाचयित्वा प्रकाशयन्ति । अहं चेमान् धर्मान् स्वबुद्ध्या बुद्ध्वैवं च पुनरहं कारुण्यहेतोस्तवोपदिशामि । त्वया वा पुनस्तथा भावयितव्यं यथा त्वमत्र गम्भीरेषु धर्मेषु[37 a] प्रत्यक्षो भविष्यसि । एवं ते ज्ञानदर्शनं भविष्यति यथा मम । एतर्हि(2) न पुनरेव ददाति पठितमात्रेणाहमिमानेवंरूपान्धर्मान् गम्भीरगम्भीरानुपदिशामि न साक्षात्क्रियया ॥ लाभसत्कारहेतोरात्मानं विक्रोणाति । तत्प्रत्ययात्सर्वत्र्यध्वगतानामर्हतां सम्यक्संबुद्धानां बोधिसत्त्वानामार्यपुद्गलानां च पुरतः सापराधिको भवति । महागुरुकामापत्तिमापद्यते । विसंवादयति देवमनुष्यान्महायानेन । श्रावकयानमेवास्य न भव-

---

1) Hitherto in Dhātupāṭha only: but cf. *paṃsana* p. 10 note 4.

2) *mamait*° without punctuation MS.

ति ' प्रागेव महायानस्यावतारविशेषाधिगमः। प्रागेवानुत्तरा सम्यक्संबोधिः॥ तद्यथा कश्चित्पुरुषो महाटवीं प्रस्थितः क्षुत्तर्षप्रपीडितः स तत्र महाफलवृक्षे प्रतिष्ठितः। आहारार्थं स उदारफलवृक्षमपहाय गन्धसंपन्नं रससंपन्नमनास्वाद्य विषवृक्षमभिरुह्य विषफलानि भुञ्जीत भुक्त्वा च कालं कुर्यात्। तद्वुपमांस्तान्पुद्गलान्वदामि। ये दुर्लभं मनुष्यलाभं लब्ध्वा कल्याणमित्रं संनिश्रित्य महायानमवतर्तुकामा लाभसत्कारयशोहेतोरात्मानमुपदर्शयन्ति परान्पंसयन्ति[1] एवंरूपां महागुरुकामापत्तिमापद्यन्ते यया गुरुकयापत्त्या सर्वविज्ञानां परमजुगुप्सिता भवन्ति। अपायगामिनस्तथारूपाश्च पुद्गला न सेवनीयाः सर्वक्षत्रियब्राह्मणविट्शूद्राणां। यश्च तान् सेवते स सातिसारो[2] भवति सर्वविज्ञानां ' इयं कुलपुत्र बोधिसत्वस्य षष्ठी मूलापत्तिः॥

पुनरपरं कुलपुत्र भविष्यन्त्यनागतेऽध्वनि क्षत्रियाणां पुरोहितचण्डाला अमात्यचण्डाला भटचण्डाला मूर्खाः पण्डितमानिनो महाधना महाभोगाः। बहुविधेषु दानमयपुण्यक्रियावस्तु[37 b]षु संदृश्यन्ते ते त्यागमदमत्ता मानमदर्पेण क्षत्रियं विभेदयन्ति ' श्रमणान् क्षत्रियैः। ते क्षत्रियान्निश्रित्य श्रमणान् दण्डापयन्ति[3] ' अर्थं[4] दण्डेन मुषन्ति ' तेनोपद्रवेण ते भिक्षवः पौद्गलिकं वा सांघिकं वा चातुर्दिशसांघिकं वा स्तौपिकं वा श्रमणैरपहृत्य तेषां प्राभृतं प्रदाप्यन्ते। ते पुनश्चण्डालाः क्षत्रियस्योपनामयिष्यन्ति। ते उभयतो[5]ऽपि मूलापत्तिमापद्यन्ते ' ये क्षत्रियचण्डालाः श्रमणैः सार्द्धं प्रदुष्यन्ति तथारूपं च ते धर्मं प्रज्ञपयिष्यन्ति। अधर्मं वा धर्ममपहाय ' सूत्रविनयशिक्षा अनपेक्ष्य कालोपदेशमहाप्रदेशानपहाय। महाकरुणामैत्रीप्रज्ञापारमित शिक्षोपायकौशल्यशिक्षाः याश्चापरेषु सूत्रेषु शिक्षा उपदिष्टास्ता अपहाय। तथारूपां धर्मयुक्तिं भिक्षूणां विहेठनार्थपूर्वकं क्रियाकारं प्रज्ञपयन्ति। यैः क्रियाकारै र्भिक्षूणां विहेठना

1) *parāṃ* MS.: for *paṃs* cf. supra 62, 8.

2) See Divy. Ind.

3) This form (not in lexx.) recurs in a metrical passage below, 39 b.

4) *artha* MS.

5) *purohita-caṇḍālādyā, bhedanāt saṅghikādi-dravyāpaharaṇāc ca.* marg.

भवति। रिञ्चन्ति शमथविपश्यनानुयोगमनस्कारं। ते ऽवध्यापत्त्या व्यापादबहुला भवन्ति। तेन च हेतुना भिक्षूणामप्युपशान्ताः क्लेशा नोपशाम्यन्ति न तनूभवन्ति। तत्काले पुनस्ते भिक्षव आशयविपन्ना भवन्ति शीलविपन्नाश्च भवन्ति। आचारविपन्ना भवन्ति दृष्टिविपन्ना भवन्ति तद्धेतोः शैथिलिका भवन्ति। बाहुलिका भवन्ति। अश्रमणाः श्रमणप्रतिज्ञाः। अब्रह्मचारिणो ब्रह्मचारिप्रतिज्ञाः शङ्खस्वरसमाचाराः प्रष्टव्यधर्मदेशकाः। ते भूयस्या[(1)] मात्रया सपरिवारस्य क्षत्रियस्य सत्कृता भवन्ति मानिताः पूजिता भवन्ति। ते च प्रहाणाभियुक्तानां भिक्षूणां गृहस्थेभ्यो वर्णं निश्चारयन्ति। स च क्षत्रियः सपरिवारः प्रहाणाभियुक्तानां भिक्षूणाम[38 a]न्तिके प्रदुष्यति अवध्यायति। यस्तत्र प्रहाणिकानां भिक्षूणामुपभोगपरिभोगस्तं स्वाध्यायाभिरतानां भिक्षूणां निर्यातयन्ति। ते उभयतो[(2)] मूलापत्तिमापद्यन्ते। तत्कस्य हेतोः॥ ध्यायी भिक्षुः सुक्षेत्रं। नाध्ययनवैयावृत्त्या[(3)]श्रिता नाध्ययनाभियुक्ताः॥ समाधिधारणीक्षान्तिभूमिषु भाजनीभूता दक्षिणीयाः पात्रभूताः। आलोककरा लोकस्य मार्गोपदेशकाः। कर्मक्लेशक्षेत्रान्सत्त्वानुत्तारयन्ति। निर्वाणगमने च मार्गे प्रतिष्ठापयन्ति। इमाः कुलपुत्राष्टौ मूलापत्तय इति॥

आसां निःसरणमिहैव सूत्रे ऽभिहितं। यदि ते बोधिसत्त्वा आकाशगर्भस्य बोधिसत्त्वस्य नाम श्रुत्वा दर्शनमस्याकाङ्क्षेरन्। अपायप्रपतनभयान् मूलापत्तीर्देशयितुकामा। यदि ते आकाशगर्भं बोधिसत्त्वं नमस्कुर्युः नाम चास्य परिकीर्तयेयुस्तेषां स कुलपुत्रो यथा भाग्यतया स्वरूपेणाग्रतस्तिष्ठति ब्राह्मणरूपेण यावद्दारिकारूपेण पुरतः स्थास्यति। तस्यादिकर्मिकस्य बोधिसत्त्वस्य यथा समुत्थितास्ता आपत्तीः प्रतिदेशयति[(4)]। गम्भीरं चा-

1) *purohitādyā* marg.

2) In the margin (cf. gloss on similar passage supra 63, 16.) we find the explanation: *abrahmacāribhikshavo 'vārṇavādāt paribhogacyāvanāc ca.*

3) °*pṛtya* MS., as before.

4) The transcript following a later hand in the margin has a double causal form °*deśāpayati*: cf. *daṇḍāpayati* [37 b, 39 b]. Compare Whitney's 'bastard causals' ('Roots' p. 238, *med.*).

स्योपायकौशल्यं महायाने चर्यामुपदर्शयति । यावदवैवर्त्तिकभूमौ च प्रतिष्ठापयति ॥ पे ॥ यदि तेषां संमुखं दर्शनं न ददाति । यस्तमभियाचति । तेनादिकर्मिकेण बोधिसत्त्वेन सापराधेन पश्चिमे यामे उत्थायासनात्प्राङ्मुखेन स्थित्वा धूपं धूपयितव्यं । अरुणो देवपुत्र आयाचितव्यः ' एवं च वक्तव्यं । अरुण अरुण महाकृप महाभाग महोदितस्त्वं जम्बुद्वीपे मां करुणयाच्छादयस्व ' शीघ्रमाकाशगर्भं महाकारुणिकं मम वचनेन बोधय । [38 b] मम स्वप्नान्तरे तमुपायमुपदर्शय येनाहमुपायेनापत्तिं प्रतिदेशयामि ' आर्ये महायाने उपायप्रज्ञां प्रतिलप्स्यामीति ॥ तेन तत्कालं शय्यायां निद्रापयितव्यं सहोद्गते[1] ऽरुणे इह जम्बुद्वीपे आकाशगर्भस्य बोधिसत्त्वस्येह समागमो भवति स्वरूपेण च । तस्यादिकर्मिकस्य बोधिसत्त्वस्य स्वप्नान्तरे पुरतः स्थित्वा तां मूलापत्तिं देशयति महायानोपायेन ' तथारूपं च तस्योपायज्ञानं संदर्शयति । येनोपायकौशल्येन स आदिकर्मिको बोधिसत्त्वस्तत्रैव बोधिचित्तासंप्रमोषं नाम समाधिं प्रतिलभते सुदृढव्यवस्थितश्च भवति महायान इत्यादि ॥

अथ वा योऽत्र सूत्रे ऽध्येषणामन्त्रः पूर्वमुक्तः ' तेनायं विधिः कार्यः । एवं स्यात् । अरण्ये उपवने ऽभ्यवकाशे वागरुं वा तगरं[2] वा कालानुसारिं वा धूपयितव्यं । प्राञ्जलिना च भूत्वा समन्ततो दिग्विदिक्षु च पञ्चमण्डलकेन वन्दित्वा इमे मन्त्रपदाः प्रवर्तयितव्याः ' तद्यथा । सुमृश २[3] ' कारुणिक ' चरतु २ ' विचर ' सञ्चर ' कारुणिक ' मुरर मुरर वेगधारि [4]नमुचमे भुञ्जयत[5] कारुणिक चिन्तामणि[6] पूरय कारुणिक सर्वाशां मे स्थापय ' आज्ञाधारो

---

1) *Saha* apparently with loc.; but possibly a compound; compare Pāṇini's *sahapūrvāhṇam*.

2) *tagarum*. MS.

3) སུ་སྨྲི་ཀ (apparently) Tib.: but the reading has been corrected and is indistinct.

4) *na* added in marg.; not in Tib.

5) ཛུ་བྷུ་ཛེ་ཀ་ཏ Tib.

6) Cf. Wassiljev, supra cit., p. 59 note 2.

स्फुगु(1) २ । रतिविवेक गु । दृष्टिविवेक गु । पूरय कारुणिक पूरयतु ममाशां । सर्वथा चा(2)शोकगति स्वाहा ॥ विधिः पूर्ववत् । सर्वव्याधिदुःखसर्वभयसर्वोपकरणविघातप्रतिघाते सर्वाभीष्टसिद्धये च कार्यः ॥ यदि क्षत्रियाद्योऽपि बोधिसत्त्वाः कथमेषामापत्तिनियमो ऽन्येषां चाधिक्यं । अथ तेन साम्वरिकाः । कथमेषामापत्तिव्यवस्था । कथं वा तद्दोषात्साम्वरिका अपि गृह्यन्ते । नैष दोषः । ये[39 a]षां यत्र बहुलं संभवः ते तत्राकोटिताः स्वनामग्रहणादर्शनाद्भयोत्पादनार्थं । परस्परतस्तु सर्वैः सर्वा आपत्तयः परिहर्तव्याः ॥ येन वा प्रकृतिमहासावद्यतयाऽसमादानोऽप्यभव्यो भवत्युच्छिन्नकुशमूलश्च सुतरां तेन साम्वरिका इत्यलमनया चिन्तया ॥

उपायकौशल्यसूत्रेऽपि मूलापत्तिरुक्ता । किं वापि कुलपुत्र बोधिसत्त्वः प्रातिमोक्षशिक्षायां शिक्षमाणः कल्पशतसहस्रमपि मूलफलभक्षः स्यात् । सर्वसत्त्वानां च सूक्तदुरुक्तानि क्षमेत् । श्रावकप्रत्येकबुद्धभूमिप्रतिसंयुक्तैश्च मनसिकारैर्विहरेदियं बोधिसत्त्वस्य गुरुका मूलापत्तिः । तद्यथा कुलपुत्र श्रावकयानीयो मूलापत्तिमापन्नः सो ऽभव्यस्तैरेव स्कन्धैः परिनिर्वातुम् । एवमेव कुलपुत्रो ऽप्रतिदेश्यैतामापत्तिमनिःसृज्य तान् श्रावकप्रत्येकबुद्धमनसिकारानभव्यो बुद्धभूमौ परिनिर्वातुमिति ॥

आसां च मूलापत्तीनां सुखग्रहणधारणार्थमेकीयमतानां च संग्रहकारिका उच्यन्ते ॥

रत्नत्रयस्वहरणादापत्पाराजिका मता ।
सद्धर्मस्य प्रतिक्षेपाद्वितीया मुनिनोदिता ॥
दुःशीलस्यापि वा भिक्षोः काषायस्तैन्यताडनात् ।
चारके वा विनिक्षेपादपप्रव्राजनेन च ॥

---

1) The MS. (with which the Tib. agrees) reads here and below (twice) *gu* clearly. This however is probably a misunderstanding of the old form of the figure 7 (seven repetitions of the charm).

2) སཧྲ་པ་ཙེ་ Tib. The Sk. is indistinct, it apparently reads *sapathañcā*.

पञ्चानन्तर्यकर[1]णान्मिथ्यादृष्टिग्रहेण वा ।
ग्रामादिभेदनाद्वापि मूलापत्तिर्जिनोदिता ॥
शून्यतायाश्च कथनात्सत्त्वेषु कृतबुद्धिषु ।
बुद्धत्वप्रस्थितानां वा संबोधेर्विनिवर्त्तनात् ॥
प्रातिमोक्षं परित्याज्य महायाने नियोजनात् ।
शिष्ययानं न रागादिप्रहाणायेति वा ग्रहात् ॥
परेषां ग्रहणाद्वापि पुनः स्वगुणकाशनात् ।
परपंसनतो ला[39 b]भसत्कारश्लोकहेतुना ॥
गम्भीरक्षान्तिकोऽस्मीति मिथ्यैव कथनात्पुनः ।
दण्डापयेद्वा श्रमणान् दद्याद्वा शरणात्रयात् ॥
गृह्णीयाद्दीयमानं वा शमथे त्याजनात्पुनः ।
प्रतिसंलीनभोगं च स्वाध्यायिषु निवेदनात् ॥
मूला ह्यापत्तयो ह्येता महानरकहेतवः ।
आर्यस्याकाशगर्भस्य स्वप्ने देश्याः पुरःस्थितेः ॥
बोधिचित्तपरित्यागाद्याचकायाप्रदानतः ।
तीव्रमात्सर्यलोभाभ्यां क्रोधाद्वा सत्त्वताडनात् ॥
प्रसाद्यमानो यत्नेन सत्त्वेषु न तितिक्षते ।
क्लेशात्परानुवृत्त्या वा सद्धर्माभासवर्णनाद् ' इति ॥

आर्यक्षितिगर्भसूत्रेऽप्युक्तं । यो महाब्रह्मन् ममोद्दिश्य प्रव्रजितो दुःशीलपापसमाचारो भिक्षुरनुभूतः कशम्बकजा[2]तो ऽश्रमणः श्रमणप्रतिज्ञः अब्रह्मचारी ब्रह्मचारिप्रतिज्ञः । ध्वस्तः पतितः पराजितो विविधैः क्लेशैः ' अथ च पुनः स दुःशीलपापसमाचारो भिक्षु-

1) See p. 60, note 1.
2) Pali. *kasambu* 'rubbish', with the whole passage compare M. Vyutp. cclxxvii. 16, 18—19.

रग्यापि सर्वदेवानां यावत्सर्वमनुष्याणां यावत्पुण्यनिधीनां दर्शयिता भवति कल्याणमित्रं। किं चापि स अपात्रीभूतः तेन च पुनः शिरस्तुण्डमुण्डेन काषायवस्त्रप्रावरणेर्यापथेन दर्शनहेतुनापि बहूनां सत्वानां विविधकुशलमूलोपस्तम्भनकरः सुगतिमार्गदर्शको भवति। तस्माद्यो ममोद्दिश्य प्रव्रजितः शीलवान् दुःशीलो वा तस्य नानुजानामि चक्रवर्त्तिराज्ञामपि यन्ममोद्दिश्यप्रव्रजितस्य सहधर्मेणापि काये दण्डप्रहारं वा दातुं चारके वा प्रक्षेप्तुं ' अङ्गमङ्गं विकर्त्तनं वा कर्तुं जीविताद्वा व्यपरोपणं कर्तुं [40 a]। किं पुनरधर्मेण॥

किं चापि मृतः कथ्यतेऽस्मिन् धर्मविनये। अथ च पुनः स पुद्गलो गोरोचनकस्तूरिकासदृश इति। अत्रैवाह। ये ममोद्दिश्य प्रव्रजितान् यानभूतान् पात्रभूतान्वा विहेठयिष्यन्ति ते सर्वेषां त्र्यध्वगतानां बुद्धानामतीव सापराधा भवन्ति। समुच्छिन्नकुशलमूला दग्धसन्ताना अवीचिपरायणा भवन्तीति।

अत्रैवाह। सर्वबुद्धैरधिष्ठितोऽयं मोक्षध्वजो यदुत रक्तकाषायवस्त्रमिति। अस्मिन्नेव चोक्तं। तेन खलु पुनः समयेन बहूनि श्रावकनियुतशतसहस्राणि बहूनि च बोधिसत्वनियुतशतसहस्राणि भगवतोऽन्तिके एवंरूपं पूर्वकृतं कर्मावरणं प्रतिदेशयन्ति। वयमपि भदन्त भगवन् बहूनां पूर्वकाणां तथागतानां प्रवचने पात्रभूतान् पात्रभूतांश्च बुद्धानां भगवतां श्रावकयानीयान् पुद्गलाञ्जुगुप्सितवन्तः पंसितवन्तो रोषितवन्तोऽवर्णायशःकथाश्च निश्चारितवन्तः। तेन वयं कर्मावरणेन त्रिष्वपायेषु विविधां तीव्रां प्रचण्डां दुःखां वेदनां प्रत्यनुभूतवन्तः॥ पेयालं॥ वयं तत्कर्मावरणशेषमेतर्हि भगवतोऽन्तिके प्रतिदेशयिष्यामः। केचिद्वदन्ति। वयं भगवतः श्रावकान्वचनैस्तर्जितवन्तः परिभाषितवन्तः। केचिद्वदन्ति। वयं भगवतः श्रावकानपात्रभूतान्पत्राभूतांश्च प्रहारितवन्तः। केचिद्वदन्ति। वयं चोवरान् हृतवन्तः। केचिद्वदन्ति। वयं भगवतः श्रावकाणामुपभोगपरिभोगानाच्छिन्नवन्तः। केचिद्वदन्ति। वयं भगवन्तमुद्दिश्य प्रव्रजितान् गृहस्थान्कारितवन्तः [40 b] तत अस्थानं सादिताः। केचिद्वदन्ति। अस्माभिर्भगवन् बुद्धानां भगवतां श्रावका अपात्रभूताः पात्रभूताश्च सापराधिकाश्चारके प्रक्षिप्तास्तेन वयं कर्मावरणेन बहून् कल्पांस्त्रिष्वपायेषु विविधां ती-

व्रा प्रचण्डां दुःखां वेदनां प्रत्यनुभूतवन्तः ॥ पे० ॥ तदयमेतर्हि कर्मावरणशेषं भगवतो ऽन्तिके प्रतिदेशयामः । आयत्यां संवरमापद्येम । प्रतिगृह्णातु भगवानस्माकमनुकम्पामुपादाय । उद्धरतु भगवानस्माननन्तपापेभ्य इति विस्तरः ॥

[1]प्रव्रज्यान्तरायसूत्रे ऽप्यनर्थ उक्तः । चतुर्भिर् महानामन् धर्मैः समन्वागतो गृही अक्षणप्राप्तो भवति । जात्यन्धश्च जडश्चाजिह्वकश्च चण्डालश्च जातु[2] सुखितो भवत्यभ्याख्यानबहुलश्च षण्डकश्च पण्डकश्च नित्यदासश्च । स्त्री च भवति श्वा च शूकरश्च गर्दभश्चोष्ट्रश्चाशीविषश्च भवति तत्र तत्र जातौ ॥ कतमैश्चतुर्भिः । इह महानामन् गृही पूर्वजिनकृताधिकाराणां सत्त्वानां नैष्क्रम्यचित्तस्य प्रव्रज्याचित्तस्यार्यमार्गचित्तस्यान्तरायं करोति । अनेन प्रथमेन ॥ पुनरपरं गृही धनलौल्येन पुत्रलौल्येन कर्मविपाकमश्रद्दधत् पुत्रस्य वा दुहितुर्वा भार्याया वा ज्ञातिसंघस्यैश्वर्यस्थाने वर्तमाने प्रव्रज्यान्तरायं करोति । अनेन द्वितीयेनेति ॥ अन्यद्वयं । सद्धर्मप्रतिक्षेपः श्रमणब्राह्मणेषु च प्रतिघः ॥

दश चाकुशलाः[3] कर्मपथाः अनर्थाः । सद्धर्मस्मृत्युपस्थानाद्विपाककटुका द्रष्टव्याः । ततः किंचिन्मात्रं सूत्रं सूच्यते । प्राणातिपातविपाकलवस्तावद् । यथाह । तद्यथाग्निशिखाचरा नाम पक्षिणो ये ऽग्निशिखामध्यगता [41 a] न दह्यन्ते संक्लिष्टतराश्च नारकेयाणां[4] कपालं भित्त्वा रुधिरं पिबन्ति । कपालान्तरचरा नाम पक्षिणो ये मस्तकं भित्त्वा ज्वलितमस्तकलुङ्गान्[5] पिबन्ति । जिह्वामिषभुजो नाम पक्षिणो ये जिह्वां विदार्याभितो ऽभितः प्रभक्षयन्ति । सापि जिह्वा भुक्ता पुनरपि संजायते पद्मदलकोमलतरा । एवमर्थानुरूपसंज्ञा दन्तोत्पाटका

1) Not in Feer's or Nanjio's lists.

2) Mhvs. I. 101. 111 and Senart *ad loc.*

3) Cf. Dh.-s. § 56.

4) On Buddhist hells in general see Feer in J. As. 1892 (VIII. 20) pp. 185 sqq.

5) Quoted by B.R. from the M. Vyutpatti, for the more usual *mastuluṅga* 'brains'.

नाम कण्ठनाड्यपकर्षका नाम । क्लोमकाशिनः । आमाशयादाः । प्लीहसंवर्तका[1] अन्त्रविवरखादिनः । पृष्ठवंशचरा नाम । मर्मगुल्मका नाम पक्षिणो ये सर्वाणि मर्मविवराणि भित्त्वा मर्माणि कृन्तयित्वा[2] विवराणि प्रविश्य मज्जामण्डं पिबन्ति क्रन्दमानानां । सूचीच्छिद्रा नाम पक्षिणो ये सूचीसदृशतुण्डा रक्तं पिबन्ति । एवमस्थिविवराशिनः षट्त्वग्भक्षिणः[3] । नखनिकृन्तका मेदोदाः स्नायुविशेषकाः । केशोण्डुका नाम पक्षिणो ये केशमूलान्युत्पाटयन्ति ॥ स एवमवीचीप्रदेशस्त्रीणि योजनशतसहस्राणि पक्षिभिरवपन्नो नाम । तत्र तैरन्यैर्नारकेयैः सहानेकानि वर्षशतसहस्राणि भक्ष्यते संभवति च । स कथंचिदपि तस्मान्मुक्तः सर्वस्माद्दुःखजालपरिवृतः । श्वभ्रप्रपातो नाम द्वितीयः प्रदेशस्तत्र गच्छति । त्राणान्वेषी शरणान्वेषी परित्राणान्वेषी समन्तत एकादशभिरर्चिस्कन्धैरावृतो निःसहायः कर्मपाशबन्धनबद्धः समन्ततः शत्रुभिरावृतः कान्तारमनुप्रपन्नः सर्वस्मान्नरकपुञ्जादधिकतरं व्यसनमभिप्रपन्नस्तं श्वभ्रप्रपातं नाम प्रदेशमनुधावति । पतिते ऽतीव पादः प्रविलीयते । उत्क्षिप्तः पु[41 b]नरपि संभवति । सुकुमारतरः श्लक्ष्णतरः खराभिस्तीव्राभिर्वेदनाभिरभिभूतः । तस्यैवं भयविक्लववदनस्य करचरणसर्वाङ्गप्रत्यङ्गप्रविलीयमानस्य स प्रदेशः श्वभ्रप्रपातो नाम प्रादुर्भवति । स तस्मिन्देशे निपतति पतितः श्वभ्रे प्रपतति त्रीणि योजनसहस्राणि । पुनरपि कर्मकृतेन वायुनोत्क्षिप्यते । स प्रपतमानः कंकवायसगृध्रोलूकैर्भक्ष्यते । यावत्तस्यैवमुत्क्षिप्यमानस्य च प्रपततश्चानेकानि[4] वर्षशतसहस्राणि गच्छन्ति । कथंचिदपि तस्मान्मुक्तः परिभ्रामितश्चक्राङ्कं विवरं नाम प्रदेशमनुधावति । तस्मिंश्च प्रदेशे सहस्राराणि चक्राणि प्रादुर्भवन्ति वज्रनाभीनि तीक्ष्णज्वालानि शीघ्रभ्रमाणि तस्य सहगमनादेव ता-

---

1) MS. *pliha vamvartt*°; [*saṃ*]*va*° a sec. manu.

2) The MS. appears rather to read *krittay*°. The form in the text is quoted by Whitney from Lāṭyāyana.

3) Six skins according to Caraka and others, apud Jolly, Trans. Int. Congr. Or. Lond. (1892) vol. I. p. 457.

4) °*kāni ca* MS.

नि चक्राणि शरीरं प्राप्य भ्रमन्ति ॥ पे ॥[1] प्रत्येकं सर्वाङ्गानि प्रमथ्नन्तो दहन्ति पादतले चास्यं शङ्कुभिर्भिद्येते । एवं मर्कटकपर्वते । मार्कटकैः प्राणिघातिभिः सान्तर्बहिःपरमाणुशः प्रभक्ष्यते । भुक्तो भुक्तः पुनरपि संजायते सुकुमारतरः । सुकुमारतया भूयोऽप्याधिकतरां वेदनामनुभवति । भुक्तभुक्तस्य प्रभूततरमेवास्य त्वङ्मांसं प्रादुर्भवति । तस्य प्राणातिपातकृ[2]तोपचितस्य तत्फलं भवति ॥

अदत्तादानविपाकमाह । स एष दुष्कृतकर्मान्तचारी अलातचक्रनिर्माणगन्धर्वनगरमृगतृष्णिकासदृशं महदर्थजातं पश्यति रत्नवस्त्रधनधान्यनिकरभूतं । तस्यैवं लोभाभिभूतस्य कर्मणा मोहितस्यैवं भवति ' ममेदमिति । स एवं मोहितः पापकारी प्रज्वलिताङ्गा[3]रकर्षूर्लङ्घयित्वा तद्धृ चिणमनुधावति । स कर्मकृतैर्यमपुरुषैर्गृह्यते [42 a] शस्त्रजालमध्यगतः सर्वाङ्गप्रत्यङ्गशः पाट्यते विशस्यते दह्यते ऽस्थ्यवशेषः क्रियते । न चास्यानादिकालप्रवृत्तः स लोभस्तामप्यवस्थां गतस्य परिक्षीयत इति ॥

काममिथ्याचारमधिकृत्याह । एष स पापकर्ता तस्मात्कृच्छ्रसङ्कटान्मुक्तः कथमप्यङ्गारकर्षूर्लङ्घयित्वा कर्मणा भ्रामितः प्रदेशमन्यं प्रपद्यते । वितथदर्शनं नाम तत्र कर्मकृतां स्त्रियं पश्यति या तेन पूर्वं नष्टस्मृतिना दृष्टा । दृष्ट्वा चानादिकालाभ्यस्तो रागाग्निरुत्पद्यते । स तेन धावति येन ता स्त्रियः । ताश्चायोमय्यो नार्यः[5] कर्मकृताः । ताभिरसौ गृह्यते । गृहीत्वा चौष्ठात्प्रभृति तथा भुज्यते यथास्य सर्षपफलमात्रप्रमाणमपि नावशिष्टं ' तस्मिञ् शरीरे भवति । पुनरपि संभवति । पुनरपि भुज्यते । स कटुकां खरां वेदनामनुभवंस्तस्माद्रागाग्नेर्न निवर्तते । येन ता स्त्रियस्तेन भूयः सः संधावति । न चास्य तत्पीडा त-

---

1) The marg. adds as a note here: *punar jaya[n]te punar bhramanti.*

2) Compare Divyāv. 301 21 sqq.

3) In the sense of 'fire' hitherto in lexx. only.

4) So MS.

5) Feer l. c. p. 202. Pañca-gati (in J.P.T.S. 1884) p. 155, v. 31.

धा बाधते यथा रागाग्निः। अथ ता स्त्रियो भूयो वज्रमयायोमयप्रज्वलितगात्रास्तं मनुष्यमादाय ज्वालामालाकुलसर्वशरीरास्तं नारकेयं[1] सिक्तामुष्टिवद्भिन्दन्ति। पुनरपि संभवतीति पूर्ववत् ॥ पे ॥

स्त्रियो मूलमपायस्य धननाशस्य सर्वथा।
स्त्रीविधेया नरा ये तु कुतस्तेषां भवेत्सुखम् ॥ पे ॥[2]
यावत्। स्त्री विनाशो विनाशानामिह लोके परत्र च।
तस्मात्स्त्रियो विवर्ज्याः स्युर्यदीच्छेत्सुखमात्मन इति ॥

मृषावादमधिकृत्याह। स तैर्यमपुरुषैर्गृह्यते गृहीत्वा च तन्मुखं विदारयन्ति तस्माज्जिह्वामपकर्षयन्ति। सा च जिह्वा कर्मवशात्पञ्चयोजनशतप्रमाणा भवति। तस्य मृषावादस्य[ब]लेन[42 b]तस्याश्च सहनिर्गमनकाले ते यमपुरुषा भूमावानाहयन्ति[3] प्रदीप्तायोमय्या। कर्मकृतं च हलसहस्रं प्रादुर्भवति प्रदीप्तायसंयुक्तं बलवद्भिर्बलीवर्दैस्तदस्यान्तर्गतं जिह्वायां वहति। तत्र पूयरुधिरकृमिश्राविण्यो नद्यः प्रवहन्ति ॥ पे ॥ सा च जिह्वा तथा सुकुमारा यथा देवानामक्षि[4] ॥ यावत्स वेदनातस्तनति[5] क्रन्दति विक्रोशति न चास्य तद्दुःखं कश्चिदपनयतीति विस्तरः। तस्यैवं प्र[चण्ड][6]म्वेदनामनुभवतो ऽनेकानि वर्षशतसहस्राणि सा च जिह्वा कृष्यते। सा कथंचित्तस्य नारकस्य मुखे प्रविशति। स भयविह्वलवदनो येन वा तेन वा निःपलायते ऽङ्गारकर्षूषु[7] दह्यमानो निमज्जन्। तस्यैवं दुःखार्त्तस्याशरणस्यापरा-

---

1) So MS. ? correct to °*kīyam*.

2) *Ramādi-strīdoshā vācyāḥ* marg.

3) °*nehay*°. MS.

4) *akshiḥ* MS.

5) *tan* is a rare Vedic root, elsewhere of the 4th (-ya) conj.; cf. however *stanati*.

6) The partially lost word is represented by the Tib. དྲག་པོ (50.a,3). Cf. p. 69.1.

7) °*shūsu* MS.

यथास्य पुनरपि यमपुरुषाः [1] प्रादुर्भवन्ति मुद्गरासिपाणयः। ते तं पुरुषं मस्तकात्प्रभृति यावत्पादौ चूर्णयन्तीत्यादि ॥

पैशुन्यविपाकस्तु यथैव मृषावादस्य त्रीणि योजनशतानि जिह्वेति विशेषस्तु ' तां यमपुरुषा निस्त्रिंशानादाय प्रदीप्तधारान् जिह्वां निकृन्तन्ति। जम्बुकैश्चान्यस्मिन् प्रदेशे भक्ष्यते। परमकटुकां वेदनां प्रतिवेदयते स क्रन्दति विक्रोशत्यव्यक्ताक्षरं जिह्वाविरहित इत्यादि ॥

पारुष्यविपाकमाह। ते तां जिह्वामास्यं विदार्य गृह्णन्ति। गृहीत्वा निशितधारैः [2] शस्त्रैश्छित्त्वा तस्य भूय एव खादनोपार्थेन मुखे प्रतिपन्ति। स च जिघन्सार्दितः क्षुत्क्षामवदनः स्वरुधिरलालापरिप्लुतां तामेव स्वजिह्वां भक्षयति। सा च जिह्वा छिन्ना पुनरपि संजायते कर्मवशात् ' अथ स भूमौ वेदनार्त्तः परि[43 a]वर्तते विचेष्टते क्रन्दते। तस्यैवं वेदनार्त्तस्य परिवृत्तनयनतारकस्य दुष्खार्त्तस्य दीनस्यासक्तायस्यैकाकिनः स्वकृतमुपभुञ्जानस्य यमपुरुषा अनुशासनीगाथां भाषन्ते ॥

जिह्वाधनोर्विनिर्मुक्तस्तीक्ष्णो वाग्विशिखस्त्वया।
पारुष्यमिति यद्दृष्टं तस्यैतत्फलमागतम् ॥ इति विस्तरः ॥

संभिन्नप्रलाप [3] विपाकमाह ॥ तस्य तत्प्रज्वलितं ताम्रवलोहितं जिह्वां दहति। जिह्वां दग्ध्वा कण्ठं दहति। कण्ठं दग्ध्वा हृदयं दहति हृदयं दग्ध्वान्त्राणि दहति। तान्यपि दग्ध्वा पक्वाशयं दहति। पक्वाशयमपि दग्ध्वाधोभागेन निर्गच्छति ॥ यमपुरुषा गाथामाहुः।

---

1) Cf. Feer, l. c. p. 205.

2) *niçitairddhā°* MS.

3) Tib. ཚིག་འཁྱལ་བ (51.b.3) Pali *samphappalāpa* cf. Dh.-saṃgr. § 56 and R. Morris in *Academy* 25 Feb. 1888.

पूर्वोत्तराबद्धपदं निरर्थकमसंगतम् ।
अबद्धं यत्त्वया प्रोक्तं तस्यैतत्फलमागतं ॥
यानसत्यवती नित्यं न चाध्ययनतत्परा ।
न सा जिह्वा बुधैर्दृष्टा केवलं मांसखण्डिका ' इति विस्तरः ॥

अभिध्या(1)विपाकमाह । अथ पश्यति रिक्तं तुच्छमसारकं कर्मकृतं बहुद्रविणं परपरिगृहीतं तस्य कर्मचोदितव्यामोहितस्यैवं भवति । ममेदं स्यादिति । ततः स नारकस्तेनैव धावति येन तद्द्रव्यं । तस्याभिध्याध्यमानस्याकुशलस्यासेवितभावितबहुलीकृतस्य तत्फलं यदसौ नरके विपरीतं पश्यति । तस्यैवं पश्यतो ऽभिध्याबहुलस्य हस्ते शस्त्रं प्रादुर्भवति स तेन धावति । तेषामप्यन्येषां नारकाणां हस्ते शस्त्राणि प्रादुर्भवन्ति । स तैः सह शस्त्रेण युध्यते यावत्तथा कर्त्यते यथा सर्षप(2)फलमात्रमपि न भवति मांसमस्य शरीरे तथास्थिकङ्कालावशेषः क्रियते ॥ पे ॥ परेषां सम्प--(3)[43 b]मम स्यादिति चिन्तितं । तस्याभिध्यासमुत्थस्य विषस्य फलमागतमिति ॥

व्यापादफलमाह । कर्ममयाः सिंहव्याघ्रसर्पाः क्रोधाभिभूताः पुरतस्तिष्ठन्ते । एतेभ्यो भयभीतो येन वा तेन वा निःपलायते ' स कथं शक्नोति पलायितुमशुभस्य कर्मणाः । स तैर्गृह्यते । गृहीत्वा च पूर्वं तावन्मस्तकाद्दुह्यते यावत्पार्श्वतः सर्पैर्विषदंष्ट्रैः संदश्य संदश्य भक्ष्यते । व्याघ्रैरपि पृष्ठतो भक्ष्यते । पादावपि वह्निना दा(4)[ह्येते]स यमपुरुषैर्दूरादिषुभिर्विध्यत इति विस्तरः ॥

---

1) Hitherto in lexx. only: but *abhidhyālu* 'covetous' occurs in Divy. 302. 24 (supra cit.), for which see the form below, *abhidhyākhya*.

2) *çarshapa*° MS.

3) Three aksharas lost. From the Tib. འབྱོར་བ (52.a.2) supply *sampad* or the like.

4) Obliterated in MS., but supplied from Tib. (52.a.4) རྐང་པ་ནི་མེས་བསྲེགས

मिथ्यादृष्टिफलं पनुरपरिमितं । पाठस्तु संक्षिप्यते । शस्त्रवर्षतोमरवज्रवर्षाशनिपाषाणवर्षे हन्यते ' एकादशभिरर्चिस्कन्धैः क्षुत्पिपासाग्निना च मुखनिर्गतेन निरन्तरं दह्यत इति ॥ काममूलाश्च सर्वानर्था इति तेभ्य एवोद्वेजितव्यं । यथात्रैवाह । अस्त्यग्निकुण्डो नाम नरकः । तत्र कतरेण कर्मणा सत्त्वा उपपद्यन्ते । येनाश्रमणेन श्रमणप्रतिज्ञेन मातृग्रामस्य नृत्तगीतस्याभरणानां वा शब्दं श्रुत्वायोनिशेन मनस्कारेणाक्षिप्तबुद्धिना तच्छ्रुत्वा हसितललितक्रीडितान्यशुचि[1] मुक्तं ॥ पे ॥ तत्र ते नारका अयोवर्षेण सर्वाङ्गप्रत्यङ्गशश्चूर्ण्यन्ते ऽङ्गारवर्षेण च पच्यन्ते दह्यन्त इत्यादि । एवं पौराणकामास्वादनस्मरणात्पदुमो[2] नाम नरकः पठ्यते स्वप्नान्तभूतस्मरणाच्च । तत्र ते नारकाः कुम्भिषु[3] पच्यन्ते । ते द्रोणिश्चयोमयैर्मुषलैर्हन्यन्त इति विस्तरः ॥

एवमप्सरसः प्रार्थनया ब्रह्मचर्यपरिणामनान्महापदुमो[4] नाम नरक उक्तः । तत्र क्षारन[5]दीतरङ्गिणी नाम प्रवहति । तस्यां नद्यां यान्यस्थीनि ते पाषाणाः । यच्छे[44 a]वालं ते केशाः । यः पङ्कस्तन्मांसं । या आपः तत्क्वथितं ताम्रं । ये मत्स्यास्ते नारका इत्यादि ॥ एवं पुरुषस्य पुरुषेण सह मैथुनविप्रतिपत्तेः अप्रमेया अकारणा विशेषाः पठ्यन्ते । एवं शिशुभिः सह विप्रतिपत्तेः क्षारनद्यामुह्यमानान्दारकान्पश्यति ' ते तं विलपन्ति ' स तां नदीमवगाहते । तेषु बालकेषु तीव्रस्नेहप्रतिबन्धशोकदुःखवेगात् । एवं गोवडवाजैडकादिषु प्रकृतिसावद्यः काममिथ्याचारः खरतरविपाकः पठ्यते । तासामेव गोवडवादीनां तप्तायोमयीनां अकुशलनिर्मितानां योनिमार्गेण स तिर्यक्कामसेवी प्रविशति ' स तासा-

---

1) *Çukraṃ* marg.

2) A quasi-Pali form; cf. Suttanipāta p. 124.8. Other authorities (Feer, J. As. 8. XX. p. 216) make Paduma a cold hell.

3) So MS. Correct *kumbheshu* or °*ïshu*? The Brahmans have a *Kumbhipāka*-hell.

4) Cf. Dh.-s. § 122.

5) Name of a *sāgara* in Dh.-s. § 126.

मुदरे प्रदीप्ताङ्गारनिकरपरिपूर्णे स्विद्यते पच्यते बहूनि वर्षशतसहस्राणीति विस्तरेण द्रष्टव्यम् ॥

एवमन्यनाशितास्वपि भिक्षुणीषु विप्रतिपन्नानां महानरकपातनाः पठ्यन्ते । एवं स्वस्त्रीष्वप्ययोनिमार्गेण गच्छतः ' एवं प्रसह्यानीतास्वपि परस्त्रीषु लब्धासु च कन्यासु । एवमुपवासस्थासु एवं गुरूणां पत्नीषु ज्ञातिशब्दमानितासु च विप्रतिपत्तेः तीव्राश्चापरिमाणाश्च महानरकपातनाः पठ्यन्ते ॥

सप्तमैथुनसंयुक्तसूत्रे[1]ऽप्याह । इह ब्राह्मण एकत्यो ब्रह्मचारिणमात्मानं प्रतिज्ञाणीते ' स न हैव मातृग्रामेण सार्द्धं द्वयं समापद्यतेऽपि तु मातृग्रामं चक्षुषा रूपं निध्यायन् पश्यति । स तदा स्वादयति अध्यवस्यति अध्यवसाय तिष्ठति । अयमुच्यते ब्राह्मण ब्रह्मचारी संयुक्तो मैथुनेन धर्मेण न विसंयुक्तः । अपरिशुद्धं ब्रह्मचर्यं चरति ॥ एवं मातृग्रामेण सार्द्धं संक्रीडतः संकिलिकिलायमानस्य [44 b] आस्वादयतः अपरिशुद्धं ब्रह्मचर्यमुक्तम् । एवं मातृग्रामापस्थानमास्वादयतः । एवं तिरःकुड्यगतस्य[2] तिरोदुष्यगतस्य[3] वा मातृग्रामस्य नृत्तगीतादिशब्दमास्वादयतो मैथुनसंयोगमित्युक्तम् । एवं पञ्चकामगुणसमर्पितं परमवलोक्यास्वादयतः ॥ एवं देवादिस्थानेषु ब्रह्मचर्यपरिणामनात्संयुक्तो मैथुनेन धर्मेण न विसंयुक्त इति ॥

यतश्चैते कामा एवं स्मरणप्रार्थनाविषयमपि गता एवमनर्थकरास्तेनैव कामापवादकसूत्रे[4]ऽभिहितम् । निवारय भिक्षो चित्तं कामेभ्यः । सभयश्चैष मार्गः सप्रतिभयः सकण्टकः सगहनः उन्मार्गः कुमार्गो वेदनापथः ' असत्पुरुषसंसेवितः । नैष मार्गः सत्पुरुषसंसेवितः ' न त्वमेवं चिन्तयसि ' कस्मात् अल्पास्वादाः कामा उक्ता भगवता । बहुदुःखबहूप-

---

1) Not in Nanjio or K. F.

2) For the form cf. Vyutp. ap. B.R.: for the meaning the tale of Pyramus.

3) For *dūshya* (here = پرده ?) cf. Divy. p. 614, note 14.

4) Not in Nanjio or KF.

इवा बहूपायासा । आदीनवोऽत्र भूयान् । रोगो भिक्षवः कामा गण्डः शल्यमघमघमूलमामिषवडिशं मृत्युरनित्याः कामास्तुच्छाः मृषामोषधर्मिणः स्वप्नोपमाः कामाः । किमप्येतेबालोल्लापनाः ॥ पे ॥ यथा मृगाणां बन्धनाय कूटं द्विजानां बन्धनाय जालं । मत्स्यानां बन्धनाय कुपिनं[1] मर्कटानां बन्धनाय लेपः[2] पतङ्गानां बन्धनायाग्निस्कन्धः[3] । एवं कामाः ॥ पे ॥ कामपर्येषणां चरतो दीर्घरात्रं सिंहानां मुखे परिवर्तितस्यान्तो न प्रज्ञायते । यावद्वीघातकानां गवासनानां मुखे परिवर्तितस्यान्तो न प्रज्ञायते । यावन्मण्डूकानां सतां सर्पाणां मुखे परिवर्तितस्यान्तो न प्रज्ञायते । दीर्घरात्रं कामान् प्रतिसेवमानानां चोरा इति कृत्वा गृहीतानां शिरश्छिन्नानामन्तो न प्रज्ञायते । पा[45 a]रदारिकाः पारिपन्थिका ग्रामघातका जनपदघातका यावद्ग्रन्थिमोचका इति कृत्वा गृहीतानां शिरश्छिन्नानामन्तो न प्रज्ञायते । दुःखं तीव्रं खरं कटुकमनुभूतं रुधिरं प्रस्यन्दितं प्रघरितं यच्चतुर्षु महासमुद्रेषूदकात्प्रभूततरं ॥ पे ॥ कायो ह्ययं बह्वादीनवः । अस्थिसंघातः स्नायुसंबद्धो मांसेनानुलिप्तः चर्मणा पर्यवनद्धः छव्या प्रतिच्छन्नः छिद्रविच्छिद्रः[4] कृमिसंघनिषेवितः सत्वानामनर्थकः क्लेशकर्मणां वस्तु ॥ अस्मिन्काये विविधा आबाधा उत्पद्यन्ते । तद्यथा चक्षूरोगः श्रोत्ररोगो यावदर्शांसि पिटको भगन्दरः ॥ पे ॥ कायिकाः सन्तापाः कायिकं दुःखं । कायस्य जीर्णता भग्नता कुब्जता । खालित्यं पालित्यं वलिप्रचुरता । इन्द्रियाणां परिपाकः परिभेदः

---

1) The form is new: the meaning 'net' assigned to the by-form *kupinī* in Çabdak. is confirmed by the context, and by the Tib. དོལ

2) Tib. རྙོད 'snare'. Of the form in the text (which may also be read *neyaḥ*) I find no trace in lexx.

3) Tib. (53 b. 6) ཕྱེམ་ལེབ་སྲིང་བའི་མེ་འི་དུད་བོ 'smoke of fire . . for moths', but *pataṅga* (as B.R. show) specially connotes the meaning of a moth that burns itself (πυραύστης) so that some sort of naked flame must be meant: cf. Divy. 444.5 (inf.) and note at p. 709.

4) Not in lexx: but cf. Pali *vicchiddaka*.

संस्काराणां पुराणीभावो जर्जरीभावः। यावन्नार्हस्येवमुद्धरत्तं प्रघरत्तं जुगुप्सनीयं कायं प्रतिषेवितुं ॥ पे ॥ का तव भिक्षो कामाशान्तिः। कश्च त्वां प्रलोभयति। कथं च त्वं प्राह्लितो मूर्छितो ऽध्यवसितो ऽध्यवसानमापन्नः। यदाहं परिनिर्वृतो भवामि ' सद्धर्मश्चान्तर्हितो भवति ' त्वं च कामान्प्रतिसेव्य विनिपातगतो भविष्यसि। कदा जरामरणादात्मानं परिमोचयिष्यसि ॥ अलं भिक्षो निवारय चित्तं कामेभ्यः। अकालः कामपर्येषणायाः ' कालो ऽयं धर्मपर्येषणाया इति ॥

उग्रदत्तपरिपृच्छायामप्याह[1]। तेन काममिथ्याचारात्प्रतिविरतेन भवितव्यं स्वदारसंतुष्टेन परदारानभिलाषिणारक्तनेत्रप्रेक्षिणा निर्विण्णमनसा ' एकान्तदुःखाः कामा ' इत्यभीक्ष्णं मनसिकारप्रयुक्तेन। यदाप्यस्य स्वदारेषु का[45 b]मवितर्क उत्पद्येत ' तदापि तेन स्वदारेष्वशुभानुदर्शिना उत्त्रस्तमनसा ' क्लेशवशतया कामाः प्रतिसेवितव्याः ' न त्वध्यवसानविनिबद्धेन नित्यमनित्यानात्माशुचिसंज्ञिना। एवं चानेन स्मृतिरुपस्थाप्या। तथाहं करिष्यामि यथा संकल्पैरपि कामान्न परिभोक्ष्ये ' कः पुनर्वादो द्वीन्द्रियसमापत्त्या वानङ्गविज्ञप्त्या वेति ॥

पुनरत्रैवाह ' बोधिसत्त्वेन स्वभार्याया अन्तिके तिस्रः संज्ञा उत्पादयितव्याः। कतमास्तिस्रः। रतिक्रीडासहायिकैषा नैषा परलोकसहायिका। अन्नपानसहायिकैषा नैषा कर्मविपाकानुभवनसहायिका। सुखसहायिकैषा नैषा दुःखसहायिका ॥ यावदपरास्तिस्रः। शीलान्तरायसंज्ञा ध्यानान्तरायसंज्ञा प्रज्ञान्तरायसंज्ञा ॥ अपरास्तिस्रः। चोरसंज्ञा बधकसंज्ञा नरकपालसंज्ञा इति ॥

चन्द्रोत्तरादारिकापरिपृच्छायामप्युक्तं[2]। अथ चन्द्रोत्तरादारिका समनन्तरं[3] प्रधावन्तं तं

---

1) Cf. f. 24*a*, supra and *Ugraparipṛ*° at 8*a*.

2) A Candrottarādārikā-vyākaraṇa is given in Nanjio, 441 (tr. A.D. 591) K.F. p. 258.

3) °*tara*° MS.

महान्तं जनकायं दृष्ट्वा तस्यां वेलायां विहायसान्तरीते तालमात्रमभ्युद्गम्य स्थित्वा च तं महान्तं जनकायं गाथाभिरध्यभाषत ॥

[1]कायं ममेतद्यमिमं मनोज्ञं सुवर्णवर्णं ज्वलनप्रकाशम्।
न रक्तचित्तस्य हि मानुषस्य प्रजायते शोभनकं शरीरम्॥
ये त्वग्निकर्षूपमसंप्रदीप्तान् त्यजन्ति कामान्विषयेष्वगृद्धाः।
षडिन्द्रियैः संवरसंवृताश्च ये ब्रह्मचर्यं च चरन्ति शुद्धम्॥
दृष्ट्वा च दारान् हि परस्य ये वै कुर्वन्ति माताभगिनीति संज्ञां।
प्रासादिकास्ते हि सुदर्शनीया भवन्ति नित्यं परमं मनोज्ञाः॥
स्फुटामिमां वेत्थ[2] पुरीं समन्ताद्ध यो रोमकूपान्मम चातिगन्धः।
न रागचित्तेन मयार्जितोऽयम्[46 a]फलं तु दानस्य दमस्य चेदम्॥
न मे समुत्पद्यति रागचित्तं मा वीतरागासु जनीष्व रागं।
साक्षी ममायं पुरतो मुनीन्द्रः सत्यं यथा वेद्मि न जातु मिथ्या॥
यूयं च पूर्वं पितरो ममास[3]' अहं च युष्माकमभूज्जनित्री।
भ्राता स्वसा चापि पिता बभूव को रागचित्तं जनयेज्जनन्यां॥
प्रघातिताः प्राक् च ममाथ सर्वे' अहं विशस्ता च पुरा भवद्भिः।
सर्वे अमित्रा वधकाः परस्य[4]' कथं तु वा जायति रागचित्तम्॥
न रूपवन्तो हि भवन्ति रागात्' न रक्तचित्ताः सुगतिं व्रजन्ति।
न निर्वृतिं यान्ति च रक्तचित्ता रागो हि तस्मात्परिवर्जनीयः॥

---

1) Metre: *Ākhyānakī*.

2) MS. apparently *vethe*.

3) There is a fracture in the MS.; but apparently the reading is the form in the text. In the previous line the MS. reads *visastā*.

4) °*rasparaṃ* or °*yaraṃ* MS.

कामस्य हेतोर्निरयं पतन्ति । प्रेतास्तिरश्चोऽथ(1) भवन्ति रागात् ।
कुम्भाण्डयक्षा असुराः पिशाचा भवन्ति ये रागपरीत्तचित्ताः ॥
काणाश्च खञ्जाश्च विजिह्मकाश्च । विरूपकाश्चैव भवन्ति रागात् ।
भवन्ति नानाविधदोषभाजाश्चरन्ति ये कामचरीं जघन्याम् ॥
यच्चक्रवर्तित्वमवाप्नुवन्ति । भवन्ति शक्रास्त्रिदशेश्वराश्च ।
ब्रह्माण ईशावशवर्त्तिनश्च तद्ब्रह्मचर्यं विपुलं चरित्वा ॥
जात्यन्धभावा बधिरा विसंज्ञा । श्वशूकरोष्ट्राः खरवानराश्च ।
हस्त्यश्वगोव्याघ्रपतङ्गमक्षाः(2) भवन्ति नित्यं खलु कामलोलाः ।
क्षितीश्वराश्चैव भवन्त्युदग्राः सुश्रेष्ठिनो वै गृहपत्यमात्याः ।
सुखसौमनस्येन च यान्ति वृद्धिं ये ब्रह्मचर्यं विपुलं चरन्ति ॥
कभल्लितापानथ धूमगारान्(3) बन्धांस्तथा ताडनतर्जनांश्च ।
छेदं शिरः कर्णकराक्षिनासाः(4) । पादस्य चार्च्छन्ति हि कामदासा । इति ॥
॥ (5) उदयनवत्सराजपरिपृच्छायां च विवर्णिताः कामाः ॥ ॥
(6) दृष्ट्वा व्रणं धावति मक्षिका यथा(7) ।
दृष्ट्वाशुचिं धावति गर्दभो यथा ।
श्वानश्च सूना [46 b] इव मांसकारणात् ।
तथैव धावन्त्यबुधाः स्त्रिये रताः ॥

1) So the MS. for *tiryañco* (not metrically possible); should we read the fem. *tiraçcyo?*

2) °*kshikāḥ* (contra metrum) MS.

3) *Dhūparāgān* corrected in a much later hand to *dhūmagārān* MS. དུ་བས་བདུག་ Tib. Perhaps some torture by suffocation is intended. On *kabhalli* (?) see Addenda.

4) °*sā*, MS.

5) Translated into Chinese before A.D. 316; Nanjio, 38. K.F. 217.

6) Metre: Upajāti. *Vanam* MS.

7) °*makshikeva* MS.

अविद्यापिहिता बालास्तमःस्कन्धने[1] आवृताः ।
स्त्रीषु सक्तास्तथा मूढा अमेध्य इव वायसाः ॥
मारस्य गोचरा ह्येव प्रस्थिता येन दुर्गतिः ।
आस्वादसंज्ञिनो गृद्धा मीढस्थाने यथा क्रिमिः ॥
कीटकुम्भो यथा चित्रो यत्र यत्रैव दृश्यते ।
पूर्णो मूत्रपुरीषेण दृतिर्वा वातपूरिता ॥
सिङ्घाणककफलालाः श्लेष्माणि[2] क्लिन्नमस्तकाः ।
दौर्गन्ध्यं स्रवते कायाद्बालानां[3] तद्यथा मधु ॥
अस्थिपूर्णो मुखद्वारं मांसचर्मादिभिश्चितं ।
गण्डभूतो ह्ययं कायः कुत्सितो ह्यामगन्धिकः ॥
नानाप्राणिभिः संपूर्णो मुखगण्डो यथा भवेत् ।
एवमेव ह्ययं कायो विष्ठाद्यशुचिभाजनम् ॥
अन्त्रान्त्राकुलं[4] ह्युदरं सयकृत्फुप्फुसाकुलं ।
वृक्का विलोहितं पित्तं मस्तलुङ्गास्थिमज्जकम् ॥
[5]अशीतिं क्रिमिकुलसहस्राणि यानि तिष्ठन्ति अन्तरे ।
अथ बाला न पश्यन्ति मोहजालेन आवृताः ॥

---

1) °*tamask*° MS.

2) *shmāṇi* MS.

3) *bālā* is given in lexx. as the name of the jasmine and several other flowers.

4) Thus I have emended the MS. reading: *antrāṇy antraguṇam hy*°. The Tib. (56.a.3) has simply; ཀློ་ཏེ་གཉེ་མས་གང་བ་སྟེ 'The belly is full of the twisted gut'. In the next line, *vṛikkā* MS. *Vilohita* for *lohita* (ཁྲག).

5) This word spoils the metre, but I preserve it as the Tib. has བརྒྱད་ཁྲི «8 lakhs».

नवव्रणामुखैः प्रस्रवत्यशुचिं पूतिगन्धिकम् ।
बाला निमित्तं गृह्णन्ति वचने दर्शनेऽपि च ॥
उक्ताः पश्चान्न जानन्ति यो देशः सर्वकुत्सितः ।
उच्चारगोचरा बालाः खेटसिङ्घाणभोजिनः ॥
जुगुप्सनीये रज्यन्ते व्रणं दृष्ट्वेव मक्षिकाः ।
कक्षास्वाघरते[1] स्वेदो गन्धो वायति कुत्सितः ॥
कुर्वन्ति दुष्कृतं कर्म येन गच्छन्ति दुर्गतिम् ।
हीनान्कामान्निषेवन्तो हीनान्धर्मान्निषेव्य च ॥
गत्वा अवीचिं दुष्प्रज्ञाः दुःखां विन्दन्ति वेदनां ।
उच्चार इव दुर्गन्धाः स्त्रियो बुद्धैः प्रकीर्तिताः ॥
तस्माद्धीनस्य हीनाभिः स्त्रीभिर्भवति सङ्गतिः ।
उच्चारभस्त्रां यो गृह्यबालावासं निगच्छति ॥
यादृशं कुरुते कर्म तादृशं लभते फलम् ॥

तथात्रै[47 a]वाह ।

तदेवंरूपैर्दुःखपर्येषितैर्भोगैः स्वजीविकार्थमुपसंहृतैर्न प्रभवन्ति श्रमणब्राह्मणेभ्यो दानं दातुं कृपणवनीपकयाचकेभ्यो ऽवशीकृताः स्त्रीभिः स्त्रीनिर्जिताः स्त्रीनिगृहीताः स्त्रीदासाः । तेनैव स्त्रीप्रेम्णा तस्या एव पोषणाय न शक्नुवन्ति दानं दातुं शीलं च समादातुं ' स तत्र रक्तः समानः स्त्रीपरिभाषितानि सहते तर्जनावलोकननिर्भर्त्सनामपि[2] सहते । स मातृग्रामेण तर्जितः पुरुषः संसीदति विषीदति मुखं चास्या अवलोकयति ' कामहेतोः कामनिदानं च वशगता भवति ' अयं महाराज कामलोलुपस्य पुरुषस्योच्चारमुखपरमस्याशुचौ रतस्यासंप्रजन्याचारिणो दोषः ॥ पे ॥

---

1) A new conjugational form. Tib. འཇོག

2) °*bhatsa*° MS.

श्रुत्वेदृशं तु संवेगं न तेषां भवति[1] निर्वृतिः ।
भूयः कुर्वन्ति संसर्गं स्त्रीभिः सार्द्धं प्रमोदिताः ॥
दुष्टकामान्निषेवन्ते भाषन्ते च जुगुप्सिताः ॥
धर्मं श्रुत्वार्थसंमूढाः भाषन्ते च सुभाषितं ।
स्त्रीगतं चास्य तच्चित्तं विडालस्येव मूषिके ॥
मुहूर्तं भवति[1] संवेगः श्रुत्वाथ जिनभाषितं ।
पुनः कुप्यति रागोऽस्य विषहालाहलं यथा ॥
सूकरस्येव उच्चासो मुहूर्त्तमनुवर्त्तते ।
दृष्ट्वा वै अथ उच्चारं गृह्णतां जनयत्यसौ ॥
एवं सुखार्थिनो बालाः प्रहाय जिनशासनं ।
हीनान्कामान्निषेवन्ते येन गच्छन्ति दुर्गतिम् ॥
रक्ताः प्रमत्ताः कामेषु कृत्वा कर्म सुपापकम् ।
शीलवन्तां विसंवाद्य पश्चाद्गच्छन्ति दुर्गतिम् ॥
यस्येदृशं धर्मनयं विदित्वा ।
स्त्रीषु प्रसादः पुरुषस्य नो भवेत्[2] ।
विशोधितः स्वर्गपथोऽस्य नित्यम् ।
न दुर्लभा तस्य वराग्रबोधिः ॥
लब्ध्वा क्षणं किं स प्रज्ञो धर्मं श्रुत्वा च ईदृशम् ।
सर्वान्कामान्विवर्ज्येह प्रव्रज्यां निष्क्रमेद्बुध ' इति ॥

प्रशान्तवि[47 b]निश्चयप्रातिहार्यसूत्रेऽप्यपरो[3] ऽनर्थ उक्तः ॥ यः कश्चिन्मञ्जुश्रीः कु-

1) Scan as a dissyllable or correct to *bhoti*.

2) A monosyllable; compare the similar contractions above, 82. 1, 83. 1. 6.

3) See p. 16.2 above.

लपत्रो वा कुलदुहिता वा जाम्बूद्वीपकान्सर्वसत्त्वाञ्जीविताद्व्यपरोप्य सर्वस्वं हरेत् ' यो वा ऽन्यो मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता बोधिसत्त्वस्यैककुशलचित्तस्यान्तरायं कुर्याद्यश्च तिर्यग्योनिगतस्याप्येकालोपदानसहगतस्य कुशलमूलस्यान्तरायं कुर्यादयं ततो ऽसंख्येयतरं पापं प्रसवति। तत्कस्य हेतोः। बुद्धोत्पादसंजनकानां सकुशलमूलानामन्तरायः स्थितो भवति। यः कश्चिन्मञ्जुश्रीः परकुलेषु बोधिसत्त्वस्येर्ष्यामात्सर्यं कुर्यात्तस्य तस्मिन्समये ततोनिदानं त्रीणि भयानि प्रतिकाङ्क्षितव्यानि। कतमानि त्रीणि। नरकोपपत्तिभयं जात्यन्धभयं प्रत्यन्तजन्मोपपत्तिभयं चेति[1]॥

पुनराह ॥

यस्तस्य कुर्यात्पुरुषो ऽप्रियं वा भूतं ह्यभूतं च वदेदवर्णं।
परुषं वदेत्क्रुद्धमनापि यस्तं क्षोभं च कुर्यात्पुनरस्य यो ऽपि ॥
आत्मभावेन महता नरकेषु स दुर्मतिः।
उत्पद्यते विपन्नात्मा दुःखां[2] स वेत्ति वेदनाम् ॥
योजनानां शतं पञ्च जायते ऽस्य समुच्छ्रयः।
कोटीपरिवृतः शश्वद् भक्ष्यते च शुना भृशम् ॥
पञ्चमूर्धसहस्राणि भवन्त्यस्यापवादिनः।
जिह्वानां च शताः[3] पञ्च भवन्त्येकैकमूर्धनि ॥
एकैकस्यां च जिह्वायां शताः पञ्च ज्वलन्मुखाः।
लाङ्गलानां वहन्त्यस्य वाचं भाषित्व पापिकाम्।

---

1) Cf. Dh.-s. § 134 and M. Vyutp. 120: *janmo°* must accordingly be correected, probably to *jano°* or *janapado°*. Tib. ཡུལ་མཐའ

2) °*so* MS.

3) *çata*, masc: pl. ('selten und immer metrisch'-Böhtl.²) I find no instances quoted with the noun in gen. pl.

प्रतापने[1] च पच्यन्ते तीव्रदुःखानलाकुले ।
उत्पीडां बोधिसत्त्वानां ये कुर्वन्ति असङ्गताः ॥
तिर्यग्योनिः सनरका न तेषां भोति दुर्लभा ।
कल्पकोटिसहस्राणि शतानि नियुतानि च ॥
ततः च्युता घोरविषा भोन्ति सर्पाः सुदारुणाः ।
क्षुत्पिपा[48 a]साभिभूताश्च कुर्वते कर्म दारुणम् ॥
लब्धापि भोजनपानं तृप्तिं नैवाधिगच्छति ।
ततश्च्युतो मनुष्येषु स[2]--पद्युपपद्यते ॥
जात्यन्धो भोति दुर्मेधा दुष्टचेता असंवृतः ।
आर्यानाराधिका[3] वाचमुक्त्वा दुर्भाषितं नरः ॥
मनुष्येभ्यश्च्युतश्चापि पुनर्गच्छति दुर्गतिम् ।
कल्पकोटिसहस्रेषु जातबुद्धं न पश्यति ॥

पुनरत्रैवाह । यावन्ति मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वो बोधिसत्त्वस्यान्तिके प्रतिघचित्तान्युत्पादयत्यवमन्यनाचित्तानि वा ' तावतः कल्पान् सन्नाहः सन्नद्धव्यो वस्तव्यं मया महानरकेष्विति ' न मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वो ऽन्येन कर्मणा शक्यो विनिपातयितुमन्यत्र बोधिसत्त्वापवादादेव । तद्यथा मञ्जुश्रीर्वज्रमणिरत्नं नान्येन काष्ठेन लोष्ठेन वा शक्यं भेत्तुमन्यत्र वज्राद् ' एवमेव मञ्जुश्रीर्बोधिसत्त्वो ऽन्येन कर्मणा न शक्यो विनिपातयितुमन्यत्र बोधिसत्त्वापवादादेवेति ॥ ॥

1) Name of a hell: cf. Feer, J. As. 1892 p. 195.

2) A syllable is wanting; qu. supply a word meaning 'sickness' (Tib. ནད)?

3) The exact form is not certain owing to a fracture in the MS., but the general sense, failing in honour to whom honour is due, is clear; cf. the Tib. འཕགས་པ་མཉེས་པར་མི་བྱེད་པ (57 b. 6).

॥ आर्यश्रद्धाबलाधानावतारमुद्रासूत्रेऽप्याह[1] ॥ ॥ यः कश्चिन्मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा दशसु दिक्षु सर्वलोकधातुषु सर्वसत्वान्धकारेषु बन्धने क्रुद्धः प्रवेशयेत्। यश्चान्यः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा बोधिसत्वे क्रुद्धः पराङ्मुखं तिष्ठेत् ' नैनं दुरात्मानं पश्यामीत्ययं ततोऽसंख्येयतरं पापं प्रसवति ॥ अत्रैवोक्तं। यः कश्चिन्मञ्जुश्रीः सर्वजाम्बूद्वीपकानां सत्वानां सर्वस्वं हरेद्यश्चान्यो यादृशं तादृशं बोधिसत्वं गर्हेदयं ततोऽसंख्येयतरं पापं प्रसवति ॥ अत्रैवोक्तं। यः कश्चिन्मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा गङ्गानदीवालिकासमान्स्तूपान्विनिपातयेद्दहेत वा। यश्चान्यः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा महा[48 b]यानाधिमुक्तस्य बोधिसत्वस्य व्यापादखिलक्रोधचित्तमुत्पाद्य क्रोशयेत्परिभाषयेदयं ततोऽसंख्येयतरं पापं प्रसवति। तत्कस्माद्धेतोः। बोधिसत्वनिर्याता हि बुद्धा भगवन्तो बुद्धनिर्याताश्च स्तूपाः सर्वसुखोपधानानि च सर्वदेवनिकायाश्च। बोधिसत्वमसत्कृत्य सर्वबुद्धा असत्कृता भवन्ति। बोधिसत्वं सत्कृत्य सर्वबुद्धाः सत्कृता भवन्ति। सर्वबुद्धाननुत्तरया पूजया पूजयितुकामेन बोधिसत्वाः पूजयितव्याः ॥

एतत्पूजाविपाकश्च प्रशान्तविनिश्चयप्रातिहार्यसूत्रे[2]ऽभिहितः ॥

यस्त्वेषां कुरुते रक्षां धार्मिको धर्मवादिनां।
हित्वा सुदुर्गतीः[3] सर्वाः शक्रो भवति देवराट् ॥
ब्रह्मापि यामस्तुषितो वशवर्त्ती[4] पुनः पुनः।
मनुष्येषूपपन्नश्च चक्रवर्त्ती स जायते ॥

---

1) **Nanjio, 90: KF. 260. M. Vyutp. LXV. 73.**

2) **V. p. 16.2 supra.**

3) ***sudurgati* seems not to occur, but the Tib. (58.b.3) gives it the same meaning as *durgati*, viz. 'disaster' with the special sense of 'damnation (tohell)'. *Hitvā* of course from *hā*.**

4) **Lalita-vistara 465 ad fin.**

श्रेष्ठी गृहपतिश्चापि भवत्याढ्यो महाधनः।
प्रज्ञास्मृतिभ्यां संयुक्तः सुखितो निरुपद्रव। इति ॥

अथ कतमं बोधिसत्त्वमधिकृत्येयं कारापकारचिन्ता। पृथग्जनमेव ॥

यथोक्तं श्रद्धाबलाधानावतारमुद्रासूत्रे। यः कश्चिन्मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा सर्वलोकधातुरजोपमानां सत्त्वानां दिवसे दिवसे दिव्यं शतरसमाहारं दद्याद्दिव्यानि च वस्त्राण्येवं ददद्गङ्गानदीवालिकासमान्कल्पसमुद्रान्दानं दद्यात्' यश्चान्यः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा एकस्योपासकस्यानन्यशास्तुर्दशकुशलकर्मपथसमन्वागतस्यैकदिवसमेकमाहारं दद्याद्बुद्धस्यायं भगवतः शिक्षायां शिक्षित इति समारोपं कृत्वा' अयं ततोऽसंख्येयतरं पुण्यं प्रसवति ॥ यः क[49 a]श्चिन्मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा सर्वलोकधातुरजोपमानां दशकुशलकर्मपथसमन्वागतानां उपासकानां दिवसे दिवसे दिव्यं शतरसमाहारं दद्याद्दिव्यानि च वस्त्राण्येवं ददद्गङ्गानदीवालिकासमान्कल्पान्दद्यात्' यश्चान्यः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा एकस्य भिक्षोरेकदिवसमाहारं दद्याद्' अयं ततोऽसंख्येयतरं पुण्यं प्रसवतीति ॥

नियतानियतावतारमुद्रासूत्रेऽप्याह[1]। सचेन्मञ्जुश्रीर्दशसु दिक्षु सर्वलोकधातुषु सर्वसत्त्वा उत्पाटिताक्षा भवेयुः परिकल्पमुपादाय' अथ कश्चिदेव कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा तेषां सर्वसत्त्वानां मैत्रचित्तस्तान्यक्षीणि जनयेत् परिकल्पमुपादाय। यो वान्यो मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा महायानाधिमुक्तं बोधिसत्त्वं प्रसन्नचित्तः पश्येद्' अयं ततोऽसंख्येयतरं पुण्यं प्रसवति ॥ यः कश्चिन्मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा दशसु दिक्षु सर्वसत्त्वान्बन्धनागारप्रविविष्टान् बन्धनागारान्मोचयित्वा चक्रवर्तिसुखे स्थापयेद्ब्रह्मत्वसुखे वा' यो वान्यो मञ्जुश्रीः कुलपुत्रो वा कुलदुहिता वा महायानाधिमुक्तस्य प्रसन्नचित्तो दर्शनाभिलाषी भवेद्वर्णं चास्योदाहरेद्' अयं ततोऽसंख्येयतरं पुण्यं प्रसवतीति ॥

1) See p. 7.1, above.

तथा क्षितिगर्भसूत्रेऽप्याह[1]। यः पुनर्भदन्त भगवन् क्षत्रियकल्याणो वामात्यकल्याणो वा भट्टकल्याणो वा श्रमणकल्याणो वा ब्राह्मणकल्याणो वा परं रक्षत्यात्मानं रक्षति परलोकं रक्षति ' भगवच्छासने पात्रभूतमपात्रभूतं वा यावन्मुण्डं काषायखण्ड[49b]प्रावृतं परिरक्षति श्रोष्यति पूजयिष्यति श्रावककथां एवं प्रत्येकबुद्धकथां श्रोष्यति पूजयिष्यति। महायानकथां च महायानसंप्रस्थितान् पुद्गलान् शीलवतो गुणाढ्यान् युक्तमुक्तप्रतिभानान्[2] तैः सार्द्धं रमति क्रीडति परिपृच्छति परिप्रश्नयति[3] तेषां श्रोतव्यं कर्तव्यं मन्यते ॥ पे ॥ कियत्तं[4] भगवन् पापं क्षपयिष्यति ॥ भगवानाह। तद्यथापि नाम कुलपुत्र कश्चित्पुरुष उत्पद्यते ' यः सर्वं जम्बूद्वीपं सप्तरत्नपरिपूर्णं कृत्वा तिष्ठतां बुद्धानां भगवतां दानं दद्यात्तथैव मध्याह्नसमये तथैव सायाह्नसमये दानं दद्यादनेन पर्यायेण वर्षशतसहस्रमेवंरूपं दानं दद्यात् ' तत्किं मन्यसे कुलपुत्रापि नु स पुरुषो बहु पुण्यं प्रसवेत् ॥ आह। बहु भदन्त भगवन्स पुरुषः पुण्यस्कन्धं प्रसवेदप्रमेयमसंख्येयं ' न तस्य पुण्यस्कन्धस्य केनचिच्छक्यं प्रमाणमुद्ग्रहीतुं अन्यत्र[5] तथागतेन ॥ भगवानाह। यस्तु कुलपुत्र क्षत्रियकल्याणो वा यावद्यथा पूर्वोक्तं। पे। स बहुतरं पुण्यं प्रसवति। यावद्विपुलतरमप्रमाणतरमसंख्येयतरं पुण्यस्कन्धं प्रसवति। यो मम पश्चिमायां पञ्चशत्यां[6] वर्तमानायां सद्धर्मनेत्री रक्षति स रक्षत्यात्मानं ' रक्षति परांश्च रक्षति परलोकं रक्षति मम शासनं श्रावकान् पात्रभूतानपात्रभूतान्वा याव-

---

1) See p. 13.7.

2) *muktamuktapr*° MS.; but see Divy. 329.3 et al.

3) Pali *paripañhati*: 'consider' (Ch.). No compounds of the Sk. denom. *praçnayati* have hitherto been registered.

4) Here the MS. (not the Transcript) inserts a form *saketukam* not, apparently, reproduced in the Tib. (59.b.5).

5) The instrum. as in Pali, instead of the abl. of class. Sk.

6) *pañcāsatyāṃ* MS; cf. Vajracchedikā VI., and Prof. Max Müller's note to his translation (S.B.E. vol. 49. pt. 2 p. 115). The correction of 'fifty' to 'five hundred' is supported by the Tib. here and below [50.a.].

न्मुण्डान् काषायवस्त्रप्रावृतानपि रक्षति। न विहेठयति। यावत्स्वकं राष्ट्रं परराष्ट्रं च वर्धयति ' अपायान् क्षपयति ' सुरालयं च प्रापयति चिरं चायुः पालयति ' स्वकोशांश्च परकोशांश्च कारयति[1] ' संबोधिमार्गे षट्पारमिता[50 a]श्चोपस्तम्भयति। सर्वापायाञ्जहाति। न चिरं संसारे संसरति। नित्यं कल्याणमित्रैर्बुद्धैश्च भगवद्भिर्बोधिसत्वैश्च महासत्वैश्च सार्द्धं समवधानगतो भवति ' सततं कल्याणमित्राविरहितो न चिरेण यथाभिप्रायेषु बुद्धक्षेत्रेष्वनुत्तरां सम्यक्संबोधिमभिसंभोत्स्यते॥ अथ तावदेव सर्वदेवेन्द्राः सपरिवारा ' यावत्पिशाचेन्द्राः सपरिवारा उत्थायासनाद्येन भगवान् तेनाञ्जलिं प्रणम्यैवमाहुः। ये ते भदन्त भगवन् एतर्ह्यनागतेऽध्वनि यावत्पश्चिमायां पञ्चशत्यां[2] क्षत्रियकल्याणा भवन्ति यावद्गृहपतिकल्याणाः। पे। एवं सद्धर्मरक्षका एवं त्रिरत्नवंशज्वालयितारः। पे। वयमपि सर्वे सपरिवारास्तं क्षत्रियकल्याणं यावद्गृहपतिकल्याणं दशभिराकारै रक्षिष्यामः परिपालयिष्यामो वर्धयिष्यामः॥ कतमैर्दशभिः। आयुश्चास्य वर्धयिष्यामः आयुरन्तरायं च धर्मेण निवारयिष्यामः। आरोग्यं च परिवारं च धनस्कन्धं च उपभोगपरिभोगं चैश्वर्यं च यशः कल्याणमित्राणि प्रज्ञासम्पदं च वर्धयिष्यामः। एभिर्दशभिरिति विस्तरः॥

एवमभूमिप्रविष्टेष्वेवायं विपाकविस्तरो द्रष्टव्यः॥

अवलोकनासूत्रेऽपि[3]।

संबोधौ चित्तमुत्पाद्य हितार्थं सर्वप्राणिनां।
यः स्तूपं लोकनाथस्य करोतीह प्रदक्षिणां॥

---

1) V. p. p. 59. 12 supra.

2) *pañcās*° MS. See note 6 above.

3) These stanzas occur (with considerable variants) in the second of the sūtras called Avalo*kita* in the Mahāvastu. See Senart's text II. 362. 17—18 and 369. 2—3. To this reference I was led by Prof. S. d'Oldenburg, who referred me to his art. in JRAS. for 1893 p. 340, where another quotation from this sūtra in the present work (Ch. 17) is noted. Compare also the work of the same Tib. name in K.F. 259.

इत्याद्यनुशंसविस्तरमुक्त्वाह।

यस्त्वेषां बुद्धपुत्राणां नरः कुर्वीत अप्रियं।
देवान्मनुष्यान्वर्जित्वा नरकं तस्य गोचरं॥

इति विस्तरः पूर्ववत्॥ न चात्र विशेषहेतुः कश्चिदुपदर्शयितुं शक्यत इत्यलं विकल्पेन॥

कर्मावरणविशुद्धिसूत्रे(1)ऽप्यावरण(2)शब्देनानर्[50 b]थ उक्तः। आवरणं मञ्जुश्रीरुच्यते राग आवरणं द्वेष आवरणं मोह आवरणं दानमावरणं शीलक्षान्तिवीर्यध्यानप्रज्ञा आवरणं। पे। तत्कस्य हेतोः बालपृथग्जना मञ्जुश्रीर्दानं ददाना मत्सरिणामन्तिके ऽप्रसादं कुर्वन्ति। ते तेनाप्रसादेन प्रतिघचित्तमुत्पादयन्ति। प्रतिघखिलदोषेण महानरकेषूपपद्यन्ते। शीलं रक्षन्तो दुःशीलान् कुत्सयन्ति परिभाषन्ति। ते तेषामवर्णं च भाषन्ति। ते तेषां दोषं श्रुत्वा बहुजनस्याप्रसादं कुर्वन्ति। ते तेनाप्रसादेन दुर्गतिगामिनो भवन्ति। ते क्षान्तिं भावयन्तः क्षान्तिमदेनात्मानमुत्कर्षयन्ति प्रमाद्यन्ति। वयं क्षान्तिवादिनः। इमे पुनरन्ये व्यापन्नचित्ताः। तेषां क्षान्तिमदनमत्तानां प्रमादमूलकानि दुःखान्युत्पद्यन्ते। ते वीर्यमारभमाणा आत्मानमुत्कर्षयन्ति (3)परान् पंसयन्ति(3)। कुसीदा इमे भिक्षवो विहरन्त्यनभियुक्ताः श्रद्धादेयं परिभुञ्जानाः। नैतेऽर्हन्ति पानीयस्थालकमपि। ते तेन वीर्यारम्भेणात्मानमुत्कर्षयन्ति परं च पंसयन्ति। तानहं बालानिति वदामि। ते ध्यानं समापद्यमानास्तत्र ध्यानसमापत्तौ स्पृहामुत्पादयन्ति। तेषामेवं भवति। वयं समाधिविहारिण। इमे ऽन्ये भिक्षवो विक्षिप्तचित्ता विहरन्ति। कुतस्ते बुद्धा भविष्यन्तीति विस्तरः॥

सर्वधर्माप्रवृत्तिनिर्देशे(4)ऽप्याह। बोधिसत्व आपत्त्या चोदयति। दूरीभवति बोधिः। क-

1) Nanjio 1094 tr. before A.D. 431. K.F. 262.

2) Five *āvaraṇas* are mentioned in the Tevijja-sutta (Dīgha-n. I. xiii. 30). Cf. Rhys Davids in S.B.E. vol. XI, p. 182.

3) These words in margin a sec. manu.

4) Nanjio 163. 164 (tr. before A.D. 417) 1015; K.F. 256; M. Vyutp. LXV. 37, where as in our text the title is °dharmāpra° (not °apr. as Nanjio & Feer). Cp. f. 4.b (p. 6.16) above, where the ā is to be restored.

र्मावरणं च परिगृह्णाति। ईर्यया[1] चोदयति, दूरीभवति बोधिः। ईर्यापथेन चोदयति दूरीभवति बोधिः। सचेद्बोधिसत्त्वस्यान्तिके हीनसंज्ञामुत्पादयति आत्मनि चोदारसंज्ञां क्षिणोत्यात्मानं [51 a] कर्मावरणं च गृह्णाति। इह बोधिसत्त्वेन बोधिसत्त्वमववदतानुशासता वा शास्तृसंज्ञामुपस्थाप्याववदितव्यो ऽनुशासितव्यः। बोधिसत्त्वेन बोधिसत्त्वस्यान्तिके न परिभवचित्तमुत्पादयितव्यं। सचेदस्यापरित्यक्ता बोधिः। न देवपुत्र बोधिसत्त्वः क्वचिदेव कुशलमूलानि समुच्छिनत्ति, यथाद्वितीयबोधिसत्त्वमागम्येति। अनुत्पादितबोधिचित्ते ऽपि तावद्बोधिर्भव्ये सत्त्वे ऽवमन्यना प्रतिषिद्धा। किं पुनरुदितबोधिचित्ते ॥

यथोक्तं शूरङ्गमसमाधिसूत्रे[2]। तत्र दृढमते कतमदनुत्पादितबोधिचित्तव्याकरणं ॥ इह दृढमते स पुद्गलः पाञ्चगतिके[3] संसारे उपपन्नो भवति। यदि वा निरयेषु यदि वा तिर्यग्योनौ यदि वा यमलोके यदि वा देवेषु यदि वा मनुष्येषु, स च पुद्गलस्तीक्ष्णेन्द्रियो भवति। उदाराधिमुक्तिकः, तमेनं तथागतः प्रजानाति। अयं पुरुषपुद्गलो यावदियद्भिः कल्पकोटीनियुतशतसहस्रैरनुत्तरायां सम्यक्संबोधौ चित्तमुत्पादयिष्यति ॥ पे ॥ इयद्भिश्चासंख्येयकल्पशतसहस्रैर्बोधिमभिसंभोत्स्यते ॥ पे ॥ इदं दृढमते उच्यते। बोधिसत्त्वस्यानुत्पादितबोधिचित्तव्याकरणं। अथ खल्वायुष्मान्महाकाश्यपो भगवन्तमेतदवोचत्। अद्याग्रेणास्माभिर्भगवन्सर्वसत्त्वानामन्तिके शास्तृसंज्ञोत्पादयितव्या। तत्कस्य हेतोः, न ह्यस्माकमेतज्ज्ञानं प्रवर्तते, कतमस्य बोधिसत्त्वस्य बोधिपरिपाचकानीन्द्रियाणि संविद्यन्ते। कतमस्य न संविद्यन्ते। ततो वयं भगवन्नजानानास्तथारूपेषु हीनसंज्ञामुत्पादयेम। तेन

---

1) Beneath this word is added a sec. manu *caryā*. This word appears to find its counterpart in the Tib. སྤྱོད་ལམ་, which however occurs in the *next* clause, where *īryāpathena* occurs in our text.

2) Supr. p. 8.19.

3) B & R. cite 'Vjutp. 90. (?)

वयं क्षपयेम ॥[1] भगवानाह । साधु साधु काश्यप सुभाषिता ते इयं वाक् । इदं च मया काश्यपार्थवशं स[51 b]म्पश्यमानेन युष्माकमेवं धर्मो देशितो ' मा भिक्षवः पुद्गलेन पुद्गलं प्रविचेतव्यं । यच्छीघ्रं[2] क्षणयति हि भिक्षवः पुद्गलः पुद्गलं प्रविचिन्वन् । अहं वा पुद्गलं प्रमिणुयां यो वा स्यान्मादृशः । एतेन काश्यप निर्देशेन बोधिसत्त्वेन वा श्रावकेण वा सर्वसत्त्वानामन्तिके शास्तृसंज्ञोत्पादयितव्या । मात्र कश्चिद्बोधिसत्त्वयानिकः पुद्गलो भवेत्तेन तत्रात्मा रक्षितव्य इति । यस्य तु नियतमेव बोधिप्राप्तिचिह्नमस्ति तत्र सुतरामवमन्यना रक्षितव्या ॥

यथोक्तमार्यसद्धर्मपुण्डरीकसूत्रे[3] ।

इष्टामयान्[4]मृत्तिकसंचितान्वा प्रीताश्च[5] कुर्वन्ति जिनस्य स्तूपान् ।
उद्दिश्य वा पांशुकराशयो पि अटवीषु दुर्गेषु च कारयन्ति ॥
सिकतामया वा पुन कूट कृत्वा ये केचिदुद्दिश्य जिनान[6] स्तूपान् ।
कुमारकाः क्रीडिषु तत्र तत्र ।
ते सर्वि[7] बोधाय अभूषि लाभिनः ॥

---

1) Passive with active inflection (**Whitney** § 774) here possibly due to Pali or Prakrit influence.

2) The reading of the MS. (broken here) appears to be *yat sīdhvaṃ* or *yat sīgham.* The latter I have supposed to stand for *yat çīghram.*

3) MS. W (see p. 47, note 5 above) f. 22. a. 2. **Kern**, tr. p. 50.

4) The metre is generally *Ākhyānakī*: but with two irregularities common in Buddhistic poetry (1) the addition of a syllable at the end (making the metre in fact into *Vaṃçastha*). (2) the resolution of the initial long into two short syllables. Compare the frequent anapaestic beginning in English 'blank verse'.

5) *prītāḥ prak°* A.

6) So W., *jinān* corrupted from *jinānā* (cf. infra) A.

7) *cāpi* A; but see below.

यावत्[1] ॥

ये चित्रभित्तीषु करोन्ति विग्रहं[2] ।
परिपूर्णगात्रांश्छतपुण्यलक्षणान् ।
लिखेत्स्वयं चापि लिखापयेद्वा ।
ते सर्वि बोधाय अभूषि लाभिनः ॥
ये चापि केचित्तर्हि शिक्षमाणाः ।
क्रीडारतिं चापि विनोदयन्तः[3] ॥
नखेन काष्ठेन कृतासि[4] विग्रहान् ।
भित्तीषु पुरुषाथ कुमारका वा ॥
सर्वे च ते बोधि अभूषि लाभिनः ॥ पे० ॥
वादापिता झल्लरियोऽपि येही ।
जलमण्डका[5] वाप्यथ मण्डका वा ।
सुगतानमुद्दिश्यथ पूजनार्थं गीतं च गीतं मधुरं मनोज्ञं ।
सर्वे च ते बुद्ध[6] अभूषि लोके ॥
कृत्वा च यां बहुविधधातुपूजां[7] ।
किमल्पकम्पी सुगतान धातुषु ।
एकं पि वादापिय वाद्यभाण्डम् ।
पुष्पेण चैकेन हि पूजयित्वा ।

---

1) = *peyyālam*, three stanzas being omitted.
2) °*hān*, W.
3) °*yanti* A.
4) °*tāçi*, W.
5) See Kern, p. 51 note 2.
6) *ca buddhā abhūshi* A.
7) *bahuvidharatna*-A; *bahu*-scanned as a monosyllable.

अनुपूर्व द्रक्ष्यन्ति(1) हि बुद्धकोट्यः।
यैश्चा[52 a]ञ्जलिस्तत्र कृतापि स्तूपे।
परिपूर्णा एकातलशक्तिका वा।
ओनामितं शीर्ष भवेन्मुहूर्त्तं।
ओनामितं(2) काय तथैकवारं।
नमोऽस्तु बुद्धाय कृतैकवारं।(3)
ये हो तदा धातुधरेषु तेषु।
विक्षिप्तचित्तैरपि यैकवारं।(3)
ते सर्वि प्राप्ता इममग्रबोधिम्।
सुगतान तेषां तद तस्मि काले।
परिनिर्वृतानामथ तिष्ठतां वा।
ये धर्मनामापि शृणूषु(4) सत्वास्।
ते सर्वि बोधाय अभूषि लाभिन' इति॥

महाकरुणासूत्रेऽप्युक्तं(5)॥

तद्यथा वाडिशिकेन महत्युदकसरसि मत्स्याकर्षणार्थं सामिषं वडिशं प्रक्षिप्तं भवेत्समनन्तरप्रक्षिप्तं च मत्स्येन निगीर्णं भवेत्। किं चापि स मत्स्य उदकसरसि भ्रमत्यथ च पुनर्बद्ध एवं स वक्तव्यो दृढेन सूत्रेण स्थलगतदण्डसुनिबद्धेन। यत्स वाडिशिक आगत्य तेन सूत्रलाघवेन जानाति 'गृहीतो मत्स्य इति। तमेनं सूत्राद्गृहीत्वा स्थलगतं क-

---

1) *tĕ* W.

2) Here both MSS. read *avan*°: in W. *ănam*° is corrected (a sec. manu) to *avan*°.

3) *vācā* A.

4) *çruṇotsu* (?) W. The form *kriḍishu* above (92. 12) is somewhat similar.

5) No doubt the Mahākaruṇā-puṇḍarīka-sūtra. Compare Nanjio 117, (where the Chinese title is similarly abbreviated) 180 (tr. before AD. 431); K.F. 239; M. Vyutp. LXV. 23.

रोति यथाकामकरणाय परिभोगाय। एवमेव ये सत्त्वा बुद्धेषु भगवत्सु चित्तं प्रसाद्य कुशलमूलमवरोपयन्ति, अन्तश एकचित्तप्रसादमपि। किं चापि ते सत्त्वा दुष्कृतेन कर्मावरणेनापायेषूपपन्ना भवन्त्यथ च बुद्धा भगवन्तस्तान्सत्त्वान् बौद्धेन ज्ञानेन संग्रहवस्तुसूत्रेण[1] गृहीत्वा संसारोदकसरस उद्धृत्य निर्वाणस्थले स्थापयन्तीति॥

तस्मादेषु शास्तृसंज्ञा कार्या, वन्दमानाश्च मनसा वन्दितव्याः। भवति हि नवकोऽपि बोधिचित्तबलाद्वन्द्यो, यथा मेघेन[2] द्रमिडेन महाबोधिसत्त्वेनापि सता नवक आर्यसुधनः सर्वशरीरेण प्रणिपत्य वन्दितः। नियतार्थं चेदं। यथाध्याशयसंचोदनादिषु सर्वबोधिसत्त्वयानिकपुद्गलनमस्कारोऽनुज्ञातव्यः, [3]सर्वशब्देनात्मनोऽपि ग्रहणात्[3]। कथमेकत्र वन्द्य[52 b]वन्दकत्वं न विरुध्यते, परस्परं वन्द्यत्वेनैवालम्बनात्। अत एवानास्वादनादपुण्यभावः। किं च बुद्धानामप्येवमिष्यते। मा भूदनवस्था। एकस्य चान्यूनतेति॥

आर्यसर्वधर्मवैपुल्यसंग्रहसूत्रेऽप्यनर्थ उक्तः। सूक्ष्मं हि मञ्जुश्रीः सद्धर्मप्रतिक्षेपकर्मावरणं, यो हि कश्चिन्मञ्जुश्रीस्तथागतभाषितधर्मे कस्मिंश्चिच्छोभनसंज्ञां करोति। क्वचिदशोभनसंज्ञां स सद्धर्मं प्रतिक्षिपति। तेन सद्धर्मं प्रतिक्षिपता तथागतोऽभ्याख्यातो भवति। धर्मः प्रतिक्षिप्तो भवति, संघोऽपवादितो भवति। य एवं वदतीदं युक्तमिदमयुक्तमिति स सद्धर्मं प्रतिक्षिपति। न मया पृथक्कश्चिद्धर्मः श्रावकयानसंप्रयुक्तः प्रत्येकबुद्धयानसंप्रयुक्तो महायानसंप्रयुक्तो देशितः। तत्ते मोहपुरुषा इमं मम धर्मं नानाकरिष्यन्ति। इदं श्रावकाणां देशितमिदं प्रत्येकबुद्धानामिदं बोधिसत्त्वानामिति। स नानात्वसंज्ञया सद्धर्मं प्रतिक्षिपति। इयं बोधिसत्त्वस्य शिक्षा। इयं बोधिसत्त्वस्याशिक्षेति सद्धर्मं प्रतिक्षिपति। धर्मभाणकस्यास्ति प्रतिभानं नास्ति प्रतिभानमिति सद्धर्मं प्रतिक्षिपति। धर्मं धर्मतया क-

---

1) Cf. Dh.-s. § 19 and p. 39.

2) This refers to the passage of the Gaṇḍavyūha already cited at 36. 14. above. See note there.

3) This clause is added a sec. manu.

षयति[1] सद्धर्मं प्रतिक्षिपति । अपगते बुद्धोत्पादे नास्ति धारणीप्रतिलम्भ इति धर्मं प्रतिक्षिपति । नास्ति धर्मभाणकस्य धारणीप्रलम्भ इति धर्मं प्रतिक्षिपति । धर्मभाणकस्य चर्यां दूषयति धर्मं प्रतिक्षिपति । धर्मभाणको न प्रतिपत्तिसंपन्न इति धर्मं प्रतिक्षिपति । प्रमादेनैनं चोदयति सद्धर्मं प्रतिक्षिपति । ईर्यापथेन चोदयति सद्धर्मं प्रतिक्षिपति । अक्षरचर्यया[2] शीलविपत्त्या चोदयति धर्मं प्रतिक्षिपति । प्रति[53 a]भानेन[3] संपादयतीति धर्मं प्रतिक्षिपति । आलोको ऽस्य धर्माणां न सुविदित इति धर्मं प्रतिक्षिपति । मन्त्रेण मन्त्रमबुध्यमानः प्रतिवदतीति धर्मं प्रतिक्षिपति । अक्षरसंज्ञया तथागतशासनं नावगाहत इति धर्मं प्रतिक्षिपति । सूत्रेण सूत्रं विरोधयतीति धर्मं प्रतिक्षिपति । गाथया गाथां विरोधयतीति धर्मं प्रतिक्षिपति । अक्षरसंज्ञया कांश्चिदधिमुक्तं करोति कांश्चिन्न करोतीति धर्मं प्रतिक्षिपति । धर्मभाणकस्यार्थान्यकथामभिनामयतीति धर्मं प्रतिक्षिपति । विचक्षुः कर्मास्य करोति धर्मं प्रतिक्षिपति । संलापयन् वदतीति धर्मं प्रतिक्षिपति । इहास्यास्ति चर्या इहास्य नास्ति चर्येति धर्मं प्रतिक्षिपति । इदं सूक्तमिदमसूक्तमिति धर्मं प्रतिक्षिपति । अनेन नास्ति चर्येति धर्मं प्रतिक्षिपति । अनेन बुद्धवचनसमय उक्तो नानेन बुद्धवचनसमय उक्त इति धर्मं प्रतिक्षिपति इति हि मञ्जुश्रीर्यावत्किंचिद्विलोपयति तावद्धर्मं प्रतिक्षिपति । धर्मभाणकस्येदं रूपमिति चिन्तयति वदति भिक्षुर्वा भिक्षुणी वा उपासको वा उपासिका वा । सर्वः स सद्धर्मं प्रतिक्षिपतीत्यादि ॥

अत्रैव चोक्तं । यस्य कस्यचित्कुलपुत्र तथागतस्य परिनिर्वृतस्य धर्मः प्रतिभाति यथाधिमुक्तानां सत्त्वानां देशयितुं । तस्यां च पर्षदि यद्येकसत्त्वस्यापि एकरोमहर्षो भवेदेकाश्रुपातो वा सर्वः स तथागतानुभावेन । तत्र मोहपुरुषा अबोधिसत्त्वा बोधिसत्त्वप्रतिज्ञा बोधिसत्त्वदूषका धर्मस्तैन्यकुहका एवं वदयन्ति धर्मोपदेशकेभ्यः । किमेते । न बुध्यन्त इति ॥

---

1) A marginal gloss, apparently on this word, adds: *tuccham sarvapravacanam sarvadharma-çūnyatvāt*.

2) *aksharapāṭhako 'yam nārthapālaka iti*: marg.

3) *viparītārthakatvāt saiva*: marg.